

KANSAINVÄLINEN PATRIOOTTI

**Max Jakobsonin yhteiskuntapoliittinen toiminta Elinkeinoelämän
valtuuskunnassa 1974–1979**

Poliittisen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Jaakko Hietarinta

Ohjaaja:
Apul. prof. Markku Jokisipilä

Turun yliopisto
25.11.2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofian, valtio-opin ja poliittisen historian laitos

JAAKKO HIETARINTA: Kansainvälinen patriootti: Max Jakobsonin yhteiskuntapoliittinen toiminta Elinkeinoelämän valtuuskunnassa 1974–1979

Pro gradu -tutkielma, 120 s., 2 liites.

Poliittinen historia

Marraskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Tutkimus tarkastelee Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) toimitusjohtaja Max Jakobsonin yhteiskuntapoliittista toimintaa vuosina 1974–1979. Aihetta lähestytään Suomen sisäpoliittisen tason lisäksi ulko- ja turvallisuuspoliittisen tason sekä Suomen kansainvälisen aseman näkökulmista. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten Jakobson toimi EVAssa, miten hän vaikutti 1970-luvun suomalaiseen yhteiskuntakehitykseen, ja mitkä olivat hänen toimintansa motiivit. Analyysi perustuu Max Jakobsonin, Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Urho Kekkonen arkistoaineistoihin sekä tutkimuskirjallisuuteen ja aikalaistoimijoiden muistelmiin.

Jakobson tunnetaan eräänä kylmän sodan aikakauden Suomen merkittävimmistä diplomaateista ja kansainvälisen politiikan asiantuntijoista, mutta hänen yhteiskuntapoliittisesta vaikuttamisestaan 1970-luvun Suomessa on tehty niukasti akateemista historiantutkimusta. Pitkän uran ulkoasiainhallinnon palveluksessa tehnyt Jakobson kutsuttiin vuonna 1974 vasta perustetun EVAn ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi. Elinkeinoelämän 1970-luvulla tapahtuneen järjestäytymisen taustalla oli pelko suomalaisen yhteiskunnan vasemmistolaistumisesta ja elinkeinoelämän toimintaedellytysten heikkenemisestä. Valtapuolueeksi Kalevi Sorsan johdolla noussut SDP oli siirtänyt poliittista linjaansa vasemmalle, minkä lisäksi Suomi oli keskellä merkittävää yhteiskunnallista rakennemuutosta, jonka kansantaloudellisia vaikutuksia vuoden 1973 öljykriisi voimisti. Kansainvälisestä liennytyksestä huolimatta Neuvostoliiton painostus Suomea kohtaan oli alkanut lisääntyä vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksestä lähtien, minkä seurauksena Suomen puolueettomuus oli 1970-luvun mittaan useaan otteeseen puntarissa.

Jakobsonin määrätietoisella otteella EVAssa tuli nopeasti merkittävä yhteiskuntapoliittinen toimija, jonka vaikutus ulottui usealle eri yhteiskunnan sektorille. Jakobson pyrki fasilitoimaan yhteistyötä toisiaan kohtaan epäluuloisesti suhtautuneiden elinkeinoelämän ja SDP:n välille, edistämään Korpilammen seminaarissa siunattua konsensuspolitiikkaa, perustelemaan suomalaisille markkinatalouden välttämättömyyttä moniarvoiselle demokratialle sekä vahvistamaan Suomen itsenäisyyden perusteita integroimalla Suomea pois Neuvostoliiton etupiiristä kohti läntistä kulttuuripiiriä niin henkisesti, poliittisesti kuin aatteellisesti.

Jakobsonin laajat verkostot, diplomaattitaidot, henkilökohtaiset ominaisuudet sekä hänen kykynsä katsoa ideologioiden ohi yhteisten ratkaisujen löytämiseksi tekevät hänestä 1970-luvun Suomessa poikkeuksellisen toimijan, jonka vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan on ollut merkittävä. Hän loi omalta osaltaan intellektuaalisen puskurin sille, ettei suomalaisesta yhteiskunnasta tullut sosialistista kokeilua, rakensi yhteistyötä poliittisen keskilinjan molemmin puolin, korosti Suomen kansainvälisen aseman läntistä näkökulmaa sekä peräänkuulutti suomalaisilta tervettä kansallista itsekkyyttä ja itsetuntoa. Hän oli maailmankansalaiseksi verhoutunut patriootti, joka tarkasteli maailmaa ennen kaikkea Suomen ja suomalaisten etujen näkökulmasta.

Asiasanat: Max Jakobson, Elinkeinoelämän valtuuskunta, EVA, vasemmistoradikalismi, konsensus, yhteiskuntasopimus, Korpilampi-seminaari, markkinatalous, puolueettomuus

SISÄLLYS

1	Max Jakobson – siili vai kettu?	5
1.1	Kannakselta Manhattanille ja länttä pitkin kotiin	5
1.2	Tutkimuksen tarkoitus ja rajaus	8
1.3	Elinkeinoelämän poliittisen vaikuttamisen tutkimus	12
1.4	Poliittisen historian elämäkertatutkimus	14
1.5	Tutkimuksen lähdeaineisto.....	17
2	Suomi – yksinäinen susi	21
2.1	Murrosten vuosikymmen.....	21
2.2	Sosialismia, korporatismia ja Kekkonen	25
2.3	Itsesensuuria vai kansallista vastuuntuntoa?	28
2.4	Nuorallakävelyä rautaesiripulla.....	30
3	EVAn ruorissa	35
3.1	Suo, kuokka ja Hetemäki	35
3.2	EVA - eksklusiivinen vaikuttamiskoneisto	38
3.3	Näkyvää ja näkymätöntä vaikuttamista.....	43
3.4	Kukkotappelua ja reviiirikiistoja	47
4	Jakobsonin jalanjäljillä	51
4.1	Konsensuksen alkulähteillä	51
4.2	Markkinataloutta demokratian nimissä	61
4.3	Puolueellista puolueettomuutta	70
5	Historian vaihdemies	79
5.1	Vaikuttamisen anatomia.....	79
5.2	Perinnönjako.....	86
5.3	Kansainvälinen patriootti	97
6	Tilinpäätös	105
	Lähteet	110
	Liite 1. Evan sisäpiiri 1974–1979	121
	Liite 2. Lyhenneluettelo	122

1 MAX JAKOBSON – SIILI VAI KETTU?

1.1 Kannakselta Manhattanille ja länttä pitkin kotiin

Ministeri Max Jakobsonin rooli kylmän sodan yhtenä merkittävimmistä suomalaisista ulkopolitiittisista toimijoista lienee kiistaton. Juutalaiseen perheeseen Viipurissa 1923 syntynyt Jakobson toimi ulkoasiainhallinnossa kolme vuosikymmentä kattaneen uransa aikana Suomen Washingtonin-lähetystön lehdistöavustajana, ulkoasiainministeriön (UM) sanomalehtiasiainpäällikkönä, poliittisen osaston päällikkönä sekä Suomen pysyvänä YK-suurlähettiläänä New Yorkissa. Hän päätti menestyksekkään diplomaattiuuransa Tukholmassa Suomen Ruotsin suurlähettiläänä vuonna 1974, jonka jälkeen hän palasi Suomeen vasta perustetun Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi.

Jatkosodassa Kannaksen etulinjassa kenttätykistö patteriston tulenjohtueessa palvelut Jakobson kotiutettiin rintamalta syksyllä 1944. Sodan jälkeen 21-vuotias veteraani teki valtiotieteen opintojensa ohella toimittajan töitä ensin Suomen Tietotoimistossa (STT), ja sitten yhdysvaltalaisessa United Press -uutistoimistossa, josta hän siirtyi kesällä 1946 Lontooseen BBC:n suomenkieliseen toimitukseen. Jo keväällä 1947 suorapuheinen Jakobson koetteli Suomessa vallinneen sodanjälkeisen poliittisen liturgian rajoja raportoimalla Pariisin rauhansopimuksen olleen Suomelle hyvin epäoikeudenmukainen.¹ Kesällä 1948 Jakobson siirtyi BBC:stä Uuden Suomen Lontoon kirjeenvaihtajaksi, missä hän näki laajoilla reportaasimatkoillaan sodan runteleman Euroopan, osallistui vasta perustetun Israelin ensimmäiseen itsenäisyyspäivään sekä vieraili McCarthyismin riivaamassa Yhdysvalloissa.² Yhdysvaltain matkalla Jakobsonia pyydettiin Suomen Washingtonin-suurlähetystöön lehdistöavustajaksi, jossa hän aloitti työt lokakuussa 1953. Washingtonissa Jakobson havaitsi nopeasti, että Atlantin toisella puolen Suomesta vallinneet käsitykset eivät usein vastanneet todellisuutta, sillä Suomea jäsennettiin lähes pelkätään Neuvostoliiton politiikan tahdonalaisena objektina eikä itsenäisenä subjektina.³

Vuonna 1958 presidentti Kekkonen nimitti Jakobsonin UM:n sanomalehtiasiainosaston päälliköksi presidentti Paasikiven suosituksesta, joka luettuaan Jakobsonin vuonna 1955 julkaistun *Diplomaattien talvisota* -teoksen oli tunnistanut nuoren miehen potentiaalin. Jakobson osoitti nopeasti kykynsä, ottaen ensisijaiseksi tehtäväkseen ulkomaisen tiedotustoiminnan tehostami-

¹ Tarkka 2010, 58, 67, 77–78, 165. Sodan jälkeisinä vaaran vuosina Suomen allekirjoittaman rauhansopimuksen ehtoista ei usein tohdittu puhua kiertelemättä.

² Tarkka 2010, 78, 81. Energiapulasta kärsineessä Lontoossa vietetyt vuodet innoittivat Jakobsonia kirjoittamaan vuonna 1952 julkaistun esikoisteoksensa *Englanti valinkauhassa*, joka käsitteli sodassa köyhtyneen entisen imperiumin yhteiskunnan tilaa.

³ Tarkka 2010, 84–88.

sen hälventääkseen erityisesti länsimaissa vallinneita käsityksiä ja ennakkoluuloja Suomen kansainvälisestä asemasta.⁴ Lokakuussa 1961 presidentti Kekkonen teki ensimmäisen valtiovierailunsa Yhdysvaltoihin Jakobsonin vastatessa käytännön järjestelyistä. Seurueen lomaillessa Havaijilla UM:n poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckell soitti kertoakseen Jakobsonille Neuvostoliiton lähettämästä nootista, jonka sisällön Jakobson välitti uima-asuihin sonnustautuneelle matkaseurueelle. Tilanteen ikuistaneesta valokuvasta on muodostunut eräs Suomen poliittisen historian klassisimpia otoksia.⁵

Erinomaisesti sujuneen Yhdysvaltain vierailun jälkeen Kekkonen nimitti vasta 38-vuotiaan Jakobsonin UM:n poliittisen osaston päälliköksi. Työnsä puolesta Jakobson vastasi enenevässä määrin Suomen puolueettomuuspolitiikan sisällöstä ja käytänteistä etenkin Yhdistyneissä Kansakunnissa (YK). Vuonna 1965 hänet nimitettiin suuresti arvostamansa Ralph Enckellin seuraajaksi Suomen pysyväksi YK-lähettilääksi New Yorkiin, jossa Jakobson osoitti nopeasti poliittiset kykynsä ryhtyessään aktivoimaan Suomen YK-politiikkaa.⁶ Jakobsonin lähettiläskauden kohokohta oli Suomen puheenjohtajuus YK:n turvallisuusneuvostossa vuosina 1969–1970, jolloin Suomi asettui ensimmäistä kertaa kansainvälisen diplomatian näyteikkunaan. Jakobson oli 1960-luvulla yksi ulkoasiainhallinnon tärkeimmistä strategeista ja lukeutui noottikriisistä lähtien presidentti Kekkonen lähimpiin ulkopoliittisiin neuvonantajiin. Hän ideoi Kekkonen kanssa ETYK-aloitteen ja oli yksi Suomen 1960-luvun lopulla omaksuman aktiivisen puolueettomuuspolitiikan pääarkkitehteista.⁷

Lokakuussa 1970 varmistui, ettei YK:n pääsihteeri U Thant asettuisi enää ehdolle vuoden 1971 pääsihteerivaalissa. Tammikuussa 1971 Suomen hallitus asetti Jakobsonin virallisesti ehdolle

⁴ Diplomaattien talvisodalla oli ratkaiseva merkitys Jakobsonin uran kannalta, sillä ilman Paasikiven suositusta Kekkonen olisi tuskin nimittänyt häntä ohi ministeriön ehdokkaan. Kirjassa Jakobson esittää yleistä aikalaisnäkemystä haastaneen analyysin, jonka mukaan Suomi ei olisi voinut välttää talvisotaa myöntymällä Stalinin vaatimukseen, sillä NL:n harjoittama politiikka olisi joka tapauksessa vienyt Suomen sotaan.

⁵ Noottikriisin alkuperä on vieläkin eräs Suomen poliittisen historian kiistellyimpiä aiheita. Esimerkiksi Hannu Rautkallion tulkinnan mukaan Kekkonen tilasi nootin Neuvostoliitolta kaataakseen Honka-liiton ja varmistaakseen uudelleenvalintansa presidentiksi vuoden 1962 vaaleissa (Rautkallio 1996, 231–275). Juhani Suomen ja Jakobsonin käsitysten mukaan Kekkonen ei kuitenkaan tiennyt etukäteen nootista (Suomi 1992, 542; Jakobson 2001, 314–334). Kimmo Rentolan mukaan ”tuskin silti erehtyy, jos tulkitsee nootin päätarkoituksiksi Kekkonen uudelleenvalinnan varmistamisen” (Rentola 2010, 303).

⁶ Kallenautio 2005, 174. Muistelmissaan Ahti Karjalainen toteaa olleensa Jakobsonin suhteen varuillaan, sillä hänestä Jakobson oli ”virkatoimissaan vähän länteen kallellaan”. Karjalaisen mukaan Kekkonen nimitti Jakobsonin vuonna 1965 pysyväksi YK-suurlähettilääksi New Yorkiin osittain saadakseen hänet pois Helsingistä (Karjalainen & Tarkka 1989, 146–147). Johtajana EVAssa 1970-luvulla toimineen Kari Narsin mukaan idea oli kuitenkin itse asiassa Karjalaisen, joka ollessaan ulkoasiainministerinä 1960-luvun alussa oli alkanut suhtautua epäileväisesti Jakobsoniin (Nars 2002, 199).

⁷ Rusi 2014, 233, 247, 258. Jakobsonilla oli olennainen rooli ETYK-aloitteen ideoimisessa. Olleessaan Tammi-niemessä presidentin ja hänen puolisonsa Sylvi Kekkonen kanssa lounaalla Jakobson ja Kekkonen päätyivät yhdessä siihen, että Suomi voisi tehdä oman, Moskovan ehdotuksesta eriävän aloitteen ja tarjoutua vielä konferenssin isännäksi. ”Tästä tulee hyvä”, kommentoi ideasta innostunut Kekkonen päiväkirjaansa (Kekkonen päiväkirjassaan 29.4.1969; Jakobson 1983, 221–222). Vuonna 1968 Jakobson julkaisi kolmannen teoksensa *Kuumalla linjalla*, joka käsitteli Suomen jatkosodan jälkeisen ulkopoliittikan ydinkysymyksiä.

virkaan, mitä seurasi lähes koko vuoden kestänyt vaalikampanjointi Jakobsonin tehtävään valitsemiseksi.⁸ Lukuisten äänestyskierrosten jälkeen itävaltalainen Kurt Waldheim valittiin kuitenkin Jakobsonin suureksi pettymykseksi YK:n uudeksi pääsihteeriksi. Neuvostoliitto vetosi odotetusti Jakobsonia vastaan, mutta ratkaisevaksi käänteeksi osoittautui Yhdysvaltain YK-lähettiläs George Bush vanhemman vetoamisen käyttämättä jättäminen Waldheimia vastaan ulkoasiainministeri William Rogersin aikaisemmin antamien vakuutusten vastaisesti.⁹ Jakobson totesi pettyneensä Bushin ja Rogersin menettelyyn, mutta syytti lopulta ainoastaan itseään väärän tilannearvion tekemisestä ja ylipäätään pääsihteerikilpaan lähtemisestä.¹⁰

Pääsihteeripettymys jätti jälkensä Jakobsoniin, ja sitä voinee pitää jatkosodan rintamakokemusten ohella eräänä hänen elämänsä avainkokemuksena.¹¹ Eräs epäonnistuneen pääsihteerivaalin seurauksista oli se, ettei tappion Jakobsonin vastuulle säilyttänyt Kekkonen halunnut nimittää Jakobsonia mihinkään merkittävään ulkoasiainhallinnon tehtävään Helsinkiin. Helmikuussa 1972 Kekkonen tarjosi Jakobsonille Suomen Ruotsin suurlähettilään virkaa, jonka Jakobson otti vastaan.¹² Jakobson toimi tehtävässä virallisesti vuoden 1974 loppuun saakka, mutta oli jo toukokuussa 1973 tietoinen Päiviö Hetemäen suunnitelmista perustaa uusi elinkeinoelämän järjestö, jota johtamaan Hetemäki oli kaavaillut nimenomaan Jakobsonia.¹³

Tavatessaan Kekkonen toukokuun alussa 1974 Jakobson tiedusteli presidentin kantaa siirtymisestäään EVAan. Kekkonen totesi UM:n tarvitsevan Jakobsonia, muttei uskaltaisi Neuvostoliiton epäluulojen vuoksi nimittää häntä UM:n kansliapäälliköksi tai mihinkään muuhunkaan virkaan Suomessa ainakaan seuraavaan neljään vuoteen.¹⁴ Keskustelu Kekkonen kanssa sinetöi Jakobsonin ratkaisun, ja kaksi kuukautta myöhemmin hän tapasi Meilahdessa eturauhasleikkauksesta toipumassa olleen Kekkonen ilmoittaakseen erostaan UM:stä.¹⁵ Jakobsonin valinta EVAn toimitusjohtajaksi julkistettiin heinäkuun puolivälissä ja uusi tehtävä elinkeinoelämän palveluksessa alkoi joulukuussa 1974.

⁸ Soikkanen 2008, 296–303.

⁹ Jakobson 1983, 355; Tarkka 2010, 116, 120–123. Kimmo Rentolan mukaan NL:n vetoaminen Jakobsonia vastaan liittyi osaltaan suurlähettiläs Alexander Beljakovin kotiinkutsuun helmikuussa 1971: ”Päänahka päänahasta, Jakobson Beljakovista” (Rentola 2005, 389).

¹⁰ Jakobson 1983, 297–397; Tarkka 2010, 125; Soikkanen 2008, 303.

¹¹ Avainkokemus, *Schlüsselerlebnis*, on ihmiselämän kokemus, joka jäsentää ja määrittää poikkeuksellisen vahvasti henkilön maailmankuvaa. Se voi olla positiivinen, arvoja ja ihanteita rakentava, tai negatiivinen ja traumaattinen tapahtuma, joka ei jätä ihmistä rauhaan (Rusi 2007, 11).

¹² Tarkka 2010, 128. Jakobson olisi mieluummin siirtynyt Suomen Lontoon-suurlähetystöön, sillä hänen vaimonsa Marilyn oli kotoisin Englannista (Kekkonen päiväkirjassaan 31.1.1972 ja 3.2.1972). Jakobson ei ikinä julkisesti kritisoinut presidenttiä pääsihteerivaalin jälkeisestä kohtelustaan, mutta Alpo Rusin mukaan kerratessaan vuonna 1999 eräillä illalliskutsuilla syytään jättää UM, Jakobson oli kertonut päättäneensä olla ottamatta Kekkoselta enää ”koskaan mitään nimityksiä” (Rusi 2014, 264–265, 303).

¹³ Hetemäki Jakobsonille 22.5.1973. EVA, kansio 41, KA.

¹⁴ Kekkonen päiväkirjassaan 2.5.1974.

¹⁵ Jakobson 1992, prologi, 11–12. Kekkonen päiväkirjassa tapaamisesta ei ole mainintaa.

Jo ennen EVAn operatiivisen toiminnan käynnistymistä uusi järjestö herätti huomiota lehdistössä, eduskunnassa ja Neuvostoliiton Tehtaankadun lähetystössä. Lähtökohdat olivat haastavat, sillä 1960-luvun lopussa suomalaiseen yhteiskuntaan rantautuneet vasemmistolaiset aatteenaallot olivat panneet elinkeinoelämän ahtaalle, minkä lisäksi Neuvostoliiton katsantokanta ja retoriikka suhteessa Suomen puolueettomuuteen oli alkanut selvästi jyrkentyä. Tämän lisäksi Suomi oli keskellä merkittävää yhteiskunnallista rakennemuutosta, jonka taloudellisia vaikutuksia vuoden 1973 öljykriisi vain voimisti. EVAn perustamisen takana olleen Hetemäen mandaatilla Jakobson lähti luotsaamaan uudesta järjestöstä oman visionsa mukaista yhteiskuntapoliittista yhteistyöorganisaatiota. Jakobsonin määrätietoisella otteella EVAsta tuli nopeasti merkittävä yhteiskunnallinen toimija, jonka vaikutusvalta ulottui monelle eri yhteiskunnan sektorille sekä politiikan kulisseissa että julkisessa keskustelussa.

EVAn toiminnan kautta Jakobsonin vaikutus näkyy lukuisissa Suomen 1970-luvun yhteiskunta-, elinkeino- ja talouspolitiikkaa koskeneissa asiakysymyksissä. EVAssa Jakobson hyödynsi diplomaattitehtävissä karttunutta kokemustaan, kansainvälisen politiikan asiantuntemustaan sekä laajoja henkilökohtaisia verkostojaan pyrkiessään vaikuttamaan vallitsevaan yhteiskuntakehitykseen. Lisäksi Suomen puolueettomuuspolitiikan parissa uransa tehneelle Jakobsonille näytti olleen alusta asti selvää, että EVAlla oli elinkeinoelämän toimintaedellytysten ja yritysystävällisen ilmapiirin edistämistä laajempi Suomen kansallisia etuja koskeva tehtävä. Mutta oliko hän omaan ideologiaansa lukkiutunut siili vai maailman monimerkityksellisyyttä korostanut kettu?¹⁶

1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja rajaus

Tutkimuksen tarkoituksena on piirtää henkilöhistoriallinen kuva Max Jakobsonin yhteiskuntapoliittisesta toiminnasta EVAn toimitusjohtajana vuosina 1974–1979.¹⁷ Jakobsonin elinkeinoelämän vaikutusvaltaisen aseman ja kansainvälisen politiikan parissa tekemänsä uran vuoksi hänen kauttaan avautuu mielenkiintoinen näkökulma tutkia ideologisesti kahtiajakautuneen ja

¹⁶ Jakobson 1992, 128, 284. Yhteiskuntafilosofi Sir Isaiah Berlin jakaa vuonna 1953 julkaistussa, Leo Tolstoin historianfilosofiaa käsittelevässä kirjassaan ”Siili ja kettu” ihmiset kreikkalaisen runoilija Arkhilokhosin jalanjäljissä *siileihin*, jotka jäsentävät maailmaa yhden suuren aatteen tai kertomuksen kautta, ja *kettuihin*, jotka jäsentävät maailmaa moninaisten ja ristiriitaisten kokemusten ja ajatusten summana. Asuessaan Lontoossa 1950-luvulla Jakobson osallistui usein Berlinin pitämiin yleisöluentoihin, joita hän kuvasi älyllisesti virkistäviksi.

¹⁷ Tämän tutkimuksen kontekstissa Jakobsonin ja EVAn 1970-luvun yhteiskuntapoliittisella toiminnalla ja vaikuttamisella tarkoitetaan toimintaa, jonka tavoitteena oli vaikuttaa mm. yhteiskunnassa poliittista valtaa käyttävien päätöksentekijöiden sosiaali-, työllisyys-, talous-, elinkeino-, kauppa- ja ulkopoliittisiin linjauksiin, valtion tulonjakopolitiikkaan sekä yhteiskunnan käytettävissä olevien resurssien käyttöön. Poliittisen vaikuttamisen keinovalikoimaan liittyy läheisesti myös *lobbaus*, joka yksinkertaisen määritelmän mukaan tarkoittaa erilaisten ryhmittymien pyrkimyksiä valvoa etujansa vaikuttamalla relevantteihin päättäjiin ja poliitikkoihin (Hillman & Hitt 1999, 825–842).

poliittisesti turbulentin 1970-luvun suomalaisen yhteiskunnan poliittista vaikuttamista, Suomen kansainvälistä asemaa sekä Jakobsonin ja EVAn vaikutusta ajan yhteiskuntakehitykseen.¹⁸

Jakobsonin toimintaa on hedelmällistä tutkia myös siksi, että hänen poikkeuksellisen laajojen kotimaisten ja kansainvälisten sosiaalisten verkostojensa vuoksi hänellä oli käytössään huomattavasti sellaista tietoa, johon monella muulla aikalaistoimijalla ei ollut pääsyä. Tämä asymmetrinen informaatio mahdollisti hänen toisaalta muodostaa kattavan yhteiskuntapoliittisen tilannekuvan EVAn toiminnan perustaksi, mutta toisaalta antoi hänelle muihin aikalaistoimijoihin verrattuna erinomaiset edellytykset vaikuttaa suomalaiseen poliittiseen päätöksentekoon ja yhteiskunnan kehitykseen.¹⁹ Jakobson oli omalla aikakaudellaan myös sikäli poikkeuksellinen toimija, että Suomessa ei 1970-luvun aatteellisesti polarisoituneessa yhteiskunnassa ollut montaa yhtä merkittävässä asemassa toiminutta henkilöä, joka olisi pyrkinyt yhtä julkilausutusti ja aktiivisesti integroimaan Suomea pois Neuvostoliiton etupiiristä kohti länttä.

Jakobsonin elämästä on jäänyt kattava lähdearkisto, minkä vuoksi hänen toimintaansa on mielekästä tutkia historiallisen elämäkertatutkimuksen menetelmin. Elämäkerrallisen tutkimuksen tavoitteena on yleensä kartoittaa tutkittavan henkilön koko elämänkaari, mutta on luonnollista, että henkilön keskeisin elämäntyö saa tutkimuksissa eniten painoarvoa. Ihmisen elämässä kaikki vaikuttaa kuitenkin kaikkeen, minkä vuoksi vähäisiltäkään vaikuttavien elämänvaiheiden merkitystä ei sovi suoralta kädeltä hylätä. Parhaimmassa tapauksessa tutkija onnistuu tunnistamaan sellaisia latenteja syy-seuraussuhteita, joilla on ollut merkittävää vaikutusta tutkimuskohteen näkyvään toimintaan läpi hänen elämänsä.²⁰ Tämä tutkimus on luonteeltaan osaelämäkerrallinen, ja sen tarkoituksena on käydä kriittistä dialogia aiemman Jakobsonia ja EVAa koskevan tutkimuksen kanssa sekä tuoda uusia näkökulmia Jakobsonin toiminnasta ja vaikutuksesta tehtyihin tulkintoihin erityisesti hänen toimiessaan EVAn toimitusjohtajana 1970-luvun Suomessa.

Elinkeinoelämän poliittinen vaikuttaminen on viime vuosina saanut Suomessa lisääntyvää akateemista huomioita historian tutkijoiden keskuudessa esimerkiksi Maiju Wuokon ja Anders Blomin tutkimusten myötä, mutta aihepiiristä riittää vielä paljon tutkittavaa. Wuokon mukaan relevantteja kysymyksiä ovat esimerkiksi ketkä ovat olleet liike-elämän poliittisen vaikuttamisen historiallisia toimijoita, mitkä ovat olleet heidän motiivinsa, millaisia vaikutuskeinoja he ovat

¹⁸ Tässä tutkimuksessa käsitettä *elinkeinoelämä* käytetään kuvaamaan kapitalistisessa markkinataloudessa liiketoimintaa harjoittavien toimijoiden joukkoa, sekä näiden toimijoiden välittömiin toimintaedellytyksiin liittyviä olosuhteita. Käsitteenä elinkeinoelämä ei ole kuitenkaan yksiselitteinen, vaan ajassa muuttuva ja dynaaminen erinäisten toimijoiden muodostama verkosto, jonka sisälle mahtuu ristiriitoja ja näkemuseroja. Työssä esiintyvää käsitettä *liike-elämä* käytetään tässä tutkimuksessa elinkeinoelämän synonyyminä.

¹⁹ Asymmetrinen informaatio viittaa tilanteeseen, jossa toisella osapuolella on enemmän tietoa kuin toisella.

²⁰ Roiko-Jokela 2006, 214.

käyttäneet, ja millaisia tuloksia he ovat saavuttaneet.²¹ Tutkimus pyrkii tuomaan lisävalaistusta edellä mainittuihin kysymyksiin tarkastelemalla Jakobsonin yhteiskuntapoliittista toimintaa ja vaikutusta:

- 1) Korpilammen seminaarissa vahvistetun konsensuksen mahdollistamisessa,
- 2) Suomessa vallinneen markkinatalousjärjestelmän puolustamisessa, sekä
- 3) Suomen itsenäisyyden perusteiden vahvistamisessa.

Edellä mainitut kolme tutkimusteemaa on valittu siksi, että ne nousevat tutkimuksen lähdeaineistosta selkeinä kokonaisuuksina esille, tarjoten hedelmälliset lähtökohdat Jakobsonin yhteiskuntapoliittisen vaikutuksen arvioimiseen 1970-luvun Suomessa. Jokaista tutkimusteemaa tarkastellaan pohtimalla, miten Jakobson pyrki vaikuttamaan, millaisia tuloksia hänen toiminnallaan voi arvioida olleen, ja mitkä olivat hänen toimintansa motiivit. Tutkimuskysymysten laajuuden, aikahorisontin ja kompleksisuuden voi nähdä laajenevan siirryttäessä ensimmäisestä, konsensuspolitiikan syntyä käsittelevästä temasta kohti Jakobsonin elämäntyötä määrittävää Suomen kansallisten etujen teemaa. Tutkimusteemat ovat osin päällekkäisiä ja siten toisiinsa sidottuja. EVA vaikutti 1970-luvun Suomessa hyvin laajalla julkisella ja yksityisellä keinovallikoimalla vallinneeseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin, missä Jakobsonilla oli avainrooli sekä halutun viestin sanoittamisessa, että sen toimittamisessa valituille kohderyhmille. Eräs tutkimuksen tavoitteista on selvittää missä määrin EVAn toiminta ankkuroitui Jakobsoniin suhteessa valtuuskunnan taustalla operoineisiin elinkeinoelämän vaikuttajiin, ja miten laajasti EVAssa omaksuttiin juuri Jakobsonin ajattelutapa toiminnan punaiseksi langaksi.

Henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa kuvauksen kohteena oleva henkilö tehdään käsitettäväksi sijoittamalla tämä osaksi jotakin historiallista tilannetta tai prosessia.²² Tämän tutkimuksen teemoja käsitellään osana suomalaisessa yhteiskunnassa 1970-luvulla vaikuttaneita rakenteellisia murroksia, yhteiskuntapoliittisia kehityskulkuja sekä kylmän sodan tapahtumia, jotka vaikuttivat olennaisesti Suomen yhteiskunnalliseen asenneilmapiiriin, poliittisiin toimintaedellytyksiin ja kansainväliseen asemaan. Vuosikymmen oli myös poliittisen vallankäytön näkökulmasta poikkeuksellista aikaa, sillä Suomessa palveli 1970-luvulla peräti 11 eri hallitusta, minkä lisäksi presidentti Kekkonen hajotti eduskunnan vuosina 1971 ja 1975.²³

Vaikka Jakobson toimi EVAn toimitusjohtajana vuosina 1974–1984, tutkimusajanjakso on rajattu vuosiin 1974–1979. Yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta Jakobsonin toimintaa on mie-

²¹ Wuokko 2016, 5. Wuokon väitöskirjatutkimus julkaistiin vuonna 2016, Blomin puolestaan vuonna 2018.

²² Kalela 2000, 244.

²³ Soikkanen 2008, 19; ”Hallitukset aikajärjestyksessä”, Valtioneuvosto. <<https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>> [luettu 28.10.2020].

lenkiintoisinta tutkia juuri 1970-luvulla, jolloin vasemmistoradikalismien nostattama ideologinen uhka elinkeinoelämälle oli aikalaistoimijoiden näkökulmasta huipussaan. Rajauksen vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle jäävistä teemoista merkittävimmät ovat eittämättä 1970-luvun mittaan useaan otteeseen kierroksia ottanut spekulointi presidentti Kekkonen seuraajasta²⁴, sekä etenkin EVAn toiminnassa näkynyt teema suomalaisen hyvinvointivaltion nimissä toteutetun julkisen sektorin kasvun ja valtion velanoton kritisoimisesta. EVA otti perustamisestaan lähtien säännöllisesti kantaa julkisen sektorin kasvaneeseen osuuteen BKT:stä ja varoitti usein suomalaisia Ruotsissa tapahtuneesta kehityksestä. EVAn toiminnassa asia painottui kuitenkin vasta 1980-luvun puolella, jolloin markkinatalousjärjestelmää ei enää EVAn mukaan uhannut sosialisointi, vaan hallitsemattomaksi riistäytynyt hyvinvointivaltiokehitys.²⁵

Tutkimuksen rajaaminen vuoden 1979 loppuun on myös poliittisesta näkökulmasta perusteltua. Maaliskuun 1979 eduskuntavaalien suurin voittaja oli kokoomus, joka nousi ensimmäistä kertaa itsenäisen Suomen aikana paikkamäärillä mitattuna selvästi toiseksi suurimmaksi puolueeksi ohi keskustan ja Suomen Kansan Demokraattisen Puolueen (SKDL). Vuosikymmenen alussa jalansijaa saaneen vasemmistolaisen ideologian henki alkoi siis viimeistään tuolloin taittua myös äänestäjien keskuudessa.²⁶ Lisäksi SDP oli muuttunut uudistuspuolueesta valtapuolueeksi ja kansalaismielipide näytti kallistuvan yhä vahvemmin oikealle.²⁷ Läpi 1970-luvun kiristyneet Neuvostoliiton ja Suomen väliset bilateraalit suhteet alkoivat myös selvästi lientyä heinäkuusta 1979 lähtien, kun vuodesta 1973 Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläänä toiminut Vladimir Stepanov korvattiin maltillisemmalla Vladimir Sobolevillä. Stepanovin poistumisen Suomesta voi siten nähdä eräänlaisena historiallisena päätepisteenä vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksestä lähtien kasvaneelle Neuvostoliiton painostukselle Suomea kohtaan.²⁸

²⁴ Loppuvuodesta 1979 Jakobsonin ja EVAn arkistoaineistot alkavat jo suurelta osin käsittelemään näköpiirissä siintäviä presidentinvaaleja.

²⁵ Siikala & Immonen 1978, 138–139; Wuokko 2016, 255. Saksalaiset alkoivat 1970-luvun lopulla käyttää julkisen sektorin liikakasvusta ja yhteiskunnan ylibyrokraatisoitumisesta nimikettä *schwedisierung*, jolla tarkoitettiin Ruotsissa pitkään jatkuneen talouskasvun ja sosiaalidemokraattien ylivoimaisen yhteisvaikutuksena syntyneitä sosiaaliburokratiaa. Pauli Kettusen mukaan julkisessa keskustelussa suomalainen 1970-luku määrittyy kahdesta suuresta kertomuksesta – suometumisesta ja hyvinvointivaltion kehittämisestä. Edellisessä 1970-luku piirtyy pysähtyneisyyden ja poliittisen moraalien rämettymisen ajaksi, jolloin suomalaiset päästivät NL:n sekaantumaan Suomen asioihin enemmän kuin oli välttämätöntä. Jälkimmäisessä kertomuksessa 1970-luku kuvautuu hyvinvointivaltion rakentamisen huippukaudeksi, jolloin Suomeen luotiin pohjoismaainen malli (”Kirkuvan harmaa vuosikymmen”, Pauli Kettunen 2006. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm> [luettu 20.1.2021]). Näistä kahdesta kertomuksesta tässä tutkimuksessa tarkastellaan Jakobsonin roolia osana *suomettamisen historiallista kertomusta*.

²⁶ Ennen vuotta 1979 kokoomus oli ollut perustamisestaan (1918) lähtien paikkamäärillä mitattuna Suomen toiseksi suurin puolue vuosien 1970 ja 1972 vaaleissa, mutta vain täpärällä yhden paikan marginaalilla. Vuoden 1979 vaaleissa 47 edustajaa läpi saaneen kokoomuksen marginaali kolmanneksi suurimpaan keskustapuolueeseen oli selvästi suurempi, yhteensä 11 paikkaa.

²⁷ Jakobson 1992, 234–235.

²⁸ Professori Pauli Kettusen mukaan vuosikymmenen merkitykset vaihtelevat sen mukaan, ajatellaanko niitä katkosten vai jatkuvuuksien kannalta. Kettusen mukaan reaaliosialismin romahduksen näkökulmasta ”pitkällä” 1970-luvulla voidaan käsittää vaihetta Tšekkoslovakian miehityksestä Puolan 1980-luvun alun lakkoliikkeisiin (Kettunen 2006. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm>).

1.3 Elinkeinoelämän poliittisen vaikuttamisen tutkimus

Yhteiskunnallisesta merkittävydestään huolimatta elinkeinoelämän poliittinen toiminta ja valta ovat saaneet Suomessa osakseen melko vähän akateemista huomiota. Elinkeinoelämän poliittisen vaikuttamisen vahvin tutkimustraditio kumpuaa Yhdysvalloista, jossa on ajan myötä syntynyt elinkeinoelämän poliittiseen valtaan, sen lähteisiin ja ilmenemismuotoihin keskittynyt tutkimussuuntaus.²⁹ Suomalaisessa rahan, vallan ja politiikan välisiin suhteisiin keskittyvässä historiantutkimuksessa tuotteliain tutkija lienee Markku Kuisma, joka on julkaissut lukuisia teoksia Suomen historian kannalta merkityksellisistä toimialoista ja yrityksistä, joita hän tarkastelee laajemmassa yhteiskuntapoliittisessa kontekstissa.³⁰

Jakobsonin yhteiskuntapoliittisesta vaikutuksesta EVAn toimitusjohtajana on sen sijaan tehty niukasti akateemista historiantutkimusta. Suomen sodanjälkeisen ajan historiasta lukuisia teoksia kirjoittanut Jukka Tarkka on suorittanut mittavan kirjallisen urakan kirjoitettuaan sekä EVAn historiaa, että Jakobsonin elämää käsittelevät teokset. Vuonna 2002 julkaistu *Uhan alta unioniin – asennemurros ja sen unilukkari EVA* käy kattavasti läpi EVAn historiaa, toimintaa ja yhteiskuntapoliittista roolia. Tarkka taustoittaa teoksessaan perusteellisesti 1970-luvun suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksia, asenneilmapiiriä ja ajalle tyypillistä yhteiskuntapoliittisen vaikuttamisen kulttuuria. Vuonna 2010 julkaistu *Max Jakobson – kylmän sodan diplomaatti* puolestaan keskittyy pääasiallisesti Jakobsonin ulkopoliittiseen toimijuuteen, hänen EVAssa viettämiensä vuosien jäädessä pienemmälle huomiolle.³¹ Teos tarjoaa kattavat perustiedot Jakobsonin yli kolme vuosikymmentä kestäneen uran laajasta kaaresta sekä valottaa hänen ajatteluunsa, näkemyksiinsä ja motiiveihinsa vaikuttaneita taustatekijöitä.

Tieteellisistä julkaisuista lähimpänä tutkimuksen aihepiiriä on Maiju Wuokon vuonna 2016 valmistunut väitöskirja *Markkinatalouden etujoukot – Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Tutkimus selvittää miten ja miksi liike-elämä pyrki vaikuttamaan yhteiskuntaan ja politiikkaan 1970–1980-lukujen Suomessa. Wuokon tarkastelun keskiössä ovat EVA ja Teollisuuden Keskusliitto (TKL) sekä järjestöjen keskeiset johtajat. Wuokko tarkastelee liike-elämän vaikuttamista 1970-luvun lopun konsensuspolitiikan valmisteluvaiheen, talven 1981–1982 presidentinvaalitaistelun sekä kevään 1987 hallitusratkaisun näkökulmista. Wuokon mukaan liike-elämän

²⁹ Wuokko 2016, 2–3. Yhdysvaltalaisessa tutkimustraditiossa liike-elämän poliittista vaikuttamista on tutkittu nimellä *business political power* tai *corporate political power*. Yritystason poliittista toimintaa tutkiva suuntaus on nimeltään *corporate political activity (CPA)* (ks. esim. Wuokko 2016).

³⁰ Kuisman teoksia ovat mm. *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa* (1997), *Poliittinen taloushistoria 1000–2000* (2009), ja *Rosvoparonien paluu: Raha ja valta Suomen historiassa* (2010). Kuisman lisäksi muita liike-elämän poliittista toimintaa tarkastelleita suomalaistutkijoita ovat mm. Maiju Wuokko, Mika Skippari, Juha-Antti Lamberg, Jari Eloranta ja Samuli Skurnik.

³¹ Tarkka 2010, 7. Vaikka Tarkka toteaa kirjan olevan hänen henkilökohtaisilla pohdintoillaan ja aasinsilloillaan täydennetty tulkinta Jakobsonin historia- ja yhteiskuntanäkemyksistä, kirja muistuttaa hyvin paljon elämäkertaa.

poliittisella toiminnalla oli kolme perustavanlaatuista tavoitetta: kansainvälisen kilpailukyvyn ensisijaisuus talouspolitiikassa, Suomen kansainvälisen identiteetin juurruttaminen Länsi-Eurooppaan sekä markkinatalouden aseman vahvistaminen rajoittamalla valtion taloudellista ja yhteiskunnallista roolia.³² Wuokko peilaa suomalaisen liike-elämän poliittista vaikuttamista liike-elämän poliittisiin valtateorioihin, joista erityisesti eliittiteoriat tarjoavat mielenkiintoisen näkökulman 1970-luvun suomalaiseen poliittiseen vaikuttamiseen.³³ Wuokon esittämät väittämät liike-elämän tavoitteista nousevat vahvasti esille myös tämän tutkimuksen tematiikassa.³⁴

Anders Blom on tutkinut taloudellisten etujärjestöjen poliittisen vaikuttamisen historiaa kolmikantaisessa Suomessa tulopoliittisten kokonaisratkaisujen näkökulmasta. Blom tarkastelee vuonna 2018 valmistuneessa väitöskirjatutkimuksessaan *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä – tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011* eturyhmien sisäpiirivaikuttamista ja suomalaisen korporatiivisen järjestelmän rakenteellista korruptiota. Lisäksi hän pyrkii selvittämään, keitä olivat liike-elämän tärkeimmät poliittiset toimijat ja ketkä omistivat tai pitivät valtaa korporatiivisessa vaikuttajajärjestelmissä. Blomin tutkimus kattaa Jakobsonin aikakauden EVAn toimitusjohtajana, mutta hänen tutkimusfokuksensa on liike-elämän ja politiikan välisessä vuorovaikutuksessa sekä poliittisessa vaikuttamisessa laajemmassa perspektiivissä ja pidemmällä aikahorisontilla. Blomin tutkimuksesta tekee mielenkiintoisen hänen tarkastelemaisensa, korporatiivisessa Suomessa suurta poliittista valtaa 1970-luvulla käyttäneen hyvä veli -verkoston toiminnan tutkiminen poliittisen vaikuttamisen ja vallankäytön konteksteissa.

Ritva Savtschenkon vuonna 2015 valmistunut väitöskirjatutkimus *Kompuroiden korporatismissa – Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978* puolestaan tutkii korporatiivisten käytäntöjen vaikutusta Suomen ammattiliittojen keskusjärjestön (SAK) toimintakulttuuriin. Savtschenko käsittelee SAK:n suhdetta elinkeinoelämään ja valtiovaltaan, jonka myötä hän tarkastelee myös EVAa etenkin konsensuspolitiikan näkökulmasta. Tutkimus asettaa mielenkiintoisella tavalla EVAn toiminnan osaksi korporatiivista mallia ja tulopoliittisten kokonaisratkaisujen (tupo) ensimmäistä vuosikymmentä, valaisten ay-liikkeen näkökulmaa sen luoviessa läpi poliittisesti ja taloudellisesti turbulentin 1970-luvun.

³² Wuokko 2016, 6, 291. Wuokko nimittää edustamaansa historian tutkimuksen suuntaa poliittiseksi yrityshistoriaksi, luonnehtien sen tärkeimmäksi tavoitteeksi liike-elämän poliittisen vaikutusvallan ja merkityksen tutkimista (Wuokko 2016, 35–36, 48).

³³ Wuokko 2016, 27. Eliittiteoriat tarkastelevat liike-elämän edustajien keskinäisiä ja yhdessä poliittisten päättäjien kanssa muodostamia vuorovaikutusverkostoja (ks. Bernhagen 2005, 47–55).

³⁴ Vaikka Wuokko on tutkimuksessaan käynyt kattavasti EVAn arkistoaineistoa läpi, hän on käyttänyt Jakobsonin arkistosta lähteenä vain kolmea asiakirjakokonaisuutta. Tämä tutkimus täyttää Wuokon tutkimuksen ulkopuolelle jääneitä aukkoja Jakobsonin toiminnasta läpivalaisemalla perusteellisesti hänen arkistossaan säilytettäviä dokumentteja vuosilta 1974–1979.

Lisäksi Ville Okkonen on julkaissut useita EVAa käsitteleviä artikkeleita, muun muassa *Elinkeinoelämä yhteiskunnallisena vallankäyttäjänä 1970-luvulla* (2012) sekä *Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle* (2013). 1970-luvun elinkeinoelämän koulutuspoliittista aktivismia tutkinut Okkonen päätyy painottamaan EVAa ensisijaisesti ei-sosialistisen yhteistyön fasilitoijana, hyvinvointivaltion vastustajana ja sosiaalidemokraattisen konsensusajattelun haastajana.³⁵ Lisäksi hän painottaa EVAn vastakkainasettelua poliittisen vasemmiston kanssa vahvemmin kuin Wuokon ja Savtschenkon tutkimustulokset antavat aihetta.³⁶ Okkosen esittämät tulkinnat EVAn toiminnan motiiveista ja toimintafilosofiasta eroavat merkittävästi tämän tutkimuksen johtopäätöksistä.³⁷

Suomessa on lisäksi kirjoitettu lukuisia järjestö- ja yrityshistorioita, jotka asettuvat kronikka- maisten historiikkien ja tieteellisten historiateosten muodostamalla janalla eri kohtiin. Johannes Koroman vuonna 2015 julkaistu Teollisuuden keskusliiton historiaa käsittelevä *Suomalaista hyvinvointia rakentamassa* on ollut tutkimuksen kannalta hyödyllinen teos, vaikkei sitä puutteellisten lähdeviitteiden vuoksi voikaan luokitella akateemiseksi historiantutkimukseksi.³⁸ Koroma käy läpi 1970-luvun vasemmistolaisuneen yhteiskunnallisen asenneilmapiirin syitä ja seurauksia, elinkeinoelämän järjestäytymistä ja puolustustoimia sekä vuoden 1973 öljykriisin jälkeistä Suomessa harjoitettua sosiaalidemokraattivetoista talouspolitiikkaa. Koroman esittämät, TKL:n piirissä vaikuttaneiden aikalaistoimijoiden näkemyksiä oletettavasti laajemminkin heijastelevat tulkinnat tapahtumista eroavat Jakobsonin ja Tarkan esittämistä tulkinnoista ajoittain merkittävästikin, minkä vuoksi ne tuovat tasapainoa tutkimuksen lähdeaineistoon.

1.4 Poliittisen historian elämäkertatutkimus

Metodologisesti tämä tutkimus nojaa poliittisen historian elämäkertatutkimuksen traditioon, jossa tutkimuskohteena on usein poliittinen valta, vallankäyttö ja päätöksenteko. Poliittinen valta henkilöityy aina niin autoritaarisissa kuin demokraattisissakin yhteiskuntajärjestelmissä, minkä vuoksi vallan sijainti, mekanismit ja toteuttajat ovat myös Suomen poliittisen historian tutkimuksen näkökulmasta aina relevantteja tutkimuskohteita.³⁹

Historiantutkimuksen tärkein tehtävä on pyrkiä rekonstruoimaan menneisyyttä. Historiallisessa elämäkertatutkimuksessa tähän tavoitteeseen pyritään tutkimuksen kohteena olevan yksilön toi-

³⁵ Okkonen 2013, 293.

³⁶ Wuokko 2016, 18.

³⁷ Lisää näkemyseroista Okkosen tulkinnoista luvussa 5.3.

³⁸ Koroma käyttää kirjoittaessaan myös valitettavan paljon passiivimuotoisia verbejä, jonka vuoksi tekijä jää lukijalle useissa tapauksissa tuntemattomaksi tai tulkinnanvaraiseksi.

³⁹ Saarikoski 2006, 197.

mintaa tarkastelemalla, jonka kautta kuvataan yleensä laajempia kokonaisuuksia, kuten esimerkiksi jotakin aikakautta, yhteiskuntaa tai tietyn ihmisryhmän arkielämää. Tällä tavoin henkilökuva kasvaa yli rajojensa, henkilöä ympäröivän menneisyyden laajaksi historialliseksi rekonstruktioksi.⁴⁰ Rekonstruoinnin tavoitteena on arvioida menneisyyden ihmisiä samalla mitalla kuin haluisimme itse tulla arvioiduksi. Tästä syystä tulkinnan lähtökohtana on oltava aikalaisten näkökulma omaan elinympäristöönsä ja aikakauteensa. Historiantutkijan onkin rinnastettava aikalaisten näkemykset tilanteesta jälkimaailman tietoihin ja rakennettava tästä vertailusta oma tulkintansa kehityksen syistä ja seurauksista.⁴¹

Eräs elämäkertatutkimuksen keskeisimmistä ongelmista on kysymys yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta, eli siitä mikä maailmanhistoriassa on yksilöiden ja mikä vääjäämättömien rakenteellisten kehityskulkujen aikaansaama. Yksilöiden vaikutus historian kulkuun tavataan pitkällä aikavälillä leimata vähäiseksi tai näennäiseksi, sillä historiantutkimuksen näkökulmasta tuntuisi liian yksinkertaiselta, että kansojen ja kansakuntien nousut, tuhot ja liikkeet voisivat selittyä yksittäisillä tapahtumilla tai sattumilla. Perspektiivin lyhentyessä oman ihmiselämämme mittaiselle tapahtumatasolle tiedämme kuitenkin, ettei ole yhdentekevää, kuka tai ketkä päätöksiä milloinkin tekevät.⁴²

Timo Soikkasen mukaan henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa yksilön toimintaa on mahdollista ymmärtää vain yhteisön osana ja sen luomaa taustaa vasten. Ilman historiallisen taustan luomista on mahdotonta pätevästi arvioida mistä tutkimuskohteen toiminnassa on ollut kysymys, mitä hänen toimintansa on merkinnyt hänelle itselleen ja mikä panos henkilöllä on ollut yhteiskunnan kehitykseen. Menneestä ajasta tulee historiaa vasta, kun sille annetaan yhteiskuntaa ja kulttuuria koskevia merkityksiä, eikä yksilöä voi ymmärtää ajasta ja kulttuurista irrallisena toimijana, sillä hän kietoutuu aikakautensa yhteisöön ja vallitsevaan kulttuuriin aina tavalla tai toisella. Tästä syystä tutkimuskohteen ja häntä ympäröivän todellisuuden välisen vuorovaikutuksen huomioon ottaminen on tieteellisen elämäkertatutkimuksen perusedellytys.⁴³ Sama problematiikka pätee arvioitaessa Jakobsonin vaikutusta kylmän sodan aikaisen suomalaisen yhteiskunnan kehityskulkuun.

Tässä tutkimuksessa Jakobsonin toimintaa on pyritty tarkastelemaan tutkimusajanjakson yhteiskunnallisesta ja tapahtumahistoriallisesta kontekstista käsin, jotta hänen käsityksiään ja kannanottojaan olisi mahdollista tulkita hänen oman aikakautensa näkökulmasta. Työn tutkimus-

⁴⁰ Uino 2006, 75.

⁴¹ Meinander 2016, 65.

⁴² Jakobson 1980, 9.

⁴³ Roiko-Jokela 2006, 219; Uino 2006, 75; Kostianen 2006, 28; Soikkanen 2006, 82–83; Vares 2006, 294–295; Kalela 2000, 135.

menetelmänä on käytetty historiallista dokumenttianalyysia, jossa painoarvo on alkuperäislähteiden laadullisella sisällönanalyysillä. Menetelmän tarkoituksena on järjestelmällisesti analysoida lähteiden sisältöä, vetää niistä perusteltuja johtopäätöksiä sekä peilata tulkintoja aiempaan akateemiseen tutkimukseen ja tutkimuskirjallisuuteen. Analyysin tuloksena on jäsennelty kuvaus Jakobsonin toiminnasta ja vaikuttamisesta 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tutkimusprosessi on ollut poliittisen historian tutkimukselle ominainen. Tekijän mielenkiinto Jakobsonin elämää kohtaan on herännyt alun perin Jakobsonin kansainvälisessä politiikassa tekemän uran vuoksi. Jakobsonin EVA-vuosista tehdyn historiantutkimuksen niukkuuden vuoksi tutkimusnäkökulmaksi muodostui lopulta Jakobsonin toiminta ja vaikutus poliittiselta ja ideologiselta ilmapiiiriltään jakautuneessa 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimusprosessin ensimmäisessä vaiheessa tekijä on perehtynyt Jakobsonin omaan kirjalliseen tuotantoon, kylmän sodan suomalaisen poliittisen historian perusteoksiin sekä aikalaistoimijoiden muistelmateoksiin. Prosessin toisessa, osittain ensimmäisen vaiheen kanssa päällekkäisessä vaiheessa fokus on siirtynyt alkuperäisaineiston läpikäymiseen.

Mitä syvemmälle aiheeseen on päästy, sitä kohdistetummaksi aineiston läpikäynti on muodostunut. Tämä on vaatinut iterointia, sillä Jakobsonin laaja-alaisen toiminnan ja arkistoaineiston runsauden vuoksi relevanttien kokonaisuuksien hahmottaminen on ollut haastavaa. Yhä syvemmälle tutkimuskohteeseensa porautuessaan tutkijalle kertyy lukematon määrä yksityiskohtia, joita yhdistelemällä ja karsimalla hän pyrkii pusertamaan olennaisimman esille tutkittavastaan. Elämäkertatutkimuksen tutkimusprosessi onkin jatkuvaa valintojen tekemistä siitä, mikä on lopulta relevanttia rakennettavan henkilökuvan kannalta ja mitä tulisi jättää pois.⁴⁴

Historiantutkimukseen kuuluu olennaisesti eri aikoina alkaneiden, vaikutuksiltaan vaihtelevien ja toistensa kanssa päällekkäisten prosessien tunnistaminen. Historian periodisointi auttaa jäsentämään ja hahmottamaan ajan kulkua, mutta se on lopulta vain työkalu, joka ei sellaisenaan selitä historiaa.⁴⁵ Annales-koulukuntaa edustanut historioitsija Fernand Braudel päätyi omassa ajattelussaan jakamaan ajan kulun kolmeen eri tasoon. Nopeimmin näistä tasoista liikkuu tapahtumahistorian taso, joka kuvaa sitä kokemisen tapaa, joka ilmenee aikalaisten tietoisuudessa. Esimerkiksi hallitusten vaihdokset, muodin muutokset ja EVAn perustaminen kuuluvat tälle tasolle. Keskipitkän ajan taso puolestaan muodostuu inhimillisen taloudellisen ja sosiaalisen rakenteellisen toiminnan ”konjunkttureista”, jotka heijastelevat yhteiskunnissa tapahtuvien

⁴⁴ Uino 2006, 75; Kalela 2000, 135.

⁴⁵ Kalela 2005, 203.

institutionaalisten muutosten rytmiä. Esimerkeistä käyvät muutokset taloudessa, luokkasuhteissa ja politiikassa. Kolmas taso, pitkän keston historia, viittaa hyvin hitaiden ja laajojen järjestelmien muutoksiin, joissa aikaperspektiivi ulottuu satojen, ellei tuhansien vuosien päähän.⁴⁶

Annalistisen koulukunnan menetelmissä yksilöä tutkitaan suhteessa hänen omaan aikaansa ja paikkaansa, sekä pohditaan millainen vaikutus pitkän aikavälin rakenteellisilla prosesseilla on ollut historian kulkuun. Braudelin kolmijako tarjoaa mielekkään työkalun pohtia Jakobsonin vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan myös pitkän historian näkökulmasta, sillä aikataason muuttaminen tasolta toiselle muuttaa merkittävästi hänen toimintansa analysoinnin reunaeh-toja.⁴⁷ Braudelin jaottelussa tämä tutkimus sijoittuu tapahtumahistorian tasolle, mutta Jakobsonin motiiveja tarkasteltaessa olisi harkitsematonta kokonaan sivuuttaa hänen elämänsä merkittävästi vaikuttaneita keskipitkän aikavälin ylisukupolvisia rakenteellisia prosesseja, kuten kommunismin ja fasismin nousua ja tuhoa, kylmän sodan ideologista hegemoniataistelua sekä toisen maailmansodan jälkeistä Euroopan integraatioprosessia. Myös presidentti Kekkonen pitkän valtakauden voi ajatella sisältyvän tämän tutkimuksen ongelmanasetteluun ikään kuin va-kioparametrina, sillä Kekkonen vaikutus sekä Jakobsonin että Suomen kylmän sodan poliittisessa historiassa on ollut hyvin merkittävä.

1.5 Tutkimuksen lähdeaineisto

Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu arkistoaineistoista, tutkimuskirjallisuudesta sekä lähdekirjallisuudesta. Tutkimuksessa käytetyt arkistokokonaisuudet ovat Max Jakobsonin henkilökohtainen arkisto ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto Helsingin Kansallisarkistossa (KA), sekä Urho Kekkonen arkisto Orimattilassa (UKA).⁴⁸ Jakobsonin arkisto sisältää muun muassa hänen yksityistä kirjeenvaihtoaan, muistiinpanojaan, esitelmäään ja kirjoituksiaan, sekä suuren määrän lehtileikkeitä ja muuta materiaalia hänen elämänsä varrelta. Jakobsonin käsin kirjoittamat muistiot, muistiinpanot ja merkinnät puheiden luonnoksiin valottavat mielenkiintoisella tavalla hänen ajatuksenkulkuaan, sillä historiantutkimuksen kannalta huoliteltujen puheiden sijasta kiinnostavampaa voi usein olla se, mitä on jätetty sanomatta.

EVAn arkisto puolestaan sisältää kattavan kokoelman asiakirjoja EVAn perustamisvuodesta 1974 alkaen. Aineistosta on käytetty hyväksi muun muassa Jakobsonin puheiden ja esitelmien käsikirjoituksia, muistiinpanoja ja kirjeenvaihtoa, valtuuskunnan työvaliokunnan muistioita ja

⁴⁶ Lehtonen 1992, 6.

⁴⁷ Kostiainen 2006, 41.

⁴⁸ Jakobsonin luvanvarainen yksityisarkisto avautui tutkijoille vuonna 2015.

pöytäkirjoja, kevät- ja syyskokousten kokouspöytäkirjoja sekä valtuuskunnan vastaanottajaryhmille lähetettyjä tiedotuskirjeitä. Kokouspöytäkirjat ja niiden liitteenä olevat muistiot kuvaavat kokouksissa käytyjen keskustelujen pääkohtia ja niiden perusteella tehtyjä päätöksiä, joiden myötä on mahdollista arvioida missä määrin Jakobson vaikutti EVAn muodostamiin linjauksiin ja näkemyksiin.⁴⁹ Urho Kekkosen arkistosta on käyty läpi Kekkosen vuosien 1974–1979 vuosikirjat, salaiset asiakirjat sekä hänen kirjeenvaihtoaan mm. Jakobsonin, Päiviö Hetemäen, Ahti Karjalaisen ja Jaakko Hallaman kanssa.⁵⁰

Tutkimuksen lähdekirjallisuus sisältää monipuolisen otannan Suomen kylmän sodan poliittisen historian tutkijoiden teoksia ja aikalaistoimijoiden muistelmateoksia.⁵¹ Jo mainitut Tarkan teokset ovat tutkimuksen lähdekirjallisuudessa suuressa roolissa, vaikka etenkin Jakobsonin elämää käsittelevän teoksen luotettavuutta tieteellisen historian tutkimuksen näkökulmasta heikentää nootituksen puutteellisuuden lisäksi Tarkan ja Jakobsonin välinen ammatillinen ja henkilökohtainen sidos.⁵² Kuten Mikko Majander teosta arvioidessaan huomauttaa, Tarkan ja Jakobsonin välinen etäisyys on lähdekritiikin näkökulmasta ongelmallisen lyhyt.⁵³ Tästä syystä Tarkan esittämät näkemykset on pyritty validoimaan arkistolähteiden avulla.

Jakobson oli myös itse hyvin tuottelias kirjoittaja.⁵⁴ Tutkimuksessa on viitattu useasti etenkin vuonna 1992 julkaistuun *Vallanvaihto – havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92-muistelmateokseen*, jossa Jakobson kertoo omin sanoin kokemuksistaan 1970- ja 1980-luvuilta. Teos kattaa Jakobsonin EVAn toimitusjohtajaksi nimittämisen ja Neuvostoliiton hajoamisen välisen ajanjakson, ja vaikkei se täytäkään tieteellisen historian tutkimuksen lähdekriittisiä vaatimuksia, sen tuoma lisäarvo on ollut tutkimukselle ilmeinen. Jakobsonin muistelmateokset ovat tavanomaista laajempia analyysejä Suomen ja maailman historian kehityskuluista, joihin hän kietoo omia elämänvaiheitaan ja kokemuksiaan toisinaan aktiivisen toimijan ja toisinaan passiivisen havainnoijan näkökulmasta.⁵⁵ Vaikka elämäkertateokset ja muistelmat tarjoavat korvaamatonta henkilökohtaisten kokemusten ryydittämää näkemystä tapahtumista, ne ovat tieteellisen historian tutkimuksen näkökulmasta haastavia mahdollisten yksilöllisten ansioiden

⁴⁹ Lisäksi on käyty läpi kaikki (14) EVAn 1970-luvulla julkaisemat kirjat ja raportit, jotka on saatu lainaksi EVAn kellariarkistosta. Lähdeluetteloon on kuitenkin merkitty vain ne kirjat, joihin työssä on viitattu.

⁵⁰ Salaiset asiakirjat sisältävät Kekkosen itsensä tärkeinä pitämiä dokumentteja, raportteja ja kirjeenvaihtoa.

⁵¹ Esimerkiksi Timo Soikkasen *Presidentin ministeriö II*, sekä Juhani Suomen toimittamat *Urho Kekkosen päiväkirjat* vuosilta 1969–1974 ja 1975–1981.

⁵² Tarkka 2010, 7–8. Tarkalla on ollut käytössään EVAn ja Jakobsonin arkistokokoelmat. Kirjan taakse on koottu kappaleittain luettelo tekstissä viitattuihin lähteisiin, mutta kovin tarkkaa lähdekritiikkiä ei niiden perusteella ole mahdollista tehdä. Lisäksi Tarkka on suonut Jakobsonille mahdollisuuden lukea ja kommentoida kirjoitustyötään sen edetessä. Jakobson toimi vuosina 1980–1984 Tarkan esimiehenä EVAssa, minkä lisäksi Tarkka kuvailee Jakobsonia älylliseksi esikuvakseen.

⁵³ Majander 2010, 511–512.

⁵⁴ Jakobsonin tuotanto käsittää 22 teosta sekä lukuisia artikkeleita kotimaisiin ja kansainvälisiin julkaisuihin.

⁵⁵ Wuokko 2016, 62. Näistä syistä Jakobsonin tuotanto on luokiteltu tässä tutkimuksessa lähde- eikä tutkimuskirjallisuudeksi.

ylikorostumisen, jälkiviisauden ja tulkinnallisten vääristymien vuoksi. Tässä tutkielmassa muistelmateosten ensisijainen rooli onkin toimia tutkittavan aikakauden maailmankuvaa ja kontekstia raottavina subjektiivisina ikkunoina menneisyyteen sekä aikalaistoimijoiden ajatus-tenkukua selventävinä todistajanlausuntoina.

Kattavan tuotantonsa vuoksi Jakobson on historiantutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoinen, mutta haastava tutkimuskohde. Sisäisen lähdekritiikin näkökulmasta on huomioitava, että Jakobson on saattanut jo elinaikanaan pyrkiä vaikuttamaan itsestään rakentuvaan historiakuvaan, kuten presidentti Kekkonen omilla päiväkirjoissaan.⁵⁶ Ongelma on pyritty ratkaisemaan vertaamalla Jakobsonin kirjoissaan esittämiä näkemyksiä alkuperäislähteisiin, mutta lopulta vastuu lähteistä esitettävien tulkintojen uskottavuudesta ja totuudenmukaisuudesta on vain ja ainoastaan tutkijalla itsellään. Jakobsonin tapauksessa arkistoista löytyvien alkuperäislähteiden ja Jakobsonin kirjoissaan esittämien näkemysten välillä ei kuitenkaan ole löydettävissä huomionarvoisia ristiriitaisuuksia.

Historioitsija Marc Blochin mukaan historiantutkimuksen lähdekritiikki perustuukin lopulta samankaltaisuuden ja erilaisuuden vaistonvaraiseen metafysiikkaan – vertailuun ja päättelyyn siitä, onko jokin lähde kuvauksessaan uskottava vai ei. Tärkeintä on huolellisen analyysin myötä erotella mahdolliset poikkeamat lähteiden välttämättömistä yhtymäkohdista.⁵⁷ Tästä näkökulmasta arkistolähteiden subjektiivisuus korostaa vertaamisen, validoinnin ja ympäristöön suhteuttamisen merkitystä osana lähdekriittistä prosessia.⁵⁸

Vaikka huolellinen lähdeaineiston vertaaminen ja validointi onkin olennainen osa tutkijan työtä, historioitsijan tärkeämpänä ominaisuutena voidaan pitää lähteiden lukemisen taitoa. Historiantutkijan on tunnettava paitsi tutkimuskohteensa, myös käyttämänsä lähdeaineiston konteksti, sillä aikalaislähteitä olisi aina pyrittävä tulkitsemaan niiden alkuperäisestä historiallisesta viitekehyksestä käsin. Tästä näkökulmasta historiantutkimuksen voikin ajatella olevan ikään kuin vieraan kulttuurin tutkimista, jossa tulkintoja esittävä tutkija asettuu oman aikakautensa ja tutkimansa aikakauden välimaastoon. Mitä lähempänä tutkijan omaa kulttuuria tutkimuskohteen kulttuuri on, sitä todennäköisemmin tutkija olettaa tutkimuksen kohteena olevien ihmisten käsittäneen todellisuuden samalla tavoin ja puhuneen samoin kuin itse.⁵⁹ Vaara anakronististen

⁵⁶ Kekkonen monivuotisen ulkopoliittisen avustajan Jaakko Kalelan mukaan myös Kekkonen päiväkirjoihin täytyy harjoittaa lähdekritiikkiä. Kalela pohtii asiaa Kekkonen viimeisen, muistilipsahduksen seurauksena erheelliseksi osoittautuneen päiväkirjamerkinnän kautta (Kalela 2018, 85). Myös Paavo Lipponen ja Mauno Koivisto kertovat muistelmissaan Kekkonen manipuloineen päiväkirjaansa (Lipponen 2009, 372–373). Kekkonen päiväkirjoja voi siten pitää eräänlaisena menneisyyden hallinnan muotona ja tulevan historian kirjoituksen ohjaamisena.

⁵⁷ Bloch 2003, 144, 148.

⁵⁸ Saarikoski 2006, 152.

⁵⁹ Kalela 2000, 105.

ja normatiivisten tulkintojen esittämiselle on kuitenkin ilmeinen, ellei historiantutkija kykene tunnistamaan omia subjektiivisia ennakkokäsityksiään.⁶⁰

Jorma Kalelan mukaan historiantutkijan suurin synti on antaa omalle todellisuuskäsitykselle tai käyttämälleen kielelle ”objektiivinen” asema.⁶¹ Tämä pätee erityisesti henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa, jossa tutkija on tekemisissä tutkimansa henkilön todellisuuskäsityksen eikä jonkin abstraktin totuuden kanssa. Tutkijan tulisikin pyrkiä tavoittamaan lähteen laatijan ilmaisutapa ja käsitys todellisuudesta, jotta hän ei tahattomasti panisi tätä ajattelemaan ja toimimaan omien käsitystensä edellyttämällä tavalla.⁶² Oikeastaan vasta vuorovaikutussuhde tutkijan ja tulkinnan välillä tekee tutkijan käyttämästä lähteestä historiallisen lähteen. Tulkinta ja ymmärtäminen ovat kuitenkin mahdollisia vain jo ennalta luullun valossa, mikä ohjaa tutkijaa toisaalta kysymään ja valitsemaan lähteitä sekä luomaan periaatteet, joiden valossa lähteitä tulkitaan.⁶³ Tämä ei kuitenkaan ole tutkimuksen pätevyuden tai uskottavuuden näkökulmasta ongelma, kunhan historioitsija tiedostaa omien näkemystensä, olettamustensa ja tulkintojensa subjektiivisuuden tutkimusprosessin edetessä.

Edellä mainitut haasteet ovat relevantteja myös tämän tutkimuksen osalta. 2020-luvulta käsin Suomen 1970-luvun poliittista historiaa tutkivalle etenkin aikalaisten käyttämää poliittista puhetapaa on ollut ajoittain haastavaa ”suodattaa” tutkimusajankohdan henkeä vastaavaksi. Tutkijan näkökulmasta kysymys on lopulta lähteiden lukemisen ja tulkitsemisen taidosta sekä lähteisiin liittyvän kontekstin ymmärtämisestä. Aikalaislähteissä esiintyviä sosialistisen aatteen kirvoittamia puheenvuoroja luokkakantaisuudesta tai suurpääomasta ei pidä yli-, muttei myöskään alitulkita. Sama koskee arvioitaessa porvarillista aatetta liputtaneiden elinkeinoelämän edustajien käyttämää retoriikkaa, sillä he rinnastivat puheissan SDP:n vasemman siiven ajoittain jopa vallankumouksellisiin äärikommunisteihin. Kumpikaan osapuoli ei aina eksplisiittisesti tarkoittanut sitä, mitä sanoi, mutta jälkikäteen katsottuna ylilyönneiltäkään ei välttytty. Aikalaislähteissä kohdattavan kulttuurin vieraus on kuitenkin aina vain osittaista, eikä sen tavoittaminen ole tutkijalle mitenkään ylivoimaista. Kutakin aikakautta kuvaavat kulttuuriset piirteet ovat tunnistettavissa, ja niitä ymmärtämällä historioitsijan on mahdollista tehdä pitkällekin meneviä johtopäätöksiä ja tulkintoja kyseisessä kulttuurissa eläneestä tutkimuskohteestaan.⁶⁴

⁶⁰ Vuolanto 2007, 310.

⁶¹ Kalela 2002, 88.

⁶² Kalela 2005, 76, 84, 91–92; Bloch 2003, 77.

⁶³ Autio et al. 2001, 148; Vuolanto 2007, 311.

⁶⁴ Kalela 2000, 99–100, 103.

2 SUOMI – YKSINÄINEN SUSI

2.1 Murrosten vuosikymmen

Suomen 1970-luvun yhteiskunnallisen kehityksen taustalla olivat 1960-luvulla alkaneet suuret rakenteelliset murrokset. Teollistuminen, talouden modernisoituminen, kaupungistuminen ja uudenlainen sosiaalipolitiikka asettivat erilaiset puitteet sodanjälkeisten ikäluokkien aikuistumiselle. Teknologisen kehityksen myötä työn sisältö muuttui samalla kun työteho ja työn tuotavuus kasvoivat. Myös väestön maantieteellinen ja ammatillinen rakenne oli murroksessa, sillä 1970-luvun taitteessa moni suomalainen muutti maalta kaupunkiin, siirtyen suoraan maataloustyöstä palveluelinkeinoon.⁶⁵ Lisäksi yhteiskunnallisen ja ideologisen tietoisuutensa 1960-luvulla löytänyt sukupolvi kouluttautui korkeakouluissa huomattavasti edeltäjiensä suurinumeroisemmin, eikä sillä ollut sotien sukupolven kollektiiviseksi avainkokemukseksi muodostuneiden talvi-, jatko- ja Lapin sodan tuomaa henkistä taakkaa kannettavanaan. Tulevaisuuden epävarmuuden sijasta nuorten elämää määrittä vakaumus, ennustettavuus ja optimismi.⁶⁶ Paradoksaalista oli kuitenkin se, että kun taloudellinen vauraus ja yhteiskunnallinen turvallisuus lisääntyivät, lisääntyi myös kritiikki hyvinvoinnin mahdollistanutta yhteiskuntajärjestelmää kohtaan.⁶⁷

Suomeen 1960-luvun lopulla saapunut opiskelijaradikalismi oli osa lännestä tullutta akateemista virtausta, johon yhdistyi piirteitä saksalaisesta yritysdemokratiasta, yhdysvaltalaisesta rauhanliikkeestä ja ruotsalaisesta tasa-arvo-aatteesta. Suomessa radikalismi konkretisoitui marraskuussa 1968 Helsingin Vanhan ylioppilastalon valtaukseseen, mutta vaikka liikehdinnällä olikin eittämättä kansallista maaperää, jäi protestointi Suomessa verrattain maltilliseksi. Vallankumouksen sijasta kyse lienee ollut sukupolvikapinasta, sillä tosissaan asiaan suhtautuvienkaan ihannoinnin kohde ei näyttännyt olleen rajantakainen itänaapuri, vaan jonkinlainen epätodellinen konstruktio sosialistisesta ihannevaltiosta.⁶⁸ Suhtautuminen vasemmistolaiseen liikehdintään kuvasti hyvin sukupolvien välistä henkistä kuilua. Kun Maon punaista kirjaa selailleet marxilaisen ideologian ihanteista voimansa ammentaneet opiskelijat kokivat muuttavansa maailmaa

⁶⁵ Jussila et al. 2009, 295; Tarkka 2002, 16. Vuonna 1940 maa- ja metsätalouden palveluksessa oli 60 % Suomen väestöstä, vuonna 1974 enää 16 % väestöstä (Jakobsonin esitelmä Frankfurtin kauppakamarissa 11.2.1976. MJ, kansio 22, KA).

⁶⁶ Soikkanen ja Vares 1998, 48. Sukupolvikäsitteen sisältöä ja suomalaisten sukupolvien avainkokemuksia käsittelevässä artikkelissaan Soikkanen ja Vares nimittävät 1920-luvun alussa syntyneitä suomalaisia *sotien sukupolveksi* ja 1940-luvulla syntyneitä *suuren murroksen sukupolveksi*. Lisäksi he tunnistavat erilliseksi viiteryhmäksi *60-lukulaiset*, jotka koostuvat sodan jälkeen syntyneistä suurista ikäluokista. Vuonna 1923 syntynyt Jakobson edustaa tässä jaottelussa sotien sukupolvea.

⁶⁷ Jakobson 1983, 149.

⁶⁸ Jussila et al. 2009, 289–290; Tarkka 2002, 52. Muualla Euroopassa protestointi oli paljon väkivaltaisempaa.

paremmaksi, valtiovarainministeri Mauno Koivisto luonnehti aktivismia ylensyöneen yhteiskunnan ilmavaivoiksi. Paperityöväen Liiton puheenjohtaja Veikko Ahtola puolestaan tokaisi opiskelijoiden vallanneen oman talonsa.⁶⁹

Opiskelijaliikeshdinnän perimmäiset syyt selittynevät historioitsija Fernand Braudelin sanoin: ”Jokainen aikakausi ja sukupolvi luo vastareaktion isillensä oman musiikkinsa, kirjallisuutensa, poliittiset aatteensa, sekä historialliset ja taloudelliset käsityksensä”.⁷⁰ Nuorten motiiveista huolimatta voimistunut liikehdintä heijasteli niitä vasemmistolaisia aatteenaaltoja, jotka 1970-luvulla alkoivat yhä vahvemmin lainehtia myös suomalaisessa yhteiskunnassa.⁷¹ Vasemmistolainen ideologia määrittä merkittävästi myös poliittisen keskustelun retoriikkaa 1970-luvun Suomessa. Sosialismi-sanasta oli tullut jälleen salonkikelpoinen ja vasemmistopuolueet rohkenivat tunnustaa värejään aikaisempaa avoimemmin.⁷² Vielä helmikuussa 1978 Suomen Washingtonin-suurlähettiläänä toiminut Jaakko Iloniemi hämmästeli kirjeessään Jakobsonille, miten Suomen poliittinen kielenkäyttö oli niin marxilaistunut, vaikkei Suomen politiikka ollut merkittävästi muuttunut. Iloniemen mukaan vaarana oli, että asiasta vedettäisiin sekä lännessä että idässä Suomen kansainvälistä kuvaa ja asemaa vahingoittavia virheellisiä johtopäätöksiä.⁷³ 1970-luvun poliittisessa kulttuurissa kieli todella rakensi todellisuutta.

Suomen 1970-luvun yhteiskunnalle oli ominaista myös jatkuvat lakkoliikkeet, jotka johtuivat vallinneen ilmapiirin lisäksi ainakin osin järjestökentän ja ammattiyhdistysliikkeen eheytymisestä sekä heikkojen hallitusten toimintakyvyttömyydestä.⁷⁴ Taistolaisen radikaaliliikkeen innoittamana Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläs Aleksei Beljakov uskaltautui yllyttämään varsin avoimesti suomalaisia työläisiä lakkoiluun, mutta diplomatian rajoja koetelleen suurlähettilään toiminta suututti lopulta Kekkosen, minkä johdosta Beljakov kutsuttiin vuonna 1971 kotiin.⁷⁵ Vuosina 1970–1979 Suomessa menetettiin lakkoilun vuoksi yhteensä yli 10 miljoonaa työpäivää ja pelkästään vuonna 1977 yli 2,3 miljoonaa työpäivää. 1970-luvun villien lakkojen

⁶⁹ Jakobson 1992, 115; Tarkka 2002, 16–19, 52; Savtschenko 2015, 95. Marraskuussa 1968 yliopisto-opiskelijat valtasivat Helsingin Vanhan ylioppilastalon opiskelijaradikalismien hengessä.

⁷⁰ Braudel 1992, 164.

⁷¹ Konkreettinen esimerkki vasemmistolaisen ideologian jalkautumisesta yhteiskuntaan oli Pirkkalan peruskoulussa syksyllä 1973 koekäyttöön otettu viidesluokkalaisille suunnattu Suomen historian opetusaineisto, jonka tulokset oli kopioitu suoraan vuonna 1960 julkaistusta neuvostokarjalaisesta oppikirjasta. Kokeilu jatkui kevääseen 1975 asti, jolloin kokoomus teki asiasta eduskuntakyselyn (Suutarinen 2008, 31). Viidesluokkalaisille opetettiin mm. että ”Imperialismin ja monopolien määräysvaltaa vastaan ovat kaikkialla maailmassa nousseet rauhan ja yhteiskunnallisen edistyksen puolesta taistelevat voimat...” ks. Leskinen, Jari (2016) Kohti sosialismia! Pirkkalan peruskoulun marxilainen kokeilu 1973–1975.

⁷² Jakobson 1992, 117–118.

⁷³ Iloniemi Jakobsonille 22.2.1978. MJ, kansio 2, KA.

⁷⁴ Suomi oli 1970-luvulla yksi Euroopan lakkoherkimpää maita, esimerkiksi Ruotsiin verrattuna kymmenkertaisesti lakkoalttiimpi (Savtschenko 2015, 126–131).

⁷⁵ Koroma 2015, 14; Vladimirov 1993, 170–171. NL:n Suomen suurlähetystössä lähetystö- ja myöhemmin ministerineuvoksena toimineen Viktor Vladimirovin mukaan alkoholille perso ja huonon viinapään omaava Beljakov alkoi etenkin humalassa avoimesti puhua vallankumouksista ja omista ideologisista vakaumuksistaan.

syntyyn ja menestykseen vaikuttivat osaltaan Ruotsiin suuntautuneen muuttoliikkeen aiheuttama työvoimapula, jonka myötä Suomen työvoimasta tuli väliaikaisesti niukka resurssi.⁷⁶ Jakobson luonnehti tilanteen vakavuutta toteamalla Suomen menettäneen sodissa 100 000 miestä kaatuneina, mutta rauhan oloissa 200 000 työntekijää siirtolaisina.⁷⁷ Tarkalleen ottaen vuosina 1968–1977 nettomääräisesti lähes 90 000 suomalaista muutti paremman palkan ja elintason perässä länsinaapuriiin.⁷⁸

Myös suomalainen sosiaalipoliittika oli 1970-luvulle tultaessa murroksessa, kun Alkon pääjohtajana toimineen sosiaalipoliitikko Pekka Kuusen viitoittamana investointeja ja tulonsiirtoja alettiin tarkastella välttämättömien menoerien sijasta talouskasvua kasvattavina ja kansantaloutta hyödyttävinä toimenpiteinä. Seurauksena aktiiviväestöä alettiin enenevässä määrin sisällyttämään sosiaalituen piiriin.⁷⁹ SDP:n johdolla tehtyjen sosiaalipoliittisten reformien seurauksena valtion ja julkisyhteisöjen vaikutuspiiri laajeni sosiaali- ja terveystalouden lisäksi elinkeino- ja talouspolitiikkaan sekä yhteiskunta- ja koulutuspolitiikkaan.⁸⁰ Sosiaalipoliittisen ajattelutavan seurauksena pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamisen ja ylläpitämisen kustannukset kasvoivat ennennäkemättömän suuriksi, mikä asetti Suomen taloudelle entistä kovemmat vaatimukset ottaen huomioon öljykriisin aiheuttaman taantumun, jonka vaikutukset tunkeutuivat läpi yhteiskunnan.⁸¹

Vuoden 1973 lopulla arabijohtoiset öljyntuottajamaat (OPEC) alkoivat painostaa Yhdysvaltoja ja sen liittolaisia vetämään tukensa Jom Kippur -juhlan aikaan arabiliittouman hyökkäyksen kohteeksi joutuneelta Israelilta korottamalla öljyn hintaa ja rajoittamalla sen tuotantoa. Raskaan polttoöljyn hinta nousi Suomessa marraskuun 1973 ja tammikuun 1974 välisenä aikana lähes kolminkertaiseksi ja kevyt polttoöljy yli puolitoistakertaiseksi. Tämä tarkoitti keskimäärin 6 % tuotantokustannusten kasvua teollisuudelle. Teollisuusliiton toimitusjohtaja Olli Ikkala totesi useiden teollisuusalojen toimintamahdollisuuksien heikentyneen ja työllisyyden vaarantuvan.⁸² Suomalaisten arjessa öljykriisi näkyi hallituksen antamien energiaa säästävien määräysten käytön otolla, jotka koskivat mm. kiinteistöjen maksimilämpötiloja, lämpimän veden käyttöä ja

⁷⁶ Savtschenko 2015, 126–131; Kauppinen 1990, 19; Tarkka 2002, 37–38.

⁷⁷ Jakobsonin esitelmä Suomen vähittäiskauppaliiton kesäkokouksessa 13.7.1975. EVA, kansio 31, KA.

⁷⁸ Heikkilä 2014, 8–10. Vuosina 1968–1977 Suomesta muutti Ruotsiin 182 650 ihmistä, ja Ruotsista Suomeen 94 576 ihmistä.

⁷⁹ Tarkka 2002, 18, 34; Erkki Tuomiojan esitelmä Pekka Kuusesta. ”Pekka Kuusi 100 vuotta-seminaari”, Ekosäätiö 5.10.2017. <<https://ekosaatio.fi/2017/10/05/erkki-tuomioja-pekka-kuusi-100-vuotta-juhlaesitelma>> [luettu 17.9.2020]. Vuonna 1962 otettiin käyttöön uudistettu työeläkejärjestelmä, 1969 valtion takaama opintolaina, 1971 työttömyyseläke ja korvausperustainen työttömyysturva, 1972 opintoraha, 1977 asumislisä ja 1979 korkeakouluopiskelijoiden ateriatuki.

⁸⁰ Okkonen 2012a, 36.

⁸¹ Suomen julkisen sektorin menot kasvoivat 1960-luvulta 1990-luvun puoliväliin saakka keskimäärin noin 10 % vuodessa. 1970-luvun puolessa välissä julkiset menot kattoivat 40 % Suomen BKT:stä (”Suomen julkisen talouden tasapaino”, Suomen Pankki 24.5.2021. <https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aika-sarjoja/reaalikehitys-ja-tasapaino/julkinen_tp/> [luettu 2.6.2021]).

⁸² US 26.1.1974.

moottoriteiden kattonopeuksia.⁸³ Toimittajat valvoivat rajoitusten tasapuolista toteutumista mm. vahtimalla Helsingin kaupunginjohtaja Teuvo Auran virka-asunnon uima-altaan lämpötilaa.⁸⁴

Suomen energiahuolto oli 1970-luvulla vahvasti Neuvostoliitosta riippuvainen, sillä tarvittavasta määrästä lähes 70 % tuotiin idästä. Vaikka clearingtilin kautta käyty idänkauppa ja Suomen oma jalostamokapasiteetti lievensivätkin öljykriisin Suomelle aiheuttamaa talousshokkia, sen kansantaloudelliset seuraukset olivat vakavia. Taloustieteilijä Alban Phillipsin teorisoima työttömyyden ja inflaation välinen negatiivinen korrelaatio ei vastannutkaan todellisuutta, kun työttömyyden noustessa myös inflaatio kiihtyi eikä devalvointikaan purrut.⁸⁵ Stagflaation kourissa Suomen vienti romahti, vaihtotase painui miinukselle ja työttömyysaste nousi ennätyslisen korkealla. Laajentuneen sosiaaliturvan vuoksi julkisen sektorin menot suhteessa BKT:hen nousivat entisestään korkean työttömyyden vähentäessä valtion verotuloja ja kasvattaessa tulonsiirtoja. Samalla suomalaisten korkeaa elintaso rahoitettiin lisäämällä ulkomaista velkaa.⁸⁶ Suomen Pankkia luotsannut Mauno Koivisto suosi kireää rahapolitiikkaa, jonka myötä yritysten lainansaannin kriteerit tiukkenivat ja korot nousivat. Martti Miettusen hallitus päätti rahoittaa valtion kassakriisiä veronkorotuksilla, jotka kurittivat entisestään suomalaisia yrityksiä.⁸⁷

Suhdanteiden heikentyminen ja jatkuvasta lakkoilusta seuranneet palkankorotukset söivät teollisuuden kustannuskilpailukykyä ja kiihdyttivät inflaatiota.⁸⁸ Kuluttajahinnat nousivat Suomessa vuonna 1975 keskimäärin 17,8 %, vaihtotaseen vajauksen sukeltaessa ennätysliseen 7,6 % BKT:stä. Inflaatiota ei onnistuttu hillitsemään yhtä hyvin kuin kilpailijamaissa, minkä seurauksena suomalaiset yritykset menettivät entisestään kilpailukykyään.⁸⁹ Kokonaistuotannon kasvu pysähtyi ja vienti laski 14 %, pakottaen yritykset sopeuttamaan työvoimakustannuksiaan. Samalla idänkaupan merkitys korostui huonosti vetävän länsikaupan kustannuksella. Vuoden 1975 ensimmäisellä puoliskolla sosialististen maiden osuus Suomen viennistä oli jo 24,5 %, kun puolestaan länsikaupan vaje oli vuodessa lähes viisinkertaistunut. Presidentti Kekkonen julisti kansallisen hätätilan työttömien määrän noustessa yli 60 000, mutta siitä huoli-

⁸³ ”Energiakriisi vuonna 1973”, *Yle* 8.9.2006 <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/energiakriisi-vuonna-1973>> [luettu 4.12.2020].

⁸⁴ Blåfield & Vuoristo 1985, 76.

⁸⁵ Phillipsin käyrän mukaan työttömyyden ja inflaation välillä vallitsi lyhyellä aikavälillä negatiivinen korrelaatio: ne eivät voineet olla samanaikaisesti korkealla. Markan devalvointi oli perinteisin tapa tukea vientiteollisuutta heikentämällä kotimaisen valuutan arvoa suhteessa ulkomaiseen valuuttaan, mutta se kiihdytti entisestään inflaatiota.

⁸⁶ Tarkka 2002, 34; Valtiovarainministeriön suhdannekatsaus 6.11.1975. EVA, kansio 15, KA.

⁸⁷ Koroma 2015, 62–63, 72; Tarkka 2002, 33–35, 39.

⁸⁸ Koroma 2015, 54.

⁸⁹ Valtiovarainministeriön suhdannekatsaus 6.11.1975. EVA, kansio 15, KA.

matta työttömyys nelinkertaistui vuosien 1974–1978 välillä 44 000 työttömästä 172 000 työttömään.⁹⁰ Elinkeinoelämän ja teollisuuden kilpailukyky jatkoi nopeaa heikentymistään eikä kansanrintamahallitusten harjoittamassa elinkeino- ja talouspolitiikassa ollut näkyvissä merkittäviä muutoksia. Päinvastoin vuoden 1975 Jyväskylän puoluekokouksessa SDP julisti tavoitteenaan olleen sosialistinen yhteiskunta, jossa elinkeinoelämän aloja ja yrityksiä olisi siirrettävä yhteiskunnan omistukseen ja hallintaan.⁹¹

2.2 Sosialismia, korporatismia ja Kekkoa

Vuoden 1966 eduskuntavaalien suurvoittajaksi nousi SDP, minkä myötä kolmannen kerran yksikamarisen eduskunnan historiassa valtiopäiville tuli vasemmistoenemmistö.⁹² Oikeiston piirissä sosialistisen yhteiskuntapolitiikan vyörymiseen liitettiin pelkokuva Suomen itsenäisyyden kaventumisesta suhteessa Neuvostoliittoon. Porvaripuolueissa sosiaalidemokraatit olivat sodan jälkeen mielletty liittolaisiksi yhteiskuntajärjestelmän säilyttämiseksi käydyssä taistelussa, joten kun 1970-luvulle tultaessa ay-liike eheytyi ja vasemmistolaiset tendenssit voimistuivat SDP:ssä, alkoivat hälytyskellot soida oikealla.⁹³ Neljä vuotta myöhemmin nähtiin eräänlainen vastareaktio, kun vuoden 1970 eduskuntavaaleissa Veikko Vennamon johtama SMP voitti 17 ja kokoomus 11 lisäpaikkaa kansanrintamapuolueiden kustannuksella.⁹⁴

Tammikuun alussa 1972 järjestetyissä ennaaikaisissa eduskuntavaaleissa eduskunta säilyi porvaristoenemmistöisenä, mutta vasemmistopuolueet ottivat hieman menetettyjä asemiaan takaisin SDP:n ja SKDL:n noustessa ensi kertaa 20 vuoteen kahdeksi suurimmaksi puolueeksi.⁹⁵ Sosiaalidemokraattinen hegemonia levittäytyi 1970-luvulla tehokkaasti myös suomalaisen politiikan virkamieskoneistoon: kun vuonna 1965 johtavista virkamiehistä 40 % ilmoitti olevansa puoluekannaltaan sitoutumattomia, 25 % kokoomuslaisia, 14 % sosiaalidemokraatteja ja alle

⁹⁰ Kantola 2015, 10; Koroma 2015, 57; Tullihallituksen katsaus Suomen ulkomaankauppaan 13.8.1975. EVA kansio 15, KA. Vuonna 1975 172 000 työtöntä vastasi 7,6 % Suomen työikäisestä väestöstä. ”OECD data: inflaatio 1973–1977”, OECD. <<https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>> [luettu 10.12.2020]; ”Työvoimatilastoja 60 vuotta”, Tilastokeskus 3.12.2019. <https://tilastokeskus.fi/til/tyti/2018/16/tyti_2018_16_2019-12-03_tie_001_fi.html> [luettu 2.12.2020].

⁹¹ ”Pöytäkirja SDP:n Jyväskylän puoluekokouksesta 5-8.6.1975”. <http://www.tyark.fi/lists/sdp_ptk_1975_sl-100.pdf> [luettu 20.1.2021].

⁹² Vesikansa 2004, 251.

⁹³ ”Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona”, Jyrki Vesikansa 2005. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/vesikansa.htm>> [luettu 19.12.2020].

⁹⁴ Saari 2010, 474. Äänestäjien protesti kohdistui erityisesti 13 paikkaa menettäneeseen keskustaan.

⁹⁵ Itsenäisessä Suomessa on järjestetty neljät eduskuntavaalit, joiden tuloksena kaksi eniten ääniä saanutta puoluetta ovat olleet vasemmistolaisia – vuoden 1966 lisäksi vuosina 1945, 1958 ja 1975. Vasemmistopuolueilla on itsenäisen Suomen historian aikana ollut eduskunnassa vain kahdesti yksinkertainen enemmistö, vuosina 1958 (101–99) ja 1966 (103–97).

kymmenys keskustalaisia, vuonna 1980 sosiaalidemokraattien osuus oli noussut 40 prosenttiin ja keskustalaisten 23 prosenttiin. Yksikään virkamies ei tunnustautunut kokoomuslaiseksi.⁹⁶

Kesäkuussa 1975 Kekkonen hajotti eduskunnan ja määräsi pidettäväksi ennenaikaiset eduskuntavaalit, joiden tulos ei kuitenkaan merkittävästi muuttanut eduskunnan voimasuhteita.⁹⁷ Hallitusneuvotteluiden jatkuttua tuloksettomina kaksi kuukautta, Kekkonen runnoi marraskuun lopulla enemmistöhallituksen kokoon poikkeuksellisella menettelyllä. Hän komensi puoluejohtajat TV-kameroiden eteen presidentinlinnan peilisaliiniin, jossa hän luennoi heille kansakunnan yleisistä eduista ja hallituspolitiikasta kuin alaluokkalaisille. Kekkonen työttömyyttä ratkomaan nimittämä Mieltusen hätätilahallitus pysyi koossa alle vuoden, jonka jälkeen hänen johdollaan muodostettiin uusi lyhytaikainen vähemmistöhallitus. Kekkonen dominoi poliittista näyttämöä ja ulotti valtaansa lähes kaikille yhteiskunnan sektoreille ohi parlamentaarisen hallituksen. Ulkopoliitikassa idänsuhteiden hoidolla itsensä korvaamattomaksi asemoineen Kekkonen valta oli absoluuttinen.⁹⁸ Hruštšev totesi jo marraskuussa 1960, että ”se, joka kannattaa Kekkoa, kannattaa ystävyyttä Neuvostoliiton kanssa, ja se, joka vastustaa Kekkoa, vastustaa ystävyyttä Neuvostoliiton kanssa”.⁹⁹

Sisäpoliittisesti asetelma, jossa yhdistyi Kekkonen suvereeni valta-asema, eheytyneet ja poliittisesti voimistuneet ay-liike sekä Neuvostoliiton sekaantuminen Suomen asioihin synnytti hallituksia, jotka olivat kyvyttömiä ratkaisemaan öljykriisin Suomelle aiheuttamia taloudellisia haasteita. Perustavanlaatuisen puoluepoliittisten näkemuserojen vuoksi eduskuntavaalien äänestystulokset ei kyetty saattamaan kestäviksi hallitusratkaisuksi, etenkin kun Kekkonen piti ulkopoliittisista syistä kokoomusta hallituspaitsiossa.¹⁰⁰ Jakobsonin mukaan Suomen politiikka oli kuin jääkiekkopeli, jossa yksi pelaaja oli jatkuvasti rangaistusaitiossa. Sen sijaan SKDL näytti pääsevän vaalituloksesta riippumatta vaikuttamaan päätöksentekoon kokoaan suuremmalla painotuksella.

⁹⁶ Mansner 1990, 236.

⁹⁷ Sekä pääministeri Sorsa, että ulkoasiainministeri Karjalainen olivat eduskunnan hajotuksen kannalla, sillä erimielinen hallitus ei ollut heidän mielestään toimintakykyinen. Helmikuussa 1975 Karjalainen kirjoitti Kekkoselle olevansa kyllästynyt hallituksen asioiden hoitoon: ”Kokoonnumme kerran viikossa saamaan kaikenlaisia teknillisuontoisia virkamiespapereita, mutta näin on ollut syksystä lähtien eikä minkäänlaisia konkreettisia johtopäätöksiä tai toimenpiteitä ole saatu aikaan – koska ne olisivat poliittisesti hetkellisesti epämiellyttäviä.” (Ahti Karjalainen Kekkoselle 3.2.1975. UKK, VK, UKA).

⁹⁸ Soikkanen 2008, 17; Tarkka 2002, 40–41; Lipponen 2009, 412. Presidentti Kekkonen oli lähes 20 vuotta kestäneen valtakautensa huipulla 1970-luvun puolivälissä. Lastenkutsujen ja myllykirjeiden myötä hänen vallankäyttönsä ulottui pitkälle yli hänen muodollisten valtuuksiensa, jotka nekin olivat suuret ja epämääräiset (Vihavainen 1991, 108). Toisaalta Kalevi Sorsan mukaan Kekkonen ei paljoa puuttunut päivänpolitiikkaan, vaan halusi vain olla perillä asioista (Sorsa 1995, 96–97). Jakobsonin oma suhde Kekkoseen oli ristiriitainen. Hän luonnehti Kekkoa poliittiseksi neroksi, mutta piti hänen vallankäyttötapaansa vastenmielisenä (Tarkka 2010, 279). Jakobsonin mukaan Kekkonen kanssa sai kyllä olla eri mieltä, kunhan ei tehnyt sitä julkisesti (Jakobson 1992, 84).

⁹⁹ Jakobson 1968, 151.

¹⁰⁰ Jussila et al. 2009, 296–297.

Vain muutama päivä siitä, kun Kekkonen päätti hajottaa eduskunnan, SDP julisti puheenjohtajansa Sorsan johdolla vuoden 1975 Jyväskylän puoluekokouksessa, ettei elinkeinoelämää voinut enää jättää sokeiden markkinavoimien johdatettaviksi. Elinkeinoelämän piirissä tämä aiheutti konkreettista huolta yritysten toimintaedellytysten huononemisesta ja valtion puuttumisesta markkinoiden toimintaan, mikä lisäsi entisestään vuorineuvosten epäluuloja SDP:tä kohtaan. Keväällä 1975 SDP oli ryhtynyt suunnittelemaan valtiollisen elektroniikkateollisuuden luomista, mikä aiheutti konkreettisen liiketoiminnallisen uhan esimerkiksi Nokialle. Vaikka hankkeet, kuten lyhytikäiseksi jäänyt valtion kuvaputkitechdas Valco epäonnistuivatkin, ne ehdivät kylvää epäluottamusta elinkeinoelämän ja SDP:n välille.¹⁰¹ Vastaavanlaista sosialisointiin liittyvää debattia käytiin myös muualla Euroopassa, sillä esimerkiksi Englannissa ja Ranskassa pankkeja sosialisointiin samoin perustein, joihin suomalainen keskustelu tukeutui.¹⁰² Tätä taustaa vasten sosialisoinnin uhat olivat elinkeinoelämän aikalaisoimijoille hyvin konkreettisia.¹⁰³

Asetelma loi lisäpainetta myös tulopoliittisiin neuvotteluihin, joissa neuvotteluosapuolina olivat hallituksen lisäksi vasemmistopuolueiden vahvassa otteessa ollut ay-liike ja porvaristoa edustaneet työnantajat. Ensimmäinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu syntyi Keijo Liinamaan kättilöimänä – joskin Päiviö Hetemäen ratkaisevalla avustuksella – maaliskuussa 1968, kytkien mm. seuraavan vuoden palkat, hinnat, korot ja monet sosiaalipoliittiset ratkaisut tiiviiksi pakeiksi. Tulopoliitiikan kantavana ajatuksena oli vakauttaa Suomen kansantalous katkaisemalla pitkään jatkunut inflaatio-devalvaatio-kierre yhdistämällä talous-, sosiaali- ja työllisyyspolitiikan ratkaisut palkka- ja työehtoneuvottelujen ratkaisujen piiriin.¹⁰⁴

Jakobsonin mukaan tupon myötä kysymykset, jotka klassisen parlamentarismen mukaan olisi pitänyt ratkaista kansanedustuslaitoksessa hallituksen esitysten pohjalta, siirtyivät enenevässä määrin etujärjestöjen neuvoteltaviksi.¹⁰⁵ Blomin mukaan työmarkkinajärjestöjen kasvanut valta johtui osittain siitä, että ne kykenivät sopimaan sellaisista yhteiskunnallisista aloitteista, jotka voitiin viedä lainsäädännössä lähes sellaisinaan läpi.¹⁰⁶ Jakobsonin mukaan ongelmallista asiassa oli se, että periaatteessa etujärjestöjen valta laajensi demokratiaa, mutta käytännössä demokratia niiden sisällä toteutui huonosti.¹⁰⁷ Tuposta tuli joka tapauksessa tehokas poliittisen

¹⁰¹ Wuokko 2016, 122. Paavo Lipponen mukaan Valco teki pelkästään vuonna 1980 tappiota 80 miljoonaa markkaa. Valtio käytti yhtiöön rahaa yhteensä 450 miljoonaa markkaa (Lipponen 2014, 82).

¹⁰² Blom 2018, 111.

¹⁰³ Johannes Koroman mukaan SDP:llä oli tärkeysjärjestyksen mukaiset valmiit listat sosialisoitavista kohteista (Koroma 2015, 43). Lipponen luonnehtii Koroman väitteitä hysteriseksi historianankirjoitukseksi, jota K-linjan edustajien hengenheimolaiset ylläpitivät peittääkseen omat jälkensä (Lipponen 2009, 380–382, 384).

¹⁰⁴ Kymmenen vuotta keskitettyä 1979, 21–34; Kantola 2015, 8.

¹⁰⁵ Jakobsonin esitelmä Rationalisointiliiton tuottavuuden päivillä 17.2.1975. EVA, kansio 31, KA.

¹⁰⁶ Koivisto 2006, 232; Blom 2018, 92.

¹⁰⁷ Jakobsonin päiväämätön muistio ”Teesejä etujärjestöjen vallasta”. EVA, kansio 29, KA.

vaikuttamisen väline, jota myös SDP pyrki hyödyntämään sisällyttämällä sopimuksiin linjauksensa mukaisia ratkaisuja ohi parlamentaarisen käsittelyn.¹⁰⁸

Jakobsonin mukaan eheytyneiden etujärjestöjen vaikutusvalta oli kuitenkin kääntäen verrannollinen hallituksen toimintakykyyn, sillä vahva ja määrätietoinen hallitus kavensi automaattisesti etujärjestöjen poliittista vaikutusvaltaa.¹⁰⁹ Kekkonen valtakaudella tilanne oli juuri päinvastainen, kun heikot hallitukset joutuivat hoitamaan talouspolitiikkaa vahvojen etujärjestöjen ehdoilla. Tämän vuoksi esimerkiksi SAK sai ajettua läpi useita sosiaalipoliittisia uudistuksia, josta vastineeksi elinkeinoelämä ja hallitus edellyttivät siltä yhteistyökykyä neuvotteluissa.¹¹⁰ Aloitettuaan EVAn toimitusjohtajana Jakobson päätteli nopeasti, että tehokkain tapa vaikuttaa vallitsevaan talous- ja yhteiskuntapolitiikkaan kävi SDP:n kautta. Vaikka sosialistisen ideologian tahdissa esiin marssinut SDP:n uusi sukupolvi oli katkaissut aseveliyhteyden, Jakobsonin analyysissä enemmistö heistä ajoi Suomen kansallista etua ja kunnioitti demokraattisia periaatteita. Hänen mielestään toisiaan kohtaan epäluuloisesti suhtautuvien EVAn ja SDP:n välisen yhteistyön olisi mahdollista rakentua juuri näiden yhteisten perusarvojen pohjalta.¹¹¹

2.3 Itsesensuuria vai kansallista vastuuntuntoa?

Kesäkuussa 1976 kokoomuksen Tuure Junnila ja SKP:n Aarne Saarinen väittelivät värikkäin termein Ylen A-studiossa Suomen ja Neuvostoliiton sekä SKP:n ja NKP:n suhteista. Saarisen tivatessa Junnilalta oliko NKP:n laatima ”rauhan ohjelma” hänen mielestään Suomen etujen vastaista, totesi Junnila, että jos orava ja karhu pannaan asumaan samoihin pohjoisiin metsiin, ”niin orava ainakin hyvin aidosti ja vilpittömästi kannattaa hyvien naapuruussuhteiden ja rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikkaa”. Saarisen mukaan karhu oli kuitenkin säyseä ja hyväntahtoinen eläin, joka tuli luonnostaankin oravan kanssa hyvin toimeen.¹¹² Ideologisten barrikadien vastakkaisilla puolilla vaikuttaneiden kansanedustajien debatti kuvastaa hyvin niitä retorisia puitteita, jossa 1970-luvun suomalaiset harjoittivat runollista itsesensuuria. Neuvostoliittoa koskevista asioista puhuttiin kiertoilmauksin, nimimerkein ja mitä erikoisimmin sanankääntein.

Mutta missä kulki raja kansalliset edut huomioon ottaneen vastuuntuntoisen uutisoinnin ja itsesensuurin välillä? Jakobsonin mukaan julkinen sana oli eräs Suomen ulkopolitiikan osatekijä,

¹⁰⁸ Saari 2010, 474. SDP yritti koko 1970-luvun muuttaa valtiosääntöä höllentääkseen eduskunnan määrävähemmistösäädöksiä omien lakiehdotustensa läpiviemiseksi, siinä kuitenkin onnistumatta. Tästä syystä tupo-ratkaisut olivat SDP:lle tärkeä ”ohituskaista” puolueen ohjelman toteuttamiseksi.

¹⁰⁹ Jakobsonin esitelmä STK:n kevätkokouksessa 22.5.1975. EVA, kansio 31, KA.

¹¹⁰ Tarkka 2010, 267; Savtschenko 2015, 245.

¹¹¹ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn kokouksessa 27.11.1975. MJ, kansio 40, KA.

¹¹² Tuure Junnilan ja Aarne Saarisen keskustelu TV1:n A-studiossa 17.6.1976. EVA, kansio 44, KA.

jonka vuoksi keskustelu itsesensuurista johdatti välttämättä perimmäisten ulkopoliittisten kysymysten äärelle. Suomessa harjoitettu itsesensuuri ei ollut riistänyt suomalaisilta mahdollisuutta pysyä kartalla maailman tapahtumista, mutta toisaalta tasapainottomuus ja epäjohtomukaisuus ulkopoliittisessa mielipiteen muodostuksessa ei voinut olla heikentämättä Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta ulkomailla.

Jakobsonin mukaan rakenteellinen epäsymmetria idän ja lännen suunnalta tulevien viestien käsittelyssä kulki käsi kädessä Suomen kansainvälistä asemaa määrittäneen geopoliittisen epäsymmetrian kanssa. Ulkopoliitikassa tarkoituksenmukaisuus kulki kuitenkin johdonmukaisuuden edellä, joten Neuvostoliiton ja Suomen väliseen ystävyyspolitiikkaan kuulunut itsesensuuri oli sodan jälkeen ainoa tapa turvata Suomen valtiollisen järjestelmän säilyminen. Jakobson kuitenkin varoitti, että jos itsesensuuri alettaisiin käsittää itsetarkoituksellisenä, muuttuisi ”viisas varovaisuus aristeluksi, tahdikkaus liehakoinniksi ja asiallisuus kritiikittömyydeksi”. Seurauksena olisi ”Paasikiven-Kekkonen linjan vulgarisoituminen, joka rehotta[isi] poliittisen elämämme aluskasvillisuudessa”.¹¹³

Jo vuosien 1958 yöpakkaset ja 1961 noottikriisi olivat jättäneet suomalaisen lehdistön varpailleen, mutta viimeistään 1970-luvulle tultaessa Suomen ulkopoliittinen asema ja Kekkonen vaikutusvalta kasvattivat uutistoimitusten oma-aloitteista itsesensuuria. Kekkonen nimitettyä Eino S. Revon Ylen pääjohtajaksi vuoden 1964 lopulla, radiosta ja sen rinnalla nopeasti kasvaneesta televisiosta tuli neuvostoliittomyönteisen ideologian äänitorvia.¹¹⁴ Jakobsonin mukaan Neuvostoliiton vaikutus näkyi siten, että Yle vältti esittämästä ohjelmissaan Moskovalle epäedullisia asioita, ja toisaalta välitti kaunisteltua kuvaa itänaapurin oloista.¹¹⁵

Samaan aikaan Kekkonen mylly pauhasi täysillä kierroksilla, minkä myötä itsesensuuri ulottui median lisäksi myös esimerkiksi kustannuspolitiikkaan.¹¹⁶ Maaliskuussa 1974 kustannusosakeyhtiö Tammi jätti Kekkonen kehotuksesta julkaisematta neuvostovastaisista mielipiteistään tunnetun Nobel-palkitun kirjailija Alexander Solženitsynin kirjoittaman Vankileirien Saaristo -teoksen ensimmäisen osan.¹¹⁷ Jakobson otti kuitenkin toukokuussa 1975 asiakseen tukea EVAn

¹¹³ Jakobson Kanava-lehdessä 1.3.1975. EVA, kansio 31, KA. Kekkosella oli oma kopio artikkelista, josta hän on alleviivannut ja ympyröinyt kohtia, jotka viittaavat erityisesti itsesensuurin ulkopoliittisiin realiteetteihin ja kansallisiin etuihin. Kekkonen tekemien merkintöjen perusteella on tulkittavissa, että hän koki itsesensuurin välttämättömäksi pahaksi Suomen ulkopoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi (UKK, KIR H–J 1975, UKA). Arvioi-dessa mikä ylitti vastuuntuntoisuuden rajan Neuvostoliittoon liittyvässä kirjoittelussa, Kekkonen toimi kuitenkin itse tuomarina, valamiehistönä ja pyövelinä, työkalunaan myllykirjeet ja julkiset sanalliset ojenukset.

¹¹⁴ Tarkka 2002, 22–23, 179. Rentolan mukaan Suomeen juurtunut itsesensuuri oli eräs yöpakkaskriisin seurauksista (Rentola 2010, 302).

¹¹⁵ Jakobson 1992, 144; Tarkka 2010, 180. Toisinaan itsesensuuri sai jälkikäteen tarkasteltuna huvittaviakin piirteitä: kun Ruotsin televisiossa näytettiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden näkökulmasta arkaluontoiseksi koettua ohjelmaa, Ahvenanmaan TV-lähetin suljettiin varmuuden vuoksi (Rusi 2007, 254).

¹¹⁶ Blåfield & Vuoristo 1985, 95; Vihavainen 1991, 125–126.

¹¹⁷ Tarkka 2002, 134; TS 14.11.1975.

kautta Aamulehdessä työskennellyttä antikommunisti Matti Arjannetta kustantamaan kiistellyn teoksen, jonka myötä sen kolmas osa julkaistiin Suomessa vuonna 1976 ja neljäs osa vuonna 1978 Kekkonen vastusteluista huolimatta.¹¹⁸ Kekkonen toimintatapoja tai Suomen kylmän sodan poliittiseen kulttuuriin liittyvää itesesensuuria ei kuitenkaan voi ymmärtää ottamatta huomioon niitä ulkopoliittisia perustekijöitä, jotka kytkeytyivät Suomen poikkeukselliseen asemaan Neuvostoliiton naapurissa.¹¹⁹ Kuten Jakobson on todennut, Suomi oli kielensä, historiansa ja sijaintinsa puolesta yksinäinen susi, missä lehdistö oli oppinut ymmärtämään ulkopoliittisen vastuunsa tavallista vakavammin ja kansalaiset lukemaan rivien välistä jo tsaarien ajoista lähtien. Olennaista oli Jakobsonin mukaan se, missä hengessä ja laajuudessa itesesensuuria kulloinkin harjoitettiin.¹²⁰

2.4 Nuorallakävelyä rautaesiripulla

Kylmän sodan aikainen maailmanrauha ei nojannut enää metternichläiseen voimatasapainoon, vaan supervaltojen kilpavarustelun synnyttämään kauhun tasapainoon. Täysimittaisen sodan hinta oli viimeistään 1970-luvulla noussut sekä Neuvostoliitolle että Yhdysvalloille sietämättömäksi, sillä molemmat kykenivät käyttämään sotilaallista voimaa oman alueellisen vaikutuspiirinsä ulkopuolella kaikissa maanosissa.¹²¹ Kummatkin supervallat pyrkivät läpi kylmän sodan edistämään omaa universaalia totuuttaan ja historiakäsitystään vastaavaa maailmankuvaa toisen kustannuksella. Suomen kohtalo kytkeytyi tähän hegemoniataisteluun muita puolueettomia valtioita perustavammin, sillä maan historia, sijainti ja YYA-sopimus asettivat sen muita alttiimmaksi Neuvostoliiton vaikutusvallalle. Kekkonen johti Suomen ulkopoliittikkaa jo vuonna 1961 Yhdysvaltain vierailullaan presidentti Kennedylle lausuman yksinkertaisen periaatteen mukaisesti: Suomi pyrki hyviin suhteisiin lännessä, muttei idänsuhteidensa kustannuksella. Suomen puolueettomuuspolitiikalla oli kuitenkin kahdet kasvot, sillä länteen korostettiin Suomen itsenäisyyttä ja länsimaista moniarvoista demokratiaa, kun taas itään ydinviesti käsitti vakuutuksen siitä, että Suomi oli sitoutunut puolustamaan maataan, huomioimaan Neuvostoli-

¹¹⁸ Asian arkaluontoisuuden vuoksi EVAn osuudesta teoksen julkaisukustannuksiin viitattiin ”luentoaineiston suomennoksena” (Matti Arjanne Jakobsonille 18.11.1975. EVA, kansio 14, KA.). Asia herätti aikanaan huomioita eduskuntaa myöten SKDL:n edustaja Heimo Rekosen tiedusteltua ulkoasiainministeri Olavi Mattilalta mitä hallitus aikoi tehdä ”Neuvostoliiton vastaisen kiihotustyön lopettamiseksi maassamme” (Vihavainen 1991, 130). Alun perin Jakobsonia lähestyi asiassa Kekkonen kriitikkonakin tunnettu kokoomuksen Tuure Junnila, joka toimi välikätenä kysyessään huhtikuussa 1975 EVAn kiinnostusta tukea Arjannetta kirjan julkaisemiseksi (Junnilla Jakobsonille 18.4.1975. EVA, kansio 14, KA.). Arjanne oli ollut muutamaa vuotta aiemmin perustamassa kommunistin vastaista A.I Arwidsson -seuraa, jonka puitteissa hän oli ollut yhteistyössä myös Taloudellisen Tiedotustoimiston (TT) toimitusjohtaja Leif Fastin kanssa (Fast 2002, 75–76; Vesikansa 2004, 288).

¹¹⁹ Jakobsonin esitelmä ”Suomen lehdistö kansainvälisessä vertailussa” Päätoimittajien yhdistyksen seminaarissa 29.11.1978. EVA, kansio 31, KA.

¹²⁰ Jakobson Kanavassa 1.3.1975.

¹²¹ Soikkanen 2008, 14; Tarkka 1992, 123; Jakobson 1983, 150.

ton turvallisuuspoliittiset intressit sekä tarvittaessa kunnioittamaan YYA-sopimuksen sotilaallisia artikloita.¹²² Tästä syystä Suomen 1970-luvun ulkopoliittika olikin ajoittain varsinaista nuorallakävelyä idän ja lännen rajalinjalla. Jakobson luonnehti sitä näytelmäksi, jossa oli ”useita rinnakkaisia ja toisiinsa kietoutuneita juonia”.¹²³

Vaikka maailmanpolitiikassa elettiin liennytyksen aikakautta, Neuvostoliiton asenne Suomea kohtaan oli alkanut kiristyä Brežnevin noustua NKP:n pääsihteeriksi vuonna 1966.¹²⁴ Selvänä Neuvostoliiton politiikan käännekohtana voidaan pitää vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehitystä, jolloin Brežnev murskasi tankeillaan Alexander Dubčekin johtaman liikkeen toiveet vapaammasta yhteiskunnasta.¹²⁵ Miehitysoperaatio oli sotilaallisesti menestys, mutta ideologisesti katastrofi, sillä Brežnevin oppina esitelty doktriini repi maailmaanlaajuisesti kommunistit kahtia eurokommunisteihin ja Neuvostoliitolle uskollisiin stalinisteihin.¹²⁶ Suurvaltopoliittikan näkökulmasta Prahan syksy oli Ranskan puolustusministeri Michel Debrén sanoin ”liikenneonnettomuus liennytyksen tiellä”, mutta Suomen kannalta sen realipoliittiset seuraukset olivat kauaskantoisempia.¹²⁷

Moskovan silmissä Suomen puolueettomuuspolitiikka toimi muille sen etupiirissä vaikuttaneille valtioille varoittavana esimerkkinä, mikä olisi saattanut rohkaista niitä Prahan kaltaiseen kehitykseen. Status quo’ta säilyttämään pyrkinyt Brežnev ei voinut tätä sallia, minkä vuoksi Kreml vastusti lähes kaikkia sellaisia läntisiä yhteyksiä, jotka saattoivat viedä Suomea kauemmas sen etupiiristä.¹²⁸ Vaikka Brežnevin kaudella ei nähtykään yöpakkasten ja noottikriisin kaltaisia tilanteita, Suomen poliittinen liikkumavara kaventui 1970-luvulla merkittävästi. Jakobsonin mukaan miehitys havainnollisti miltä pohjalta Moskova oli valmis lähestymään länttä ja missä aatteellisen joustavuuden raja tosiasiaassa kulki.¹²⁹

¹²² Jakobson 1992, 186; Apunen 1977, 222; Railo 2010, 413. Kekkonen mukaan kuta paremmat suhteet Suomella oli Neuvostoliittoon, sitä paremmat edellytykset sillä oli yhteistoimintaan läntisten maiden kanssa. Hän nimitti tätä periaatetta *suomalaiseksi paradoksiksi* (Paavonen 2010, 394).

¹²³ Jakobson 1983, 248. Näitä Jakobsonin kuvaamia ”juonia” olivat Suomen liittyminen OECD:hen vuonna 1969, SALT-neuvottelut Helsingissä 1969, YK:n turvallisuusneuvoston jäsenyys 1969–1970, ETYK-aloite 1970, NORDEK 1970, Jakobsonin YK:n pääsihteeriehdokkuus 1971, EEC-sopimuksen allekirjoitus 1973 sekä Saksojen kysymys ja maiden samanaikainen tunnustaminen 1973.

¹²⁴ Soikkanen 2008, 13–14, 31. Kansainvälisen liennytyksen voi nähdä alkaneen vuoden 1968 ydinsulkusopimuksen ja sitä seuranneiden vuoden 1969 SALT I -neuvottelujen myötä, ja päättyneen NL:n miehitettyä Afganistanin pääkaupungin Kabulin 25.12.1979. Soikkasen mukaan liennytyksen avaimena voidaan pitää Willy Brandtin *Ost-politiikin* seurauksena Neuvostoliiton ja Länsi-Saksan vuonna 1970 neuvottelemaa hyökkäämättömyyssopimusta sekä Saksojen toistensa tunnustamista vuonna 1972.

¹²⁵ Andrew & Gordievski 1991, 10–11; Jakobson 1983, 239.

¹²⁶ Jussila et al. 2009, 291; Rentola 2005, 23. Suomessa SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarisen mukaan nimetyt *saarilaiset* olivat ”ihmiskasvoisen sosialismin” kannalla, kun NKP:lle uskolliset, myöhemmin Taisto Sinisalonen mukaan nimetyt *taistolaiset* pitivät NL:n interventiota sekä oikeutettuna että tarpeellisena.

¹²⁷ Jakobson 1983, 192.

¹²⁸ Jakobson 1983, 237; Karjalainen & Tarkka 1989, 147. NL:n poliittista käännettä kuvaa myös se, että vuonna 1969 NKP:n politbyroossa suoritetussa äänestyksessä päätettiin äänin 24–22 aloittaa Stalinin kunnian palauttaminen (Rusi 2014, 254). Brežnevin edeltäjä Hruštšov oli tuominnut Stalinin puhdistukset.

¹²⁹ Jakobsonin esitelmä maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen vuosikokouksessa 1.4.1974. EVA, kansio 31, KA.

Saksan kysymyksen ratkeaminen vuonna 1973 tarkoitti Jakobsonin mukaan sitä, että Suomen joutuminen suurvaltapolitiikan syövereihin Saksan muodostaman uhkan perusteella oli menetännyt ajankohtaisuutensa.¹³⁰ Neuvostoliiton jatkuva puuttuminen Suomen asioihin ja sen seurauksena lännessä virinneet suomettumispuheet asettivat Suomen puolueettomuuden uskottavuuden kuitenkin useaan otteeseen puntariin 1970-luvulla.¹³¹ Jakobsonin mukaan antikommunismista oli tullut kielletty asenne ja YYA-sopimuksen vaikutuksia pyrittiin ulottamaan turvallisuuspolitiikan lisäksi myös kauppapolitiikkaan.¹³²

Pitkään Suomessa diplomaattina toiminut Viktor Vladimirov myöntää muistelmissaan Neuvostoliiton puuttuneen Suomen asioihin etenkin presidentti- ja hallituskysymyksissä, mutta väittää ettei Neuvostoliitto pyrkinyt Hruštšovin kaudesta lähtien muuttamaan Suomen yhteiskuntapoliittista järjestelmää.¹³³ Esimerkiksi Alpo Rusin mukaan NKP:n analyysissä Suomi nähtiin kuitenkin kapitalistisena maana, joka tulisi ennemmin tai myöhemmin siirtymään sosialismiin.¹³⁴ Eräs konkreettinen osoitus Neuvostoliiton kiristyneestä suhtautumisesta Suomea kohtaan oli presidentti Nikolai Podgornyin lokakuussa 1969 tekemän vierailun kommuniquea, jossa Suomen puolueettomuuspolitiikkaa koskeva lausuma jätettiin ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1956 mainitsematta.¹³⁵

Kremlissä etenkin Euroopan talousyhteisö (EEC) nähtiin piilopoliittisena ja neuvostovastaisena organisaationa, jonka piiriin Suomen ei suotu liittyvän. Jukka Koiviston mukaan Brežnevin valtaantulon jälkeinen Neuvostoliiton strategia Suomen suhteen keskittyi SKP:n saavuttamien poliittisten asemien säilyttämiseen, jossa ensisijaisena tavoitteena oli laajentaa Suomen, Neuvostoliiton ja SEV-maiden keskinäistä taloudellista yhteistyötä. Idästä katsottuna Suomen liittyminen OECD:hen tammikuussa 1969 soti juuri näitä tavoitteita vastaan, minkä vuoksi Suomen ottamaa askelta länteen ei olisi Moskovan silmissä alun alkaenkaan pitänyt sallia. Tästä syystä Suomen liittyminen OECD:hen jäi hiertämään maiden välisiä suhteita.¹³⁶ Käytännössä EEC:n laajentuminen muutti perustavasti Neuvostoliiton länttä koskevan poliittisen analyysin

¹³⁰ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. MJ, kansio 40, KA.

¹³¹ Viitataan mm. Länsi-Saksan liittokansleri Willy Brandtin *Ostpolitikia* kritisoineen Franz-Josef Straußin ja Suomen itsenäisyyttä kirjoituksissaan ylenkatsoneen yhdysvaltalaisen Walter Laqueurin ulostuloihin.

¹³² Jakobsonin puheenvuoro EVAn kokouksessa 3.4.1975. EVA, kansio 1, KA.

¹³³ Vladimirov 1993, 136–141. Myös Vladimir Fjodorov vakuuttaa muistelmissaan NL:n pysytelleen vain ”ulko-puolisen tarkkailijan roolissa” Suomen sisäpolitiikkaa koskevissa asioissa (Fjodorov 2001, 171).

¹³⁴ Rusi 2007, 207, 302, 350.

¹³⁵ Rentola 2005, 72; Karjalainen & Tarkka 1989, 169. Puolueettomuuslausuman sisällyttäminen kommuniqueoihin oli tärkeää siksi, että kylmän sodan kansainvälisen politiikan semioottisen luonteen vuoksi pienetkin signaalit saattoivat saada suuria mittasuhteita muiden maiden laatimissa poliittisissa analyyseissä.

¹³⁶ Koivisto 2006, 252–253. SKDL oli päässyt vuonna 1966 ensimmäistä kertaa hallitusvastuuseen 20 vuoteen, joten Kremlissä puolueen saavuttama asema haluttiin turvata. Poliittisen päätösvallan lisäksi hallitusasema antoi SKDL:lle mahdollisuuden nimittää puolueen jäseniä valtion virkoihin (Koivisto 2006, 218, 253). OECD-jäsenyyden myötä Suomi profiloitui läntisenä markkinatalousmaana (Paavonen 2010, 392).

reunaehdot. Tämä tapahtui kuitenkin hieman jälkijättöisesti vasta vuonna 1975 – Suomen tekemän EEC-sopimuksen jo astuttua voimaan – siksi, että KGB keskitti valtaosan tiedustelutoiminnan resursseistaan Yhdysvaltojen ja Kiinan toiminnan seuraamiseen. Euroopan taloudellinen integraatio tapahtui siten Kremlin nenän edessä, mutta silti ikään kuin tutkan alla. Neuvostoliitto olisi saattanut suhtautua paljon jyrkemmin Suomen talouden länsi-integraatioon, jos se olisi ajoissa tunnistanut EEC:n nopeasti kasvaneen kauppaja- ulkopoliittisen merkityksen.¹³⁷

Suomelle EEC-vapaakauppasopimus oli 1970-luvun alun tärkein kauppapoliittinen tavoite viennin rakenteen laajentamiseksi ja teollisuuden kilpailukyvyn takaamiseksi länsimarkkinoilla.¹³⁸ Sopimus astui erilaisten puolue- ja ulkopoliittisten sävyttämien vaiheiden jälkeen voimaan vasta vuoden 1974 alusta.¹³⁹ Viivästys johtui osittain myös siitä, että Kekkonen onnistui vahvasti sopimusta ajaneen Hetemäen avustuksella sitoa eduskunnassa allekirjoitettava EEC-sopimus jatkokautensa mahdollistavaan poikkeuslakiin tavalla, joka olisi punastuttanut itse Machiavellinkin.¹⁴⁰ Kekkonen valtakaudella jakolinja Suomen sisä- ja ulkopoliittikan välillä olikin ajoittain kuin veteen piirretty viiva. EEC-Sopimuksen koukeroinen synty tapa ei lisännyt Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta lännessä, mutta siirsi joka tapauksessa Suomen kansainvälisen kaupan painopistettä länteen korkeamman jalostusasteen tuotteisiin, mikä osaltaan vauhditti Suomen muuttumista agrariiyhteiskunnasta jälkiteolliseksi palveluyhteiskunnaksi.¹⁴¹ Länsimarkkinoiden avautumisesta huolimatta Suomen talous oli kuitenkin vielä koko 1970-luvun vahvasti riippuvainen idänkaupasta.¹⁴²

¹³⁷ Koivisto 2006, 253–254, 267. 1970-luvun alkupuolella KGB:n Euroopan-toimistoille välitetyssä ohjeistuksessa EEC:tä ei mainittu erityisen kiinnostavana kohteena. Tilanne muuttui kuitenkin kesällä 1976, kun KGB havahtui EEC:n kasvaneeseen ideologiseen ja sotilaspoliittiseen uhkaan, minkä seurauksena toimistoille lähetettiin uusi ohjeistus: päällikköiden oli nyt kiireesti ”aktivoitava kaikki operatiiviset mahdollisuudet” saadakseen lisää tietoa EEC:n politiikasta. Tiedustelunäkökulmasta EEC nostettiin tärkeydessään kertaheitolla samaan kastiin Yhdysvaltojen, Naton ja Kiinan kanssa (Andrew & Gordievski 1991, 279–281).

¹³⁸ UM:n kauppapoliittisen osaston muistio ”EEC-sopimuksen edut ja haitat” 16.4.1975. UKK, VK, UKA. Suomen taloudellinen länsi-integraatio oli alkanut jo keväällä 1961 EFTA:n liitännäisjäsenyydellä, joka kauppapoliittisessa mielessä vastasi kuitenkin täysjäsenyyttä (Paavonen 2005, 232).

¹³⁹ Tarkka 2002, 33; Koroma 2015, 42, 48; Koivisto 2006, 263–265. Sopimuksen tavoitteena oli turvata Suomen ja EEC:n jäseneksi liittyneiden EFTA-maiden välinen vapaakauppa ja suomalaisten yritysten kilpailukyky länsimarkkinoilla. Laitavasemmisto suhtautui hankkeeseen kuitenkin kielteisesti ja SDP ehdollisti sopimuksen allekirjoittamisen ns. taloudellisille suojalaeille saadakseen vipuvartta talouspolitiikkaansa.

¹⁴⁰ Kekkonen, Hetemäki ja Wärtsilän pääjohtaja Tankmar Horn olivat Vaasan Höyrymylly Oy:n toimitusjohtaja Erik Tuomas-Kettusen luona saunomassa, kun he päättivät lyödä presidentin kanssa viskipullosta vetoa siitä, onnistuisivatko he Kekkonen tekemän ehdotuksen mukaisesti sitomaan EEC-sopimuksen ja siihen liittyvän lakipaketin presidentinvaaliin eduskunnassa (Kekkonen päiväkirjassaan 11.10.1972). Kekkonen valittiin maaliskuussa 1973 vaalilta eduskunnan säätämällä poikkeuslailla neljän vuoden jatkokaudelle ja samassa paketissa tullut EEC-sopimus ratifioitiin lokakuussa 1973. EEC-sopimuksen syntyprosessi kuvastaa Kekkonen toimintatapaa: tarkoitus pyhitti keinot, minkä myötä *yleiset edut* menivät usein parlamentarismien edelle. Samoihin aikoihin Suomi solmi yhteistyösopimuksen SEV:in kanssa sekä purki kaupan esteitä kansandemokraattisiin maihin ns. Kevsos-sopimuksella (Paavonen 2005, 237).

¹⁴¹ Saari 2010, 473. EEC-sopimus vaikutti myös teollisuuden toimintaedellytyksiin vähentämällä kartelleja ja kiristämällä markkinaehtoista kilpailua.

¹⁴² Wuokko 2015, 617. Noin viidennes Suomen kokonaisviennistä suuntautui itänaapuriin, kun puolestaan NL:lle Suomen kauppa edusti noin kymmenystä koko sen länsikaupasta.

Idän ja lännen välisen tasapuolisen taloudellisen integraation ohella Suomi pyrki lujittamaan omaa kansainvälistä asemaansa ja puolueettomuuttaan toimimalla Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin (ETYK) isäntänä kesällä 1975. Jakobsonin mukaan Helsingissä heinä-elokuun vaihteessa järjestettyä ETYK:n kolmannen vaiheen huippukokousta voitiin pitää Suomen kannalta tärkeimpänä kansainvälisenä tapahtumana sitten toisen maailmansodan. Euroopan vallitsevan tilanteen tunnustaminen ja toisen maailmansodan tuloksena syntyneiden rajojen loukkaamattomuuden hyväksymisen vanavedessä Suomen asema itsenäisenä, puolueettomana ja kansanvaltaisena maana Euroopan turvallisuusjärjestelmän puitteissa sai kansainvälisellä foorumilla julistetun vahvistuksen, jonka symbolinen arvo oli sen reaalista arvoa suurempi.

Jakobsonin mukaan ETYK antoi Suomen puolueettomuuspolitiikalle aktiivisen ja rakentavan sisällön, sillä toimiessaan Euroopan tilanteen vakiinnuttamiseksi Suomi onnistui samalla vahvistamaan lännessä luottamusta puolueettomuusasemaansa. Siirryttyään loppuvuodesta 1974 EVAan, ulkoasiainhallinnossa koko siihenastisen uransa tuon luottamuksen vahvistamiseksi ponnistellut Jakobsonin jatkoi työskentelyä saman tavoitteen eteen, sillä EVAssa hänen toimintaansa määrittä vahvasti pyrkimys integroida Suomea kohti läntistä kulttuuripiiriä, talousyhteisöä ja poliittista ideologiaa.

3 EVAN RUORISSA

3.1 Suo, kuokka ja Hetemäki

Alussa olivat huoli yhteiskunnan vasemmistolaistumisesta, pelko elinkeinoelämän toimintaedellytysten heikkenemisestä – ja Päiviö Hetemäki. Suomen kauppapolitiikkaan liittyneet uhat, EEC-sopimuksen arvostelu, yritystoimintaa ja teollisuutta kohtaan kasvanut epäluulo sekä yhteiskunnassa vahvasti resonoineen vasemmistolaisen liikkeen voima havahdutti elinkeinoelämän edustajat pohtimaan yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa ja seurauksia. Ulkomailta keskustelu suomettamisesta kiihtyi samalla kun kotimaassa kapitalismia arvosteltiin ja radikalismiin pelättiin hukuttavan perinteiset arvot. Vuoden 1972 uudenvuodenpuheessaan presidentti Kekkonen totesi näyttävän välttämättömältä, että tuotantojärjestelmiä suunnataan yhä enemmän valtiovallan toimesta yhteisten tarpeiden tyydyttämiseen ja samalla rajoitetaan yksityisten yritysten toimintavapautta.¹⁴³

Asiasta huolestunut Hetemäki, joka oli jo 1950-luvun puolivälistä saakka pyrkinyt erilaisin aloittein tiivistämään porvarillista yhteisrintamaa kommunismin patoamiseksi, pyysi alaisiaan Harry Mildhiä, Osmo A. Wiioa ja Pentti Mahlamäkeä selvittämään elinkeinoelämän mahdollisia vastatoimenpiteitä.¹⁴⁴ Joulukuulle 1970 päivätyn tilannearvion mukaan vasemmiston ajama elinkeinoelämän vastainen mielipiteenmuodostus oli laajamittaista, järjestelmällistä ja keskiteytsti johdettua. Puolustusstrategiaksi määriteltiin yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen muistuttamalla kansalaisia yhteiskunnan taloudellisista lainalaisuuksista ja kilpailukykyisen elinkeinoelämän kansantaloudellisista vaikutuksista hyvinvointiin. Vaikutuskeinoina mainittiin muun muassa tutkimusten suorittaminen, Ylen henkilökuntaan vaikuttaminen, Mainos-TV:n hyödyntäminen, liike-elämän esiintyjien kouluttaminen sekä puolueisiin vaikuttaminen.

Tilanteen vakavuutta painottaneen kolmikon mukaan vastatoimenpiteisiin ryhtymisen tulisi olla elinkeinoelämän organisaatioiden kiireellisin ja tärkein tehtävä. Vastaohjelman toimeenpanevana runko-organisaationa voitaisiin käyttää vaaran vuosista saakka teollisuuden tiedotuselimenä toiminutta Taloudellista Tiedotustoimistoa (TT), jonka toiminta pitäisi täysin uudelleenorganisoida ja -rahoittaa vasemmistoradikalismiin vastaiseen taisteluun.¹⁴⁵ Vuonna 1947

¹⁴³ Koroma 2015, 16–17; Jakobson 1992, 119; Koivisto 2006, 283; ”Presidentti Kekkonen uudenvuodenpuhe” 31.12.1971. <https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/kekkonen/kekkonen_1972_rdf.xml> [luettu 15.5.2021].

¹⁴⁴ Koivisto 2006, 124–130, 277.

¹⁴⁵ Koroma 2015, 17, 40; Blom 2018, 97; Jakobson 2003, 157; Fast 2002, 164–165, 185–189, Liite B ”Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi – talousjärjestelmämme itsepuolustus”. Muistion saatteessa Wiio mainitsee erikseen, että raportin joutuminen väärin käsiin olisi hyvin kiusallista, kehottaen harkitsemaan tarkasti jäljennösten jakelua.

perustettu TT oli teollisuuden järjestöjen yhteinen elin, jonka tehtävänä oli vastustaa elinkeinoelämän sosialisointia ja harjoittaa teollisuudelle edullista tiedotustoimintaa.¹⁴⁶

Tammikuussa 1971 Hetemäki ja vuorineuvos Lauri Kivekäs pyysivät tehtävään Finlaysonin toimitusjohtaja Stig H. Hästöä, jonka johdolla TT:lle nimitettiin nopeasti uusi johtokunta ja toimitusjohtaja, aikaisemmin Teollisuusliiton tiedotuspäällikkönä toiminut Leif Fast.¹⁴⁷ Ääri-vasemmiston uuden nousun seurauksena renessanssin kokeneen vaikuttamisnyrkin toiminnan fokus oli aluksi etenkin viestintäpolitiikassa ja nuorisoradikalismissa.¹⁴⁸ TT:n toimittua noin vuoden Hästö joutui kuitenkin toteamaan, että ”teollisuudelle vihamielinen suhtautuminen ja radikalismi näytti vain lisääntyneen...”, minkä vuoksi tarvittiin yhä tehokkaampaa ja suurempaa toimintaa, sekä kokopäiväinen henkilö huolehtimaan elinkeinoelämän eduista ja korkean tason suhdetoiminnasta. Hästön mukaan tehtävän tuli olla profiililtaan matala, eikä sitä varten olisi tarvetta perustaa uutta organisaatiota. TT jatkoi uudistetun linjan mukaista toimintaansa Fastin johdolla, mutta Hetemäen mielessä ajatus uudentalaisesta elinkeinoelämän organisaatiosta jatkoi kypsymistään. Teollisuuden keskusorganisaationa toiminut Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunta (STKV) perusti kysymyksen ratkaisemiseksi työryhmän, mutta seuraavina kahdena vuonna asia ei edennyt henkilökysymyksiin liittyvien erimielisyyksien vuoksi.¹⁴⁹

Toukokuussa 1973 Hetemäki piti suomalaisille yritysjohtajille esitelmän yritysten roolista osana yhteiskunnallista kehitystä. Hetemäki ennakoï erilaisten murrosten ja teknologisen kehityksen lyövän niin nopeasti ja syvällisesti läpi koko yhteiskunnan, että yritysten olisi kannettava oma vastuunsa tulevasta. Futuristi Alvin Toffleria lainaten hän ilmaisi huolensa ihmisten kyvystä ja valmiudesta ottaa vastaan ”huomispäivän yhteiskunnan uusia haasteita”. Yhteisten ongelmien ratkaisemiseksi tarvittiin Hetemäen mukaan yhteistyötä eri toimijoiden ja sukupolvien välillä. Sovinnontekijänä tunnettu Hetemäki ehdotti ratkaisuksi ”elinkeinoelämän yhteisesikuntaa”, jonka kautta ”vuorovaikutus politiikan ja yritysjohton välillä voisi nopeimmin ja käytännöllisimmin tapahtua”. Tällaisen organisaation johtajan tulisi toimia kuten aikoinaan kirkon jumalanpalvelukseen nukahtaneita herätelleet unilukkarit, paitsi että kohteena olisi kansalaisten ja menneisyyteen ankkuroituneiden poliitikkojen herättely ja valistaminen uusilla tiedoilla.

¹⁴⁶ Fast 2002, 67–68.

¹⁴⁷ Hästö Jakobsonille 30.12.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁴⁸ Koivisto 2006, 278. TT ryhtyi yhteistyöhön opettajien ja kouluviranomaisten kanssa, perusti kaapelitelevisiion, ja hankki omistukseensa paikallisradioita sekä osakkeita MTV:stä ja Uudesta Suomesta (Fast 2002, 159–160).

¹⁴⁹ Hästö Jakobsonille 30.12.1974. EVA, kansio 1, KA; Hästö 1987, 313–318; Hästön muistio ”EVAn synty ja kehitys” 25.4.1977. MJ, kansio 40, KA. Työryhmään kuuluivat vuorineuvos Olavi Sohlberg, KOP:n pääjohtaja Matti Virkkunen sekä Hästö. He ehdottivat tehtävään Suomen Pankin entistä pääjohtajaa, Helsingin kauppakorkeakoulun kansleri Klaus Warista, joka kuitenkin kieltäytyi terveyteensä vedoten. Syksyllä 1972 myös Olavi Sohlberg oli tarjoutunut tehtävään, mutta hänen valintansa ei saanut kannatusta. Fastin mukaan Taloudellisesta Tiedotustoimistosta käytettiin 1980-luvulle saakka lyhennettä TT, jonka jälkeen siitä tuli TaT (Fast 2002, 67). Tässä tutkimuksessa käytetään lyhennettä TT.

Tehtävään sopisi vain parhaimmat lahjakkuudet, joilla olisi ”tarpeeksi mielikuvitusta, arvostelu- ja aloitekykyä sekä toimintavalmiutta”. Hetemäki lähetti vielä samana päivänä Jakobsonille kopion puheestaan käsin kirjoitetuin saatesanoin: ”...koska puheenvuoroni lopussa on ehdotus, joka itse asiassa tarkoitti sinua, sikäli kuin se sinua kiinnostaa, niin lähetän tämän nähtäväksesi. Mainitsin ehdotukseni perimmäisen tarkoituksen [vuorineuvos Erkki] Partaselle, joka puolestaan oli innostunut ajatuksesta”.¹⁵⁰ Jakobson tiesi siten jo toukokuussa 1973 Hetemäen kaavailleen juuri häntä suunnittelemansa elinkeinoelämän järjestön johtajaksi.

Saman vuoden lokakuussa Hetemäki esitteli jalostamansa idean vuorineuvos Erik Tuomas-Kettusen luokse kokoontuneille elinkeinoelämän keskeisille vaikuttajille. Hän oli samoihin aikoihin ollut yhteydessä Tukholmassa asuneeseen Jakobsoniin, muttei kertonut asiasta vielä muille. Esitystä ”sanankäänteiksi, joilla ei ollut paljoakaan tekemistä aikaisempien keskustelujen kanssa” luonnehtineen Hästön mukaan Hetemäen visio ei saanut kuitenkaan kaikkien teollisuusjohtajien varauksetonta hyväksyntää.¹⁵¹ Tammikuussa 1974 Jakobson jatkoi keskustelua Hetemäen kanssa kertoakseen omia näkemyksiään tulevan organisaation toimenkuvasta. Jakobsonin mielestä suunnitteilla olleen yhteisesikunnan toiminnassa tuli ehdottomasti olla jokin kansainvälinen ulottuvuus, minkä avulla voitaisiin esimerkiksi ”koordinoida Suomen elinkeinoelämän osallistumista siihen kansainväliseen taloudelliseen yhteistoimintaan, joka tapahtuu mm. EEC:n ja SEV:n puitteissa”. Hän totesi myös, että kansainvälisen aspektin sisällyttäminen toimenkuvaan olisi hänelle tehtävän vastaanottamisen kannalta ratkaisevan motivoivaa, ja että olisi vahinko, jos hänen tähänastisesta toiminnastaan kertynyt tieto- ja kokemuspääoma laajoine kansainvälisine kontakteineen menettäisi relevanssinsa.¹⁵² Hetemäen kautta Jakobson pääsi siten vaikuttamaan merkittävästi sekä EVAn että valtuuskunnan toimitusjohtajan toimenkuvaan hyvissä ajoin ennen suostumustaan vastaanottaa tehtävä.

Hetemäen ajamana asia eteni nopeasti. EVA perustettiin maaliskuussa 1974, ja jo toukokuussa Jakobsonia päätettiin pyytää valtuuskunnan toimitusjohtajaksi.¹⁵³ Hetemäki sisällytti lähes kaikki Jakobsonin kirjeessään mainitsevat ehdotukset EVAn tehtävänkuvaan. EVAn roolista Hetemäen kanssa alusta asti eri linjoilla ollut Hästö toteaa muistelmissaan hämmästellään, miten kaikki oikeastaan tapahtui. Hänen käsityksensä mukaan henkilökysymys oli ainakin virallisesti täysin auki vielä kesällä 1974 pidetyssä kokouksessa, jossa Jakobson valittiin EVAn toimitusjohtajaksi.¹⁵⁴ Todellisuudessa Hetemäki ja Jakobsonia tukenut Suomen yhdyspankin

¹⁵⁰ Hetemäen yrityspäivillä pitämä esitelmä ”Ammattimainen yritysjohto 1970-luvun Suomessa”. EVA, kansio 41, KA; Hetemäki Jakobsonille 22.5.1973. EVA, kansio 41, KA.

¹⁵¹ Koroma 2015, 27–28; Tarkka 2002, 94; Hästö 1987, 313–318; Hästön muistio ”EVAn synty ja kehitys” 25.4.1977. MJ, kansio 40, KA.

¹⁵² Jakobson Hetemäelle 6.1.1974. MJ, kansio 40, KA.

¹⁵³ Pöytäkirja EVAn kokouksesta 15.3.1974. EVA, kansio 1, KA; Pöytäkirja EVAn kokouksesta 17.5.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁵⁴ Hästö 1987, 313–318.

(SYP) pääjohtaja Mika Tiivola olivat jo kuitenkin sopineet Jakobsonin kanssa käytännön järjestelyistä muuttokustannuksia myöten. Lontoossa 1950-luvulla Jakobsoniin tutustunut Hetemäki tiesi jo tammikuussa 1973 Jakobsonin pohtineen paluuta Suomeen, minkä vuoksi hän ajoi määrätietoisesti Jakobsonia EVAn toimitusjohtajaksi vuorineuvoksista välittämättä.¹⁵⁵ Jakobsonin valinta EVAn toimitusjohtajaksi julkistettiin heinäkuussa 1974.¹⁵⁶

3.2 EVA - eksklusiivinen vaikuttamiskoneisto

EVAn perustivat seitsemän elinkeinoelämän eri sektoria edustanutta jäsenliittoa: Liiketyöntäjain Keskusliitto (LKT), Pellervo-seura, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto (SMK), Suomen Pankkiyhdistys (SPY), Suomen Teollisuusliitto, Suomen Työntäjien Keskusliitto (STK), sekä Teollisuudenharjoittajain Liitto. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Hetemäki, ja varapuheenjohtajiksi SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola sekä Wärtsilän pääjohtaja Tankmar Horn, joista kummatkin olivat vaikutusvaltaisia elinkeinoelämän toimijoita.¹⁵⁷ Huhtikuussa 1974 pidetyssä kokouksessa EVAn tehtäväksi määriteltiin myönteisen ja tarkoituksenmukaisen yhteiskunnallisen ja kansantaloudellisen kehityksen edistämiseksi:

- 1) luoda pysyvä yhteistyö ja vuorovaikutus eri alojen tiedemiesten, asiantuntijoiden, kasvattajien, koulutus- ja yhteiskuntasuunnittelijoiden, poliitikkojen ja yritystalouden edustajien kesken,
- 2) saada aikaan järjestöissä, puolueissa ja muissa yhteisöissä rakentava keskustelu yhä teknistyvästä yhteiskunnasta ja muutoksen yhteiskuntapolitiikalle asettamista vaatimuksista,
- 3) seurata teknistyvän yhteiskunnan kansainvälistä kehitystä muissa maissa, sekä
- 4) koordinoida ja tehostaa elinkeinoelämän tutkimuslaitosten sekä tiedotuselinten toimintaa.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Koivisto 2006, 97; Jakobson 1992, 122–123; Jakobson Hetemäelle 15.1.1973. MJ, kansio 39, KA. Jakobson mainitsi tammikuussa 1973 kirjoittamassaan kirjeessä Hetemäelle valmistautuvansa siirtymään UM:n palveluksesta takaisin Suomeen. Jakobson on epäillyt Hetemäen rakentaneen EVAn nimenomaan houkutelakseen hänet takaisin Suomeen elinkeinoelämän palvelukseen. Jakobsonin ja Hetemäen välinen kirjeenvaihto tukee väitettä, ja myös Hetemäen elämäkerran kirjoittanut Jukka Koivisto pitää väitettä uskottavana (Koivisto 2006, 280). Lisäksi Jakobsonin ja Hetemäen kirjeenvaihdon perusteella heidän ystävyysuhteensa ulottui yksityiselämän puolelle. Jakobson esimerkiksi asui perheineen kesällä 1967 Hetemäen kesähuvilalla Snappertunassa (Hetemäki Jakobsonille 23.3.1967. MJ, kansio 51, KA).

¹⁵⁶ Jakobson Hetemäelle 28.5.1974. MJ, kansio 40, KA; Tiivola Jakobsonille 7.5.1974. MJ, kansio 40, KA; Pöytäkirja EVAn kokouksesta 10.6.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁵⁷ Lehdistötiedote EVAn perustamisesta 21.5.1974. MJ, kansio 40, KA. Loppuvuodesta 1975 Suomen Teollisuusliitto ja Teollisuudenharjoittajain Liitto yhdistyivät Teollisuuden Keskusliitoksi (TKL), johon Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto (SMK) liittyi toimialajärjestönä. TKL:n toimitusjohtajaksi kutsuttiin Timo Laatonen, ja vuodesta 1976 lähtien TKL edusti em. perustajajäsenjärjestöjä EVAssa. Lisäksi, vuodesta 1976 lähtien Suomen Vaikutusyritysten Keskusliitosta (SVK) tuli EVAn seitsemäs jäsenjärjestö.

¹⁵⁸ Pöytäkirja EVAn kokouksesta, jossa liitteenä EVAn säännöt 10.4.1974. EVA, kansio 1, KA.

Elinkeinoelämän valtuuskunnan muodostivat toimitusjohtaja Jakobsonin ja puheenjohtaja Hetemäen lisäksi 16 henkilöä, jotka edustivat valtuuskunnan perustaneita seitsemää jäsenjärjestöä. EVAn käytännön työtä ohjasi Jakobsonin lisäksi EVAn toimistossa työskennelleet neljä johtajaa, sekä työvaliokunta, johon jokainen jäsenjärjestö nimesi yhden edustajan. EVAn aktiivitoiminnassa oli 1970-luvun mittaan mukana noin 40 yhteiskunnallisesti hyvin laajasti verkottunut, elinkeinoelämän johtavissa asemissa vaikuttanutta henkilöä. Tämä vaikuttajien piiri muodosti kattavan hyvä veli -verkoston, jossa Jakobson oli tehtävänsä puolesta keskeisessä asemassa (ks. Liite 1).¹⁵⁹

EVAn toiminnan sisäpiiri muodostui kolmesta renkaasta. Sisimmän renkaan jakelulistalle kuuluivat Jakobsonin lisäksi yhteensä n. 15 henkilöä käsittänyt valtuuskunnan toimintaan ja päätöksentekoon aktiivisesti osallistunut puheenjohtajisto, työvaliokunta sekä toimiston johtajisto. Seuraavaan jakeluportaaseen kuuluivat edellä mainittujen lisäksi n. 20 henkilöä käsittänyt valtuuskunnan jäsenistö ja n. 20 elinkeinoelämän johtavissa asemissa ollutta yritys- ja teollisuusvaikuttajaa.¹⁶⁰ Uloimpaan renkaaseen puolestaan kuului n. 2000 EVAn viikoittaisten tiedotuskirjeiden jakelulistalla ollutta yritysjohtajaa ja muuta elinkeinoelämän piirissä työskennellyttä vaikuttajaa kauppakamareista ja EVAn jäsenjärjestöistä. EVAn sisäinen postitus oli tiukasti säädeltyä ja numeroitua vuotojen estämiseksi, mutta esimerkiksi Itä-Saksan tiedustelujärjestö Stasi onnistui saamaan käyttöönsä EVAn materiaalia sen perustamisesta lähtien aina 1980-luvun puoliväliin saakka.¹⁶¹

Valtuuskunta kokoontui täysilukuisena kahdesti vuodessa sääntömääräisiin kevät- ja syyskokouksiin, joissa päätettiin toiminnan suurista linjoista. Käytännön työstä vastannut työvaliokunta sen sijaan kokoontui vireillä olleiden hankkeiden määrästä riippuen keskimäärin joka toinen kuukausi, joinakin vuosina lähes kuukausittain. Työvaliokunnan jäsenistön lisäksi EVAn toimiston johtajat osallistuivat työvaliokunnan kokouksiin, joissa esiteltiin hankkeiden

¹⁵⁹ Liite 1, valtuuskunnan ja työvaliokunnan jäsenistö, sekä EVAn työntekijät. Hetemäki jäi pois valtuuskunnan virallisesta toiminnasta vuoden 1975 lopussa. Hetemäen jälkeen EVAn puheenjohtajaksi valittiin Tiivola, joka hoiti toimea vuosina 1976–1984. Samalla aaltopituudella olleet Tiivola ja Jakobson muodostivat EVAssa vahvan ja vaikutusvaltaisen työparin.

¹⁶⁰ EVAn vuoden 1976 aineiston jakelulista 16.3.1976. MJ, kansio 22, KA.

¹⁶¹ Koivisto 2006, 285. Koivisto pohjaa tietonsa hänen hallussaan olevaan Stasin arkistoluetteloon. Tiedotuskirjeiden vastaanottajien lukumäärä vuodelta 1976 (Pöytäkirja työvaliokunnan kokouksesta 29.6.1976 EVA, kansio 1, KA). EVAn tiedotuskirjeet käsittelivät ajankohtaisia kansallisia ja kansainvälisiä kysymyksiä liittyen mm. elinkeino-, talous- ja ulkopoliittikkaan.

etenemistä ja keskusteltiin niihin liittyvistä jatkotoimenpiteistä. Työvaliokunnan kokoukset etenivät usein siten, että asialistalla olleiden kysymysten ohella Jakobson piti lyhyen yhteiskuntapoliittisen tilannekatsauksen ajankohtaisista aiheista, joista sitten keskusteltiin yhdessä.¹⁶²

Hetemäen johdolla pelilauta oli pystytetty ja nappulat liikkuvat, mutta suurelle yleisölle EVAn rooli oli vielä epäselvä. Maiju Wuokon tulkinnan mukaan Hetemäki tai Jakobson eivät halunneet selittää uuden yhteistyöelimen tarkoitusta alkuunkaan tyhjentävästi, vaan tarjosivat haastatteluissa ”maailmoja syleileviä, korkealentoisiksi jääneitä visioita valtuuskuntansa tulevasta toiminnasta”.¹⁶³ Kyse lienee pikemmin ollut siitä, että EVAn tehtävä oli muotoiltu niin ylimalkaisesti, että otti oman aikansa ennen kuin Jakobson sai muodostettua riittävän kattavan yhteiskunnallisen tilanneanalyysin, jonka pohjalta EVAn käytännöllinen toimenkuva voitiin määrittellä. Jakobsonin maaliskuussa 1975 esittämän luonnehdinnan mukaan hänet oli kuin kutsuttu näyttämölle, jossa hänen oli ”itse luotava roolinsa ja kirjoitettava vuorosanansa” ja että ensimmäisten vuorosanojen tarkoituksena oli ”lähinnä vain voittaa aikaa seuraavien repliikkien muotoilemista varten”.¹⁶⁴

Toiminnan vielä hakiessa muotoaan Jakobson koki helpommaksi määrittää EVAn toimintaa negatioiden kautta – siitä hän oli saanut vankkaa kokemusta jo YK-lähtetiläsvuosiltaan joutuessaan selittämään mitä YK ei ollut ja mitä se ei voinut tehdä. Jakobsonin mukaan EVA ei ollut etujärjestö tai painostusryhmä, eikä sen tarkoituksena ollut puuttua puoluepolitiikkaan tai presidenttipeliin.¹⁶⁵ Wuokon mukaan EVA edustikin 1970-luvun Suomessa uudenlaista vaikuttamiskanavaa, sillä se oli hänen mukaansa ajatuspaja, joka keskittyi tavanomaisen edunvalvonnan sijaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja omista lähtökohdistaan relevantin tiedon tuottamiseen ja välittämiseen kansalaisille ja päättäjille.¹⁶⁶ EVAn luonnehtiminen ajatuspajaksi aliarvostaa kuitenkin sen käytännön toimintaa ja vaikutusta. Vaikka EVA pyrkiin vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, poliittisiin päättäjiin ja osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, se rahoitti ja toteutti myös hyvin käytännönläheisiä hankkeita, joilla pyrittiin etujärjestöjen tavoin vaikuttamaan ruohonjuuritason lyhyen tähtäimen yhteiskuntapoliittiseen kehitykseen.¹⁶⁷

¹⁶² EVAn käytännön toimintaan kuului työvaliokunnan lisäksi erilaiset työryhmät, joihin kuului alansa tunnettuja asiantuntijoita myös EVAn jäsenjärjestöjen ulkopuolelta. Työryhmien tehtävänä oli seurata ja raportoida EVAn kannalta tärkeäksi koettuja teemoja ja antaa toimenpidesuosituksia, joiden perusteella EVA teki päätökset tarvittavista jatkotoimenpiteistä. Näitä työryhmiä olivat mm. valtiosääntötyöryhmä sekä tiede- ja korkeakoulupoliittinen työryhmä (EVAn vuoden 1978 toimintakertomus 23.5.1979. EVA, kansio 3, KA).

¹⁶³ Wuokko 2016, 79.

¹⁶⁴ Jakobsonin artikkeli ”EVAn repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa” *Suomen pankkiyhdistys*-lehdessä 24.3.1975. EVA, kansio 1, KA.

¹⁶⁵ Jakobsonin puhe EVAn järjestämällä suurlähtetiläspäivällisillä 20.8.1975. MJ, kansio 40, KA.

¹⁶⁶ Wuokko 2016, 15. Ajatuspajojen toiminta sisältää esimerkiksi tutkimusten ja selvitysten tuottamista, erilaisten seminaarien ja luentotilaisuuksien järjestämistä, sekä yhteydenpitoa yhteiskunnan päättävissä asemassa olevien henkilöiden kanssa. Ajatuspajojen tarkoitusta määrittää yleensä tavoite päästä vaikuttamaan jollakin tavalla poliittiseen päätöksentekoon tai poliittisiin päättäjiin (Rich 2004, 11–12).

¹⁶⁷ Nykymuodossaan EVAa voi tuki hyvin syin luonnehtia ajatuspajaksi. EVAn käytännön toiminnasta yksityiskohtaisemmin luvussa 3.3.

Elinkeinoelämän piirissä vallinneet näkemuserot, EVAn tehtävän kuvan epämääräisyys ja Jakobsonin tunnettuus aiheuttivat monenlaisia arvailuja järjestötulokkaan roolista, minkä vuoksi Hetemäki joutui kumoamaan lehdistössä velloneita väitteitä uuden Honka-liiton synnystä jo ennen EVAn varsinaisen toiminnan käynnistymistä.¹⁶⁸ Viikkosanomissa pohdittiin, oliko EVA ulkoparlamentaarista käpälöintiä harrastava mafia vai talouselämän toimintoja järjeistävä elin. SDP:n oikeusministeri Matti Louekoski arvioi EVAn osoittaneen ”perusteettomiksi väittämät pääomapiirien epäpoliittisuudesta” ja sen olemassaolon johtavan ”entistä rajumpaan yhteiskunnalliseen kahtiajakoon”. Louekosken mukaan EVA merkitsi ennen kaikkea oikeistopolitiikan tehostamista, jota ”vasemmiston tulee luonnollisesti yhteisvoimin vastustaa”. Epäluuloisuutta ilmeni myös porvareiden keskuudessa, sillä esimerkiksi kokoomuksen remonttimiehiin kuulunut Juha Vikatmaa äimisteli, alkaisiko EVA jatkossa laatimaan puolueelle hallitusohjelmia. Keskustan ryhmä 70 ja Nuorten Keskustan Liitto (NKL) puolestaan vaativat Pellervo-seuraa eroamaan EVAn toiminnasta, koska ne olivat ”hyppäämässä väärään leiriin, herrojen ja oikeistolaisten kuppikuntaan”.¹⁶⁹

Kommunistien piirissä reaktio oli sen sijaan vähemmän yllättävä. EVAsta, pilkallisesti ”etuoi-keuksien vartioimisen asianajotoimistosta”, tuli nopeasti taistolaisten pää-äänenkannattaja Tiedonantajalle kapitalismin ruumiillistuma, jonka nähtiin harjoittavan luokkavihaa, neuvostovastaisuutta sekä yhteistyötä suurpääoman edustajien kanssa. Hetemäki kuittasi vasemmistolehdistön syytökset toteamalla, että ”vanhoillisia ihmisiä on aina, joista vain jotkut ovat vielä vanhakantaisempia kuin toiset”.¹⁷⁰ EVAn ensimmäisessä syyskokouksessa joulukuussa 1974 pitämässään katsauksessa Jakobson totesi kielteisen vastaanoton olleen odotettu niiltä tahoilta, ”jotka tarkastelevat kaikkia ilmiöitä laimentamattoman luokkataisteluopin näkökulmasta”.¹⁷¹

Ääri-vasemmiston suomassa julkisuudessa oli kuitenkin myös hopeinen reunus, sillä EVAn sanoman tehokkuus perustui osin ideologisesta vastakkainasettelusta ja väittelystä virinneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹⁷² Useimmiten vasemmistolehdistössä esiintyneet analyysit EVAn tekemisistä olivat vähintään yliampuvia, mutta vuonna 1976 EVAn tavoitteita Soihtulehdessä arvioinut Tiedonantajan päätoimittaja Urho Jokinen kirjoitti EVAsta jälkikäteen katsottuna hyvin tarkkanäköisen luonnehdinnan. Jokisen mukaan EVAn pyrkimyksenä oli laatia yhteiskunnallisteoreettista ja propagandista tiedotusaineistoa saadakseen ”aikaan sisäpoliittisella, taloudellisella ja ulkopoliittisella alueella kansalli[s]en eheytyymi[s]en yli luokkarajojen

¹⁶⁸ KS 31.7.1974. Vasemmiston ja K-linjan ajatuksissa EVAn perustamista pidettiin varmana merkinä presidenttipelin avaamisesta (Tarkka 2010, 229).

¹⁶⁹ Jakobsonin päiväämätön esitelmä 1974. MJ, kansio 40, KA; VS 22.8.1974.

¹⁷⁰ Tiivolan haastattelu TV-1:n uutisissa 23.7.1976. EVA, kansio 44, KA; Hetemäki & Tuomainen 1979, 174.

¹⁷¹ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. MJ, kansio 40, KA.

¹⁷² Tarkka 2010, 274, 298. Tiedonantaja edusti suodattamatonta Neuvostoliiton ääntä – sen palstoilla Suomen puolueettomuuspolitiikkaankin viitattiin vain ja ainoastaan lainausmerkeissä.

työväenluokan vallankumouksellisten voimien kahlitsemiseksi”.¹⁷³ Myöhemmin Jakobson totesi ideologisen vastustajansa osuneen täysin asian ytimeen.

Moskovassa EVAn vastaanotto oli hyvin samankaltainen, sillä esimerkiksi kommunistien toiminnasta tiedusteluraportteja tehneen Veikko Puskalan mukaan Neuvostoliitossa EVAa pidettiin oikeiston korkeimpana esikuntana.¹⁷⁴ NKP:n Suomen osastolla pitkään toimineen Vladimir Fjodorovin mukaan NKP:n keskuskomitean kansainvälisellä osastolla kiinnitettiin erityisesti huomiota EVAn pyrkimyksiin syventää kommunistien hajaannusta, heikentää SDP:n vasemmistovirtauksia sekä edistää SDP:n ja kokoomuslaisten yhteistyötä.¹⁷⁵ Tavatessaan Kekkonen ja Karjalaisen kesäkuussa 1974 suurlähettiläs Vladimir Stepanov ja lähetystöneuvos Mihail Kotov osoittivatkin selvästi tyytymättömyytensä EVAa ja Jakobsonia kohtaan. He uskoivat EVAn olleen poliittinen, antikommunistinen ja antineuvostoliittolainen järjestö, jonka agenda liittyi tuleviin presidentinvaaleihin.¹⁷⁶

Epäilyjensä vuoksi Stepanov painosti aktiivisesti idänkaupasta riippuvaisia suomalaisia yritysjohdajia jättäytymään pois EVAn toiminnasta. Jakobsonin mukaan KGB-taustainen Stepanov oli asettanut hänet seurannan kohteeksi, minkä lisäksi myös EVAn toimiston laatikoita oli pengottu ”jonkun tuntemattoman työnantajan laskuun”.¹⁷⁷ Jakobsonia juonittelijaksi ja sosialismin vastustajaksi luonnehtineen Stepanovin epäluuloisuus juonsi juurensa vuonna 1968 Jakobsonin *Kuumalla linjalla* -kirjassa esittämien YYA-sopimuksen tulkintojen seurauksena, joita Stepanov oli kritisoinut voimakkaasti.¹⁷⁸ Hyvät suhteet Neuvostoliiton edustustoon omannut Hetemäki yritti turhaan avata Jakobsonille keskusteluyhteyttä Tehtaankadulle, sillä Stepanov ja Kotov olivat julistaneet Jakobsonin *persona non grataksi*.¹⁷⁹

¹⁷³ *Soihtu* nro 2/1977, 4–11. Julkaisija sosialistinen opiskelijaliitto.

¹⁷⁴ Sosiaalidemokraattitaustaisen Veikko Puskalan tiedustelutoimisto välitti tietoja kommunistien toiminnasta teollisuudelle, puolueille ja Suopon kautta jopa presidentti Kekkoselle. Teollisuus rahoitti TT:n kautta Puskalan tiedustelutoimintaa 1970-luvun lopulle saakka (Vesikansa 2004, 290–291).

¹⁷⁵ Fjodorov 2001, 181.

¹⁷⁶ Koivisto 2006, 282; Kekkonen päiväkirjassaan 5.6.1974.

¹⁷⁷ Jakobson 1992, 14.

¹⁷⁸ Tarkka 2010, 265; Tarkka 2006, 305. Jakobson totesi kirjassaan, että ”puolueettomuuden säilyttämisen kannalta on kiistämättä hyödyllistä, että...sotilaallisista toimenpiteistä neuvottelemisen tapahtuisi vain Suomen pyynnöstä ja siten Suomen oman tarpeen mukaan pikemminkin kuin Neuvostoliiton mahdollisten suurvaltapoliittisten intressien perusteella” (Jakobson 1968, 156). Loppusyksyllä 1969 NL:ssa julkaistiin Jakobsonin kirjasta arvostelu, jossa hänen esittämästään YYA-tulkinnasta nousi suuri kohu, mikä herätti huomioita CIA:ta myöten (Pesu 2020, 32). Yhdessä OECD:n liittymisen, NORDEK-hankkeen ja Podgornyin vierailukommunikean kanssa Jakobsonin tulkinnasta nousut kohu kuvasti hyvin NL:n muuttunutta linjaa Suomen ulkopoliittisen liikkumavaran suhteen (Karjalainen & Tarkka 1989, 170).

¹⁷⁹ Karjalainen Kekkoselle 1.3.1975. UKK, VK, UKA. Karjalainen oli kuullut asiasta tapaamaltaan Kotovilta. Vladimir Fjodorovin mukaan NL:ssa Jakobsonia pidettiin hyvin ammattitaitoisena ihmisenä, mutta poliittisella tasolla hän oli menettänyt 1960-luvulla Moskovan luottamuksen länsimielisyytensä vuoksi (Fjodorov 2001, 129).

Tehtaankadun protestointi oli kuitenkin suuressa kuvassa verrattain merkityksetöntä, sillä 1970-luvun Suomessa mitään poliittisesti merkittävää ei tapahtunut ilman Tamminiemen siunausta. Presidentti Kekkonen ei koskaan julkisesti kritisoinut EVAa, mutta Neuvostoliiton kielteisen suhtautumisen vuoksi häneltä oli turha odottaa myöskään myönteisiä kannanottoja. Tästä näkökulmasta kielteisten kannanottojen puuttuminen voitiin tulkita presidentin puolelta EVAn toiminnan hiljaiseksi hyväksymiseksi. Jakobsonin ja Kekkonen välisissä tapaamisissa ei Jakobsonin mukaan koskaan keskusteltu EVAsta, vaan aiheena oli lähes poikkeuksetta ulkopoliitikka.¹⁸⁰ Kekkonen oli kuitenkin tietoinen myös EVAn sisäisistä asioista, sillä hän oli Jakobsonin lisäksi säännöllisessä kirjeenvaihdossa Hetemäen kanssa, sekä tunsu EVAn taustalla vaikuttaneen suomalaisen vuorineuvosportaan läpikotoisin. Tieto EVAn ja Jakobsonin tekemisistä kulkeutui Kekkoselle myös Ahti Karjalaisen ja Jaakko Hallaman kirjeiden kautta.¹⁸¹ Jakobsonin jälkikäteisarvion mukaan Kekkonen ymmärsi, että EVA puolusti Suomen puolueettomuuspolitiikkaa – Kekkonen elämäntyötä – josta monet poliitikot olivat luisumassa tuolloin itään. Siksi hän ei koskaan kokenut tarvetta puuttua EVAn toimintaan, vaikka olisi siihen pystynyt.¹⁸²

3.3 Näkyvää ja näkymätöntä vaikuttamista

Neuvotellessaan Hetemäen ja Tiivolan kanssa EVAn toimitusjohtajan positioista Jakobson oli todennut, että tehtävässä parhaalla mahdollisella tavalla menestyäkseen hänet pitäisi nimittää myös Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan puheenjohtajaksi.¹⁸³ Teollisuuden piirissä asiaan suhtauduttiin hyvin ristiriitaisesti, mutta lopulta Hästön kirjoittaman henkilökohtaisen vetoomuksen ansiosta asiasta päästiin yksimielisyyteen.¹⁸⁴ *Vaaran vuosina* perustetun TT:n toimeksiannot tulivat suoraan STKV:ltä, joka koostui teollisuuden keskusjärjestöjen puheenjohtajistosta. Vasemmistoradikalismia kiivaasti vastustanut TT toteutti teollisuuden ja työnantajien raskaan sarjan salaista operatiivista poliittista vaikuttamista kanavoimalla Etelärannasta rahoitusta porvarillisille puolueille ja vaaliehdokkaille, kustantamalla elinkeinoelämää ja markkinataloutta puolustavia artikkeleita ja kirjallisuutta sekä tukemalla lukuisia oikeistolaisella agendalla toimineita järjestöjä erityisesti koulutus- ja yliopistopolitiikassa.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Jakobson 1992, 127. Fjodorovin tulkinnan mukaan EVA toimi ”avoimesti presidentin rinnakkaisorganisaationa” (Fjodorov 2001, 181).

¹⁸¹ Karjalainen Kekkoselle 1.3.1975. UKK, VK, UKA; Hallama Kekkoselle 9.11.1976 ja 23.11.1976. UKK, SA, UKA.

¹⁸² Jakobson 2003, 125; Tarkka 2010, 264.

¹⁸³ Pöytäkirja EVAn kokouksesta 10.6.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁸⁴ Hästön kirje TT:n johtokunnalle 20.12.1974. EVA, kansio 1, KA; Hästön muistio ”EVAn synty ja kehitys” 25.4.1977. MJ, kansio 40, KA. Jakobson toimi TT:n puheenjohtajana vuodet 1975–1978.

¹⁸⁵ Fast 2002, 67, 165–170; Blom 2018, 301.

TT:n tuen piiriin kuuluivat ainakin yliopistolaitoksen hallinnonuudistukseen kaavailtua mies ja ääni -periaatetta vastustamaan perustettu Professoriliitto, oikeistolaista koulutuspolitiikkaa ajanut Vapaan koulutuksen tukisäätiö (VKTS), yliopistojen tieteenteon itsenäisyyttä puolustamaan valjastettu Sotavahinkoyhdistys, Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö (KTTS), Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö (SYT), sekä keskustan ja kokoomuksen nuorisojärjestöt. Tämän lisäksi taistolaisen määräysvallassa olleeseen teiniliittoon pyrittiin aktiivisesti saamaan lisää oikeistolaista edustusta rahoittamalla Teinien tuki -yhdistystä. TT ja TKL tukivat myös Taluspalvelu Oy:n kautta tehtyä taustatyötä, jolla pyrittiin vaikuttamaan ei-sosialististen puolueiden vaaliliittoihin ja porvarillisten ehdokkaiden vaalityön tukemiseen.¹⁸⁶ TT:n harjoittama suora poliittinen vaikuttaminen oli siis hyvin laajamittaista ja järjestelmällistä. Esimerkiksi VKTS pyrki vaikuttamaan opettajankoulutuksen opetussuunnitelmiin ja opetuksessa käytettäviin kurssikirjoihin, sekä rahoitti hanketta, jossa kartoitettiin opetushallinnon ja opettajankoulutuksen henkilöstön poliittista sitoutuneisuutta, suuntautumista ja aktiivisuutta.¹⁸⁷

EVAssa tehtiin analyysjä eri puolueiden rahoitustarpeesta, pohdittiin toimenpiteitä ei-sosialistisen enemmistön saavuttamiseksi eduskunta- ja kunnallisvaaleissa sekä toimitettiin vaalivuosiin porvarillisten puolueiden ja lehdistön käyttöön artikkeleita ja muuta tausta-aineistoa, mutta varsinainen operatiivinen vaikuttamistyö jäi TT:lle. TT:n toiminta oli EVAan verrattuna sala-myhkäisempää, vaikka huhtikuussa 1978 laaditun EVAn ja TT:n työnjakoa koskevan muistion mukaan TT:n toimintaa poliittisella kentällä toteutettiin yhteisymmärryksessä EVAn kanssa.¹⁸⁸ EVAn työvaliokuntaan koko 1970-luvun kuuluneen Timo Laatusen mukaan TT:n kuitit hävitettiin ja tilit lopetettiin TT:n ja sen tukemien poliittisten ehdokkaiden ja järjestöjen välisten sidonnaisuuksien salaamiseksi.¹⁸⁹ EVAssakaan kaikkia tiedotus- ja valistustoiminnan menoja ei aina kirjattu niille määrätyille tileille, vaan päivänvaloa vähemmän kestävästä tosittamattomista menoista laadittiin luettelo, jonka valtuuskunnan puheenjohtaja erikseen hyväksyi.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Fast 2002, 78–81; Koroma 2015, 16, 20–24; Blom 2018, 104–110, 301; Okkonen 2012a, 25; ”Professoriliitto 40v: yhden asian liikkeestä professorien ja tieteen edunvalvojaksi”, Risto Laitinen syyskuu 2009. <https://www.acatiimi.fi/9_2009/09_09_01.php> [luettu 11.12.2020].

¹⁸⁷ Suutarinen 2013, 35–37.

¹⁸⁸ Jakobsonin, Pentti Somerton ja Timo Laatuseen laatima muistio EVAn ja TT:n työnjaosta 5.4.1978. EVA, kansio 2, KA; Juha Sipilän muistio ”Näkökohtia eduskuntavaalitoiminnan rahoituksesta ja tukemisesta” 12.5.1975. EVA, kansio 42, KA; Työvaliokunnan kokousmuistio ”Kunnallisvaalit 1976 ja puolue toiminnan rahoitus” 24.3.1976. EVA, kansio 1, KA; Vuorineuvos Erkki Partasen selvitys porvarillisten puolueiden avustustarpeesta 4.5.1977. EVA, kansio 2, KA; EVAn vuoden 1976 toimintakertomus 28.4.1976. EVA, kansio 2, KA. Porvarillisille puolueille ja ehdokkaille virranneen vaalituen jäljille ei ole mahdollista päästä tutkimalla EVAn tai TT:n tilinpäätöksiä, koska taloudelliset avustukset tavattiin suorittaa puolueille erilaisten liittojen ja säätiöiden kautta. Leif Fastin johtaman TT:n toiminnasta on varsin niukasti tietoa EVAn ja Jakobsonin yksityisarkistoissa, jonka vuoksi sen toiminnan painopistealueita ja laajuutta on hankala arvioida.

¹⁸⁹ Blom 2018, 103.

¹⁹⁰ Tilintarkastajien lisäys vuoden 1976 tilintarkastuskertomukseen 4.5.1977. EVA, kansio 2, KA. Verotarkastuksen varalta tositteet kuitenkin säilytettiin EVAn kassakaapissa.

EVAn perustamisen myötä budjetti ja työnjako Etelärannan komennuksessa olleen TT:n kanssa piti uudelleenorganisoida päällekkäisyyksien välttämiseksi, minkä seurauksena esimerkiksi SYT:lle, VKTS:lle ja KTTS:lle maksetut taloudelliset tuet siirrettiin EVAn vastuulle.¹⁹¹ Ensimmäisenä vuonna organisaatioiden yhteenlaskettu toimintabudjetti oli 10 miljoonaa markkaa, josta puolet oli tarkoitus jyvittää TT:lle.¹⁹² Rahoitusvastuu oli tarkoitus jakaa siten, että valtuuskunnan teollisuutta edustaneet jäsenjärjestöt maksaisivat kokonaan TT:n toiminnan ja puolet EVAn toiminnasta, muiden jäsenjärjestöjen maksaessa yhdessä toisen puolikkaan EVAn budjetista. Teollisuuden järjestöt maksaisivat potista viisi miljoonaa, pankit kaksi miljoonaa, sekä kaupan ala, vakuutusala ja maatalousala kukin miljoonan.¹⁹³ Lisäksi sovittiin kunkin liiton osalta 100 000 markan suuruisesta liittymismaksusta.¹⁹⁴ Käytännössä näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä esimerkiksi vuoden 1976 tuloslaskelman mukaan EVAn jäsenmaksutulot olivat 3,9 miljoonaa markkaa, josta SYP maksoi 2 miljoonaa, teollisuutta edustaneet TKL ja STK 850 000 markkaa, LKT 500 000 markkaa, SVK 350 000 markkaa ja Pellervo-seura 200 000 markkaa.¹⁹⁵

Jälkikäteen Jakobson on todennut EVAn toimintabudjetin olleen vaatimaton, sillä hallintomienojen ja muiden vakinaisten kulujen jälkeen toimintaan oli käytettävissä vain muutamia satoja tuhansia markkoja, joilla rahoitettiin EVAn julkaisut, tutkimukset, kokoukset ja seminaarit.¹⁹⁶ Vuosien 1975–1979 EVAn tuloslaskelmissa kiinteiden vuokra- ja toimistokulujen sekä hallinto- ja palkkakulujen jälkeen EVAn valistus- ja tiedotustoimintaan jäi kuitenkin vuosittain käytettäväksi keskimäärin kaksi miljoonaa markkaa. EVAn tilinpäätöstiedoissa tiedotus- ja valistustoiminnan kuluja ei ole eritelty, mutta työvaliokunnan kokouksissa julkaistuissa seuraavaa vuotta koskevissa talousarvioissa rahoituskohteet ja niille varatut määrärahat on mainittu. Esimerkiksi vuoden 1976 talousarviossa KTTS:tä ja VKTS:tä oli määrä tukea 300 000 markalla. Loppuosa käyttövaroista budjetoitiin erilaisiin projekteihin, kuten talouspoliittisiin johtamisharjoituksiin, eduskuntaraporttiin, radio- ja TV-seurantaan, Talouden tosiasiat -kirjaan, kunnallisvaaleihin sekä kommunisteja koskeneeseen tutkimukseen.¹⁹⁷ Hetemäen ja Tiivolan suoman

¹⁹¹ Koroma 2015, 28–30. Samalla EVA maksoi Jakobsonin johdolla velkataakkansa vuoksi taloudellisesti kestävämmään tilanteeseen joutuneen SYT:n velat korkoineen, jotta alasajon partaalla olleen säätiön toiminta kommunismin vastustamiseksi voisi jatkua (Vesikansa 2004, 293–294).

¹⁹² Tilastokeskuksen rahanarvonmuunnoslaskurin mukaan 10 miljoonaa markkaa vuonna 1976 vastasi vuoden 2020 rahassa 7,4 miljoonaa euroa.

¹⁹³ Pöytäkirja EVAn kokouksesta 17.5.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁹⁴ Pöytäkirja työvaliokunnan ensimmäisestä kokouksesta 8.10.1974. EVA, kansio 1, KA.

¹⁹⁵ Pöytäkirja työvaliokunnan kokouksesta ja vuoden 1976 tuloslaskelma ja tase 24.3.1977. EVA, kansio 2, KA.

¹⁹⁶ Jakobson 1992, 129.

¹⁹⁷ Vuoden 1978 EVAn talousarvio, toiminnan kohteet ja jäsenmaksuehdotus 3.11.1977. EVA, kansio 2, KA. Vuoden 1978 talousarviossa järjestöjen tukemiseen budjetoitiin 685 000 markkaa, jättäen tiedotustoimintaan, tutkimuksiin, seminaareihin, koulutustilaisuuksiin sekä muihin mahdollisiin työvaliokunnan projekteihin käytettäväksi yli 1,2 miljoonaa markkaa. TT:n budjetti oli samaa luokkaa kuin EVAn, sillä esimerkiksi vuoden 1976 budjettiin arvioitiin olevan 5,3 miljoonaa markkaa, joista hallintokuluiksi arvioitiin 2,6 miljoonaa, viestintä- ja media- ja PR-toiminnasta vastaavan yleisen osaston kuluiksi 738 000, julkaisuosaston kuluiksi 446 000, sekä media-tuotannosta ja -hankinnasta vastanneen AV-osaston kuluiksi 330 000 markkaa. Muistion menobudjetissa ei ole eritelty jäljelle jääneelle n. 1,2 miljoonalle markalle mitään kohdetta (Muistio ”Evan toiminnan rahoitus” 2.12.1975. EVA, kansio 1, KA).

mandaatin lisäksi Jakobsonilla oli siten kohtalaisen suuret taloudelliset resurssit EVAn toiminnan ohjaamiseksi parhaaksi näkemällään tavalla.

Blom luonnehtii TT:n ja EVAn välisiä eroja kuvaamalla TT:tä Etelärannan näkymättömäksi, ja EVAa sen näkyväksi kädeksi.¹⁹⁸ Myös TT:n toimitusjohtajana toiminut Leif Fast allekirjoittaa organisaatioiden väliset erot, luonnehtien TT:tä teollisuuden operatiiviseksi yksiköksi. EVAn toiminnan agenda muotoutuikin täysin erilaiseksi kuin ”asian ytimeen menevää suoraa toimintaa” kannattaneen Hästön uudelleenorganisoiman ja Suojelupoliisissakin työskennelleen Fastin johtaman TT:n.¹⁹⁹ Jakobsonin ohjauksessa EVA keskittyi ensisijaisesti yhteiskunnallisen keskusteluun ja yhteiskuntapoliittisten yhteyksien luomiseen, niin sanottuun puunlatvatason poliittiseen vaikuttamiseen, vaikka se toteutti myös ruohonjuuritason vaikuttamishankkeita.²⁰⁰

Teollisuuspatruunoiden ohjauksessa enemmän vastarintataistelijaa muistuttanut TT puolestaan keskittyi pääasiallisesti teollisuuden PR-toimintaan ja suoraan ruohonjuuritason vaikuttamiseen, jossa se oli ansainnut kannuksensa jo ennen YYA-sopimuksen solmimista. Fastin mukaan Puskalalta kommunisteja koskevaa sisäpiiritietoa saanut TT pyrki myös parhaansa mukaan edistämään SKP:n kahtiajakoa ja lietsomaan puolueen sisäisiä ristiriitoja.²⁰¹ TT:n voikin ajatella hoitaneen vasemmistolaistuneen yhteiskunnan oireita, kun Jakobson puolestaan näki tarkoituksenmukaisemmaksi hoitaa itse tautia. Järjestöjen toimintaa pyrittiin koordinoimaan päällekkäisyyksien välttämiseksi ja synergioiden löytämiseksi, mikä näkyi erityisesti niiden julkaisutoiminnassa ja lehdistöpalvelussa.²⁰² Jakobsonin ja teollisuuden merkittävimpien vaikuttamisorganisaatioiden STK:n, TKL:n ja TT:n väliset näkemuserot sovellettavista yhteiskuntapoliittisista vaikuttamistavoista olivat kuitenkin ilmeisiä. SDP:n Seppo Lindblom toteaa muistelmissaan Jakobsonin kerran ihmetelleen, miten elinkeinoelämän eturivin yritysjohtajat saattoivat olla samanaikaisesti työssään niin päteviä, mutta yhteiskuntapoliittisesti niin lukutaidottomia.²⁰³

¹⁹⁸ Blom 2018, 114–115.

¹⁹⁹ Hästön kirje TT:n johtokunnalle 20.12.1974. EVA, kansio 1, KA; Hästön muistio ”EVAn synty ja kehitys” 25.4.1977. MJ, kansio 40, KA. Fast työskenteli Suojelupoliisissa ”ylimääräisenä etsivänä” 1950-luvulla. TT oli myös henkilöresurssiltaan huomattavasti EVAa suurempi, sillä vuoden 1972 lopussa TT:n toimistossa työskenteli jo 18 henkilöä, määrän jatkuvasti kasvaessa vuosikymmenen loppua kohden (Fast 2002, 39, 167).

²⁰⁰ Wuokko erottaa kaksi erilaista poliittisen vaikuttamisen tasoa, joita hän nimittää *puunlatvatason* ja *ruohonjuuritason* vaikuttamiseksi. Puunlatvatason vaikuttaminen suuntautuu suoraan päättäjiin, tähdäten poliittisen agendan ja mahdollisten ratkaisujen raamittamiseen. Ruohonjuuritason vaikuttaminen puolestaan pyrkii joko säilyttämään suotuisan mielipideilmaston tai muuttamaan vihamieliseksi koetun ilmapiirin myönteisemmäksi, vaikuttaen välillisesti puitteisiin, joissa poliitikot tekevät päätöksiä (Wuokko 2016, 24).

²⁰¹ Fast 2002, 74, 168.

²⁰² Muistio EVAn Ja TT:n työnjaosta 5.4.1978. EVA, kansio 2, KA.

²⁰³ Lindblom 2009, 277.

3.4 Kukkotappelua ja reviirikiistoja

EVAn ja TT:n eriävät toiminnan agendat heijastelivat Jakobsonin ja teollisuutta edustaneiden järjestöjen näkemyseroja laajemminkin. Etabloituneessa järjestökentässä EVAan suhtauduttiin epäilevästi jo sen perustamisvaiheessa, ja etenkin TKL:ssä koettiin EVAn tunkeutuvan sen reviirille jonkinlaisena elinkeinoelämän uutena kattojärjestönä. Etelärannan näkemyksen mukaan STK:n vastuulla oli työmarkkinapolitiikka, TKL:llä talous- ja teollisuuspolitiikka ja EVAlla yhteiskuntapolitiikka.²⁰⁴ Jakobson vastasi kritiikkiin toteamalla, että halutun yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseksi pelkkä yhteiskuntapoliittinen seuranta ei riittäisi, vaan EVAn tuli olla myös aktiivinen toimija talouspolitiikassa ja muissa yleistilanteen kannalta relevanteissa kysymyksissä. Jakobsonin mukaan EVA oli kuitenkin kuin esikunta ilman armeijaa, minkä vuoksi sen toiminta ei voinut olla irrallaan sen jäsenjärjestöistä.²⁰⁵ Kattavan verkoston omanneen Jakobsonin itsenäinen toimintatapa ei miellyttänyt kaikkia, etenkin kun hän ryhtyi välittömästi itse luomaan suoria keskusteluyhteyksiä hallitukseen, SDP:n puoluejohtoon sekä ay-liikkeeseen. Tämän seurauksena aiemmin poliitikkojen kanssa henkilökohtaisesti asioita hoitaneet teollisuusjohtajat kokivat jäävänsä tärkeiden keskustelujen ulkopuolelle.²⁰⁶

Näkemyserot EVAn käytännön toimintatavoista ja järjestöjen välisestä työnjaosta kulmineoitiivat erityisesti Jakobsonin ja Hästön väliseksi riidaksi.²⁰⁷ Hästön kohdalla erimielisyydet kumpusivat jo vuosien takaisista EVAn toimenkuvaan ja käytännön organisoitumiseen liittyvistä kiistoista Hetemäen kanssa. Vielä joulukuussa 1974 kirjoittamassaan kirjeessä Hästö oli luvannut antaa Jakobsonille täyden tukensa, samalla kuitenkin toistaen aikaisemmin esittämänsä mielipiteen siitä, että EVAn tulisi olla matalan profiilin pieni ”liivintaskutoimisto”.²⁰⁸ Muistelmissaan hän kertoo suuttuneensa ”aika lailla”, kun muutamia viikkoja tämän jälkeen Jakobson aloitti työnsä edustavissa toimitiloissa Helsingin keskustassa aikomukseen palkata avukseen lisäväkeä.²⁰⁹ Hästön tuki osoittautuikin hänen omille näkemyksilleen ehdolliseksi, sillä hän kritisoi Jakobsonin ja EVAn toimintaa läpi sen ensimmäisen toimintavuoden. Marraskuussa 1975

²⁰⁴ Koroma 2015, 30; Wuokko 2016, 91; TKL:n muistio ”EVAn ja TKL:n työnjako” 16.12.1975. MJ, kansio 40, KA.

²⁰⁵ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn kokouksessa 27.11.1975. MJ, kansio 40, KA; Tarkka 2002, 99.

²⁰⁶ Jakobsonin muistio EVAn ja Keijo Liinamaan hallituksen tapaamisesta 9.9.1975. EVA, kansio 1, KA; Jakobson Heikki Haavistolle 1.10.1975. EVA, kansio 14, KA. Jakobson oli heti EVAn toiminnan käynnistyttyä hyvin aloitteellinen yhteydenpidossaan maan hallituksen suuntaan, järjestäen lukuisia luottamuksellisia tapaamisia EVAn ja valtioneuvoston edustajien välillä. Syyskuussa 1975 EVAn työvaliokunta, Mika Tiivola sekä vuorineuvos Paavo Honkajuuri tapasivat Liinamaan hallituksen ministereitä Kesärannassa talouspolitiikkaa käsittelevässä neuvottelussa. Lokakuussa 1975 valtioneuvoston juhlahuoneistossa järjestetyssä tapaamisessa aiheena oli puolestaan ulkomaanpolitiikka.

²⁰⁷ Wuokko 2013, 615–618.

²⁰⁸ Hästö Jakobsonille 18.12.1974. EVA, kansio 1, KA.

²⁰⁹ Hästö 1987, 318–319.

hänen kärsivällisyytensä loppui, minkä seurauksena hän ilmoitti Teollisuuden keskusvaliokunnalle, ettei Jakobsonin toiminnan vuoksi ollut enää käytettävissä TT:n johtokunnan jäseneksi. Samalla hän ilmoitti STK:lle irtautuvansa kokonaan EVAn toiminnasta.

Hästön painostus tuotti tulosta, sillä joulukuussa 1975 TKL:ssä laadittiin EVAn ja TKL:n työnjakoa koskeva muistio, jossa kritisoitiin kaikkea sellaista EVAn toimintaa, mikä TKL:n näkemys mukaan tuli sen reviirille: ”EVAn voimavaroja ei ole tarkoituksenmukaista sitoa ajankohtaisiin talous- ja työmarkkinapoliittisiin kysymyksiin, periaateratkaisuihin tai niiden osalta käytäviin ja käynnistettäviin neuvotteluihin”.²¹⁰ Kaksi viikkoa myöhemmin Jakobson kommentoi muistiossa esitettyä kritiikkiä kirjeitse Hetemäelle. Pragmaattisesti asiaa lähestyneen Jakobsonin mielestä EVAn tärkein tehtävä oli aikaansaada huolestuttavaksi koettuun kehitykseen muutos, kaiken muun ollessa ”pelkkää fraseologiaa”. Jakobsonin mukaan TKL pyrki rajoittamaan EVAn toimintaa, mikä ”merkitsisi käytännössä EVAn joutumista sivuraiteelle eikä se voisi toteuttaa sille annettua tehtävää”. Jakobsonin mielestä muistiosta välittyi teollisuuden edustajien aiheeton pelko EVAn ja TKL:n etujen ristiriidasta. Hän kuvaili muistion henkeä ”kauttaaltaan torjuvaksi muutoksiin nähden”, todeten ettei sen pohjalta ollut mahdollista saavuttaa EVAn tavoitteita.²¹¹

Vuonna 1976 Hästön ja Jakobsonin välille syntynyttä umpisolmua yritettiin avata menestyksettä moneen otteeseen.²¹² Huhtikuulle 1977 päivätyssä muistiossa Hästö tiivistä vielä kerran kritiikkinsä EVAa ja Jakobsonia kohtaan: ”Kaikista vakuutteluista huolimatta...EVA aiheuttaa sekaannusta käytännössä. Se ei voi olla kajoamatta asioihin, jotka koskevat muita järjestöjä aikaansaaden siten närkästyttä järjestöjen taholta ja epäselvyyttä yleisön taholla”. EVAn johdon ja pääministeri Mieltusen esikunnan välisestä tapaamisesta ärsyyntyneen Hästön mielestä EVAlla ei olisi pitänyt olla osaa eikä arpaa talouspoliittisissa pohdinnoissa, eikä se ollut ”...instanssi, joka järjestää talouspoliittisia kontakteja valtiovallan kanssa”.²¹³ Diplomatian keinoin asiaa lähestyneen Jakobsonin mielestä näkemyserot olisi saatava ratkaistua EVAn sisällä, todeten Hästölle, ettei epäselvyyksiä voida ratkaista sulkeutumalla yhteistyön ulkopuolelle”.²¹⁴

²¹⁰ TKL:n muistio ”EVAn ja TKL:n työnjako” 16.12.1975. MJ, kansio 40, KA.

²¹¹ Hetemäki Jakobsonille 29.12.1975. EVA, kansio 14, KA. Kirje annettiin tiedoksi myös Timo Laatuselle ja Mika Tiivolalle.

²¹² Kun asiassa ei päästy puuta pidemmälle, kiistan ratkaisemiseksi perustettiin kolmihenkinen selvitysryhmä, jonka tehtävänä oli puolueettoman välimiesmenettelyn tavoin antaa toimenpidesuosituksia EVAn toiminnasta (Jakobsonin muistiinpanot hotelli Palacen tilaisuudesta 15.11.1976. MJ, kansio 22, KA). Muistiinpanoissaan Jakobson tiivistä Hästön EVAsta esittämän kritiikin toteamukseen ”ei tee mitä pitäisi – tekee mitä ei pitäisi”. Elokuussa 1977 selvitysryhmä totesi loppuraportissaan, että EVAn pitäisi olla koordinoiva yhteistoimintaelin, joka toimisi lähinnä aloitteita tehden (Fredrik Castrénin, Lauri Pöyhösen ja Gustaf Serlachiuksen toimenpidesuositusraportti EVAn roolista 9.8.1977. EVA, kansio 29, KA). Selvitysryhmällä ei kuitenkaan lopulta ollut käytännön vaikutusta Jakobsonin tai EVAn toimintaan, ja näyttääkin siltä, että se perustettiin ensisijaisesti Hästön tyyntymiseksi.

²¹³ Hästön muistio ”EVAn synty ja kehitys” 25.4.1977. MJ, kansio 40, KA.

²¹⁴ Jakobson Tiivolalle lähettämä vastausluonnos Hästölle 15.4.1977. EVA, kansio 17, KA.

Hästön vastarinnasta huolimatta Jakobson jatkoi toimintaansa entiseen malliin, sillä hänellä oli vaikutusvaltaisen Tiivolan ja suurta arvostusta nauttineen Hetemäen varaukseton tuki takanaan.²¹⁵ Hästö loukkaantui toisaalta siitä, ettei Jakobsonin toiminta ollut sovittun mukaista, ja toisaalta siitä, että Jakobsonilla näytti selkeästi olleen toiminnalleen mandaatti, mikä tarkoitti, että asioista oli sovittu hänen tietämättään. Hästö'n kritiikki oli moniltakin osin perusteltua, sillä Jakobsonin toimintatavat olivat täysin erilaisia kuin mitä EVAn virallisissa kokouksissa oli sovittu. Jälkikäteen on myös selvinnyt, että Hetemäki ajoi Hästö'n selän takana alusta asti määrätietoisesti juuri Jakobsonia EVAn toimitusjohtajaksi.

Hästö jättäytyi EVAn toiminnan ulkopuolelle vuosina 1975, 1976 ja osittain vielä vuonna 1977, mutta toteaa muistelmissaan ymmärtäneensä Jakobsonin olleen niin vaikutusvaltainen henkilö, että elinkeinoelämän yhteisten intressien vuoksi oli järkevämpää tehdä hänen kanssaan yhteistyötä kuin harata vastaan. Vuosien vierittyä Hästö näytti haudanneen sotakirveen, sillä muistelmissaan hän kertoo hyväksyneensä EVAn toiminnan lopulta vain siksi, että sitä johti poikkeuksellisen kyvykäs henkilö, joka oli lisäksi maailmankuvaltaan realistinen. Hästö kehuu Jakobsonia myös siitä, että huolimatta elinkeinoelämän sisäisistä rettelöistä ja äärivasemmiston ulkoisista hyökkäyksistä hän piti päänsä kylmänä ja toteutti määrätietoisesti EVAn toimintaohjelmaa kymmenen vuoden ajan.²¹⁶ Hästö osallistui toukokuusta 1977 lähtien normaalisti EVAn toimintaan TKL:n puheenjohtajan ominaisuudessa, mutta riidan jälkijärjestyksenä Jakobsonilta riistettiin TT:n puheenjohtajuus, kun vuonna 1978 TT:n hallitus äänesti vuorineuvos Björn Westerlundin johdolla Gustav Rosenlewin hänen tilalleen.²¹⁷ Ilmapiirin tyyntymisen ja EVAn juurtuminen osaksi järjestökenttää ei tapahtunut hetkessä, mutta lokakuussa 1979 Suomen Washingtonin-suurlähettiläs Jaakko Iloniemelle kirjoittamassaan kirjeessä Jakobson totesi EVAn tilanteen viimein vakiintuneen ja ristiriitojen olleen takana päin.²¹⁸

Wuokon mukaan EVAn ja TKL:n välisessä kiistassa oli kyse ennen kaikkea järjestöjen käyttämisestä vaikuttamiskeinoista eikä niinkään Jakobsonin ja Hästö'n henkilökohtaisesta riidasta. Tämä ilmeni ristiriitana erityisesti EVAn omaksuman strategisen ja TKL:n lyhytjänteistä edun-

²¹⁵ Jakobson 1992, 124. Jakobsonin mukaan ilman Hetemäkeä EVAa ei olisi syntynyt, ja ilman Tiivolaa se olisi tuskin säilynyt hengissä. Tiivola varmisti valtuuskunnan selustaa etujärjestöihin päin Jakobsonin toimiessa EVAn kasvoina. Jakobson oli säännöllisesti yhteydessä Tiivolaan ja Hetemäkeen Hästö'n kritiikistä (Jakobson Tiivolalle 11.5.1977. EVA, kansio 17, KA).

²¹⁶ Hästö 1987, 319–321.

²¹⁷ Koroma 2015, 28–30. Fastin mukaan Westerlund ilmoitti ravintola Palacessa asiasta Jakobsonille hyvin suorakäisesti: ”Olemme juuri syrjäyttäneet sinut”. Fastin mukaan Westerlund luonnehti toimintaansa ”viimeiseksi palvelukseksi suomalaiselle teollisuudelle” (Fast 2002, 88). Näyttää siltä, että teollisuuden piirissä Jakobsonin koettiin astuneen toden teolla patruunoiden varpaille, mistä hänen oli maksettava hinta.

²¹⁸ Jakobson Iloniemelle 29.10.1979. EVA, kansio 19, KA.

valvontaa korostavien lähestymistapojen välillä. Wuokon mukaan yllättävää oli kuitenkin elinkeinoelämän sisäisten ristiriitojen laajuus ja pitkäkestoisuus.²¹⁹ Tarkan mukaan järjestöjen henkiset sopeutumisvaikeudet EVAn olemassaoloon saattoivat johtua osin myös siitä, että suuren myllerryksen keskellä EVAn perustaneet järjestöt joutuivat itsekin hakemaan omaa rooliaan.²²⁰ Myöskään Fastin mukaan riidassa ei ollut kyse Jakobsonin henkilökohtaisista ominaisuuksista tai kompetenssista, vaan lähinnä teollisuuden järjestöjen epäluuloista ja nurkkakuntaisuudesta.²²¹

Hästön ja Jakobsonin henkilökemiat eivät liene kuitenkaan kohdanneet parhaalla mahdollisella tavalla, sillä kuten Johannes Koroma toteaa, Hästö oli vanhan tyylin autoritäärinen teollisuusjohtaja, joka halusi pitää kaikki langat omissa käsissään. Kansainvälisessä politiikassa marinoitunut Jakobson puolestaan oli riittävän itsepintainen pitääkseen omista visioistaan kiinni. Kaksoisesta Hästö näyttäytyy suoran toiminnan miehenä, kun taas Jakobsonin toimintatavat heijastelivat hänen diplomaattuurallaan omaksumaa keskustelevampaa otetta.²²² Jakobsonin kiista Hästön kanssa kuvaa kuitenkin hyvin sitä ristivetoa, joka suomalaisessa elinkeinoelämässä valitsi 1970-luvulla. Alkuvuosien kasvukivuista huolimatta EVAsta tuli lopulta nimenomaan Jakobsonin luomus, sillä järjestökentän rajoja rikkonut uusi tulokas henkilöityi vahvasti toimitusjohtajaansa niin julkisuudessa kuin kulisissa.²²³ Tämän myötä Jakobson saattoi ajaa EVAn kautta vahvasti sellaisia tärkeäksi näkemiään tavoitteita – yhteistyötä SDP:n kanssa, markkinatalouden puolustamista, sekä Suomen itsenäisyyden perusteiden vahvistamista – jotka eivät EVAa perustettaessa olleet erityisen merkityksellisiä EVAn taustalla toimineiden järjestöjen näkökulmasta.

²¹⁹ Wuokko 2016, 7, 116, 290.

²²⁰ Tarkka 2002, 97.

²²¹ Fast 2002, 86.

²²² Koroma 2015, 80, 96.

²²³ Wuokko 2013, 615; Koivisto 2006, 281.

4 JAKOBSONIN JALANJÄLJILLÄ

4.1 Konsensuksen alkulähteillä

Toisen maailmansodan jälkeen Suomeen oli syntynyt Aseveliliiton perintönä oikeistososiaali-demokraattien ja porvareiden yhteistyöjunta, jonka koossapitävä voima kumpusi kokonaista sukupolvea määrittäneistä sota-ajan rintamakokemuksista. 1960-luvulle saakka merkittävänä poliittisena voimana toimineen aseveliakselin lähtökohtana oli kommunismin vastustaminen Suomen etujen nimissä. Tätä kansallisen yhteisvastuullisuuden henkeä ilmeni jossain määrin vielä Hetemäen ja Keijo Liinamaan johtamissa 1970-luvun taitteen tulopoliittisissa sopimusneuvotteluissa, mutta SDP:n uuden sukupolven noustessa puolueen johtoasemiin perinteisen aseveliyhteyden puoluerajat ylittävä yhteistoiminta joutui taantumaan.²²⁴

Teollisuuden piirissä yhteistyötä SDP:n kanssa pidettiin mahdottomana talous- ja elinkeinopoliittisten näkemuserojen vuoksi.²²⁵ Vuoden 1975 Jyväskylän puoluekokouksessa SDP linjasi, että parhaan tuottavuuden takaamiseksi tarvittaisiin yhteiskunnan laaja-alaista suunnittelua ja toimintaa, mikä tarkoitti käytännössä pääomavirtojen ohjausta, valtion yritystoiminnan laajentamista, ulkomaankaupan sääntelyä sekä yksityisen sektorin yritystoimintaan puuttumista.²²⁶ SDP:n nuorta kaartia tuolloin edustaneen Paavo Lipponen mukaan Jyväskylän puoluekokouksen poliittisen linjauksen oli tarkoitus edustaa uuden sosiaalidemokraattisen sukupolven aatteenpaloa. Asiakirjaan sisällytettiin SDP:n periaateohjelmasta suoraan lainattu lauseke, jonka mukaan elinkeinoelämän aloja ja yrityksiä olisi siirrettävä yhteiskunnan omistukseen ja hallintaan, sikäli kuin se olisi tarkoituksenmukaista työn ja pääoman välisen ristiriidan poistamiseksi, omistussuhteista johtuvien epäoikeudenmukaisuuksien hävittämiseksi tai edellytysten luomiseksi sosialistiselle suunnitelmataloudelle.²²⁷ Tämän lisäksi vuoden 1973 EEC-sopimukseen liittyvistä taloudellisista suojalaeista käydyt neuvottelut olivat jättäneet jälkensä SDP:n ja teollisuuden välille, vaikka sopimukseen olikin lopulta päästy.²²⁸

²²⁴ Tarkka 2002, 13; ”Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona”, Jyrki Vesikansa 2005. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/vesikansa.htm>> [luettu 19.12.2020].

²²⁵ Wuokko 2013, 615–618.

²²⁶ Koroma 2015, 14, 31; Wuokko 2016, 124; Jakobson 1992, 117–118.

²²⁷ Sorsa 2003, 351; Savtschenko 2015, 114–115; Lipponen 2009, 415–417, 426. Sorsa kertoo muistelmissaan, että Aimo Kairamo ja Lipponen sujauttivat aikanaan suurta kohua herättäneen sosialisointilausekkeen ikään kuin salaa puolueen ohjelmaan, joka sitten hyväksyttiin epähuomiolla ja kiireessä puoluekokouksen viime metreillä ilman äänestyksiä. Muistelmissaan Lipponen pahoittelee Sorsalle tuottamaansa pettymystä sosialisointityypikälän sisällyttämisestä ohjelmaan, selittäen sitä sisäänlämpiävän innostuksen pauloissa tehdyksi. Hän sälyttää kuitenkin lopullisen vastuun linjauksen hyväksymisestä puolueen johtohahmoille Rafael Paasiolle ja Sorsalle.

²²⁸ Koivisto 2006, 272.

Jakobsonin mukaan EVAn taustavoimien piirissä vallitsi yleinen mielipide siitä, että hänen tehtävänänsä oli toimia jonkinlaisena oikeiston nuijamiehenä taistossa vasemmistoa vastaan: panssarit tuli kiillottaa, miekat teroittaa ja käydä porvarillisen aatteenpalon kirvoittamana taisteluun vaarallisia sosialisteja vastaan.²²⁹ Kokoomuksen presidenttiehdokkaanakin vuoden 1968 vaaleissa ollut KOP:n pääjohtaja Matti Virkkunen oli varoittanut Suomea uhkaavasta kuolemanvaarasta ja vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen tulevasta vallankumouksesta.²³⁰ Jakobsonin tulkinta tilanteesta oli kuitenkin toisenlainen. EVAn syyskokouksessa marraskuussa 1975 pitämässään katsauksessa hän jakoi käsityksensä valtuuskunnalle siitä, että EVAn tuli pyrkiä ”kehittämään yhteyksiä sos.dem.-puolueeseen ja koko kansanvaltaiseen työväenliikkeeseen kaikine erilaisine instituutioineen”. Hän kertoo kohdanneensa epäluulojen lisäksi suoranaista vastustusta ehdottamastaan yhteistyöstä SDP:n ja ay-liikkeen kanssa. Ajatukseen pessimistisesti suhtautuneen TKL:n mukaan yhteydet työväenliikkeeseen olivat sinänsä tärkeitä, mutta ”työryhmien tai muiden muodollisten järjestelyjen julkiseksi tulon vaara” oli erittäin suuri, jonka vuoksi yhteistyön käyttökelpoisuus olisi muodostunut olemattomaksi.²³¹

Jakobsonin analyysi ei ollut kuitenkaan syntynyt hetken mielijohteesta, vaan se oli rakentunut pitkin vuotta. SDP:n ja EVA:n johdon ensimmäinen virallinen tapaaminen järjestettiin tammikuussa 1976, mutta epävirallisesti Jakobson ja Sorsa olivat tavanneet jo vuotta aiemmin tammikuussa 1975, jonka seurauksena he olivat yhdessä päättäneet jatkaa EVAn ja SDP:n välisiä keskusteluita. Seuraavaa tilaisuutta kaavailtiin kuukauden päähän, johon Sorsaa kirjeitse lähestynyt Jakobson ehdotti kutsuttavan SDP:stä puoluesihteerin Ulf Sundqvistin, Lipposen sekä EVAa aikaisemmin vahvasti kritisoineen, Sorsan hallituksessa oikeusministerinä toimineen Matti Louekosken.²³² Jakobson halusi luoda dialogin etenkin SDP:n uuden sukupolven kanssa, sillä hän uskoi nuorten sosiaalidemokraattien olevan aivan yhtä isänmaallisia kuin aseveliaksellia edustaneet edeltäjänsäkin sillä erotuksella, että he jäsensivät maailmaa oman sukupolvikokemuksensa määrittämistä lähtökohdista. Toisin kuin monelle muulle elinkeinoelämän johtajalle, Jakobsonille patriotismi ei ollut alisteista porvarismille, vaan isänmaan etuja oli mahdollista ajaa myös keskilinjalla vasemmalta puolelta. Jakobsonin mielestä SDP:n kanssa voitiin neuvotella hankalistakin asioista, vaikka puolueen julkisesti esittämä poliittinen retoriikka olikin elinkeinoelämän näkökulmasta ajoittain provosoivaa.

Toukokuun lopussa 1975 Suomen pankin entinen pääjohtaja Klaus Waris piti EVAn kevätkokouksessa talouspoliittisen katsauksen, jossa hän totesi inflaation lisäksi maksutaseen kasvavan

²²⁹ Jakobson 2003, 157.

²³⁰ Jakobson 1992, 119. Virkkunen hyökkäsi presidentinvaalikampanjassaan kommunismia ja sosialismia vastaan, julistaen toimivansa ”suomalaisen elämänmuodon puolesta” (Vesikansa 2004, 224–225, 256–257).

²³¹ Jakobson 2003, 158; Jakobsonin tilannekatsaus EVAn kokouksessa 27.11.1975. MJ, kansio 40, KA; TKL:n muistio ”EVAn ja TKL:n työnjako” 16.12.1975. MJ, kansio 40, KA.

²³² Saari 2010, 475; Lipponen 2009, 455; Jakobson Sorsalle 31.1.1975. EVA, kansio 15, KA; Karjalainen Kekkoselle 1.3.1975. UKK, VK, UKA.

alijäämäisyyden olleen Suomen polttavin taloudellinen ongelma. Devalvaation sijaan Waris ehdotti lääkkeeksi konkreettista ”pitkän tähtäyksen toimenpideohjelmaa”, jonka laatimiseksi olisi mahdollisimman pian ”saatava valtion, kuntien, Suomen Pankin, elinkeinoelämän ja työmarkkinajärjestöjen edustajat yhteisiin neuvotteluihin”.²³³ Seuraavana päivänä Jakobson kirjoitti Warikselle kiitoskirjeen, jossa hän totesi olleensa samaa mieltä Wariksen kanssa siitä, että ”elinkeinoelämän ei pitäisi enää jatkaa myöntövyösuhteita suhteissaan niihin, jotka pyrkivät edelleen kaventamaan elinkeinoelämän toimintaedellytyksiä”.²³⁴ Elinkeinoelämän tuli ryhdyttävä etujensa puolustamisessa ja alkaa aktiivisesti vaikuttaa vallitsevan talous- ja elinkeinopoliittikan muuttamiseksi yritysmuotoisemmaksi. Jakobsonin analyysissä tehokkain keino tähän kävi SDP:n kautta.

Elokuussa 1975 presidentti Kekkoselle kirjoittamassaan kirjeessä Jakobson kummasteli yhteiskunnassa vallinnutta merkillisen fatalistista mielialaa: ”Kaikki myöntävät, että taloudellinen tilanne on surkea, mutta samaan hengenvetoon todistetaan, ettei mitään merkittävää ole juuri nyt tehtävissä”.²³⁵ Ympäri Suomea erilaisissa elinkeinoelämän tapahtumissa ja EVAn järjestämässä yritystilaisuuksissa esitelmöinyt Jakobson vaati systemaattisesti yhteistyötä talouspolitiikan eri osapuolten kesken, edellyttäen hallitukselta aloitteellisuutta ”kokonaisneuvottelun pohjalta tehtävän pitkän tähtäyksen ohjelman” aikaansaamiseksi.²³⁶ Alkuvuodesta luotua keskusteluyhteyttä EVAn ja SDP:n välillä jatkettiin epävirallisesti marraskuussa 1975 hotelli Marskin kabinetissa järjestetyssä neuvottelussa, jossa Jakobson ja Sorsa esikuntineen tapasivat.²³⁷ Virallisesti osapuolet tapasivat kaksi kuukautta myöhemmin tammikuussa 1976 valtioneuvoston edustuskartano Königstedtissä, jossa agendalla oli talouspoliittisten ratkaisujen pohtiminen.²³⁸

Königstedtissä pöydällä oli kolme talouspoliittista toimintamallia, joista ensimmäinen sisälsi inflaation torjunnan ohella maltillisen tulopoliittikan ja tiukan valtiontalouden, toinen markan devalvoimisen ja vientivetoisen kasvun edistämisen, ja kolmas velkaelvytyksen ja investointien laajentamisen. Devalvoimisen ja velanoton sijaan osapuolet päätyivät pitämään inflaation hallin-

²³³ EVAn kevätkokous, ”Klaus Wariksen talouspoliittinen tilannekatsaus” 28.5.1975. EVA, kansio 1, KA.

²³⁴ Jakobson Warikselle 29.5.1975. EVA, kansio 15, KA.

²³⁵ Jakobson Kekkoselle 22.8.1975. EVA, kansio 15, KA.

²³⁶ *Kaleva* 13.8.1975.

²³⁷ Jakobson Sorsalle 12.11.1975. EVA, kansio 15, KA. Jakobsonin osalta kontaktit sosiaalidemokraatteihin jatkuivat myös muita väyliä pitkin, sillä marraskuun lopussa hotelli Motin kabinetissa kokoontui ns. Janssonin ryhmä, johon kuului Jan-Magnus Janssonin ja Jakobsonin lisäksi Per Stenbäck, Paavo Väyrynen, Päiviö Hetemäki, Paavo Laitinen, Keijo Korhonen, Mikko Juva, Jaakko Iloniemi, sekä sosiaalidemokraattitaustaiset Seppo Lindblom ja Ulf Sundqvist (Jakobson Ulf Sundqvistille 14.11.1975. MJ, kansio 2, KA). Keskustelujen sisällöstä ei ole tietoa, mutta merkittävämpää on huomata hyvin verkottuneella Jakobsonilla olleen useissa epävirallisissakin yhteyksissä mahdollisuus tavata SDP:n talouspoliittisesta linjasta vastanneita henkilöitä.

²³⁸ Sorsan mukaan aloite tapaamiseen tuli häneltä, mutta Tarkan mukaan EVA:sta. Paavo Lipponen ei kiistä kumpaakaan. EVA:sta paikalla olivat Jakobson, Tiivola, Laatuinen, Juha Sipilä sekä Kari Nars, SDP:stä puolestaan Sorsa, Sundqvist, Lindblom, Lipponen, Eero Rantala sekä Jermu Laine (Lipponen 2009, 455).

taa parhaana vaihtoehtona, aivan kuten Waris oli puoli vuotta aiemmin EVAn kevätkokouksessa pitämässään talouspoliittisessa katsauksessaan suosittanut.²³⁹ Königstedtin neuvotteluja pidettiin ilmeisen onnistuneina, sillä keskusteluyhteyttä haluttiin kummankin osapuolen toimesta jatkaa. Sovittiin, että EVAsta Juha Sipilä ja SDP:stä Lipponen vastaisivat seuraavan tapaamisen järjestelyistä. SDP:n puolelta kiinnostaviksi aiheiksi mainittiin mm. suhdanne- ja investointipolitiikka sekä raaka-aineisiin liittyvät kysymykset. Sipilä puolestaan ehdotti keskusteltavan kansainvälisestä kommunistisesta liikkeestä, jonka Lipponen totesi olleen kiinnostavuudestaan huolimatta liian arkaluontoinen aihe muodolliseen tapaamiseen. Seuraava tapaaminen oli tarkoitus toteuttaa ”epävirallisena iltatilaisuutena” edellisen vuoden marraskuussa hotellilla Marskin neuvotteluihin osallistuneella ”Marskin porukalla”.²⁴⁰ Tällöin sovittaisiin seuraavasta virallisesta tapaamisesta ja keskustelun tarkemmasta agendasta.²⁴¹ Ulkopolitiikasta kiinnostunut Lipponen kertoo olleensa tuolloin erityisen kiinnostunut nimenomaan Jakobsonin analyyseista, jonka vuoksi hän pyrki vaikuttamaan EVAn ja SDP:n välisten kokousten keskustelukokoonpanoon siten, ettei siellä ”vuorineuvoksia juurikaan esiintynyt”.²⁴²

Alkuvuodesta 1976 Jakobson määritteli ”ohjelmallisen hakuammuntansa” päätökseen saaneen EVAn tavoitteena olleen ”edistää elinkeinoelämän toimintaedellytyksiä ja kansantalouden kilpailukykyä”, sekä ”kehittää toimiva vuorovaikutus poliittisiin toimintayksiköihin, henkilöihin, julkiseen hallintoon sekä etujärjestöihin”.²⁴³ Jakobsonin mukaan kilpailukykyisen elinkeinoelämän perusedellytysten vahvistaminen oli Suomen yhteiskunnan menestyksen perusta, sillä mahdollisuudet toteuttaa tasapainoisia sosiaalisia uudistuksia ja edistää tasa-arvoa olivat sille ehdollisia.²⁴⁴ Jakobsonin analyysissä tämä oli lähtökohta, jonka pohjalle yhteistyötä SDP:n kanssa oli mahdollista rakentaa taloudellisesti menestyvän ja sosiaalisesti oikeudenmukaisen yhteiskunnan aikaansaamiseksi. Hyvinvointivaltiota ei ollut mahdollista rakentaa ilman hyvinvoivaa elinkeinoelämää, eikä julkista sektoria kasvattaa ilman kasvavia vientituloja.

²³⁹ Wuokko 2016, 132; EVAn kevätkokous, ”Kansleri Klaus Wariksen talouspoliittinen tilannekatsaus” 28.5.1975. EVA, kansio 1, KA. Myös valtionvarainministeriön heinäkuussa 1975 julkaisemassa suhdannekatsauksessa korostettiin pidättyvää menopolitiikkaa sekä yksityisellä että julkisella sektorilla (Valtiovarainministeriön suhdannekatsaus 17.7.1975. EVA, kansio 15, KA).

²⁴⁰ ”Marskin porukka” koostui Jakobsonin ja Sorsan lisäksi Sundqvistista ja Lipposesta, sekä EVAn Kari Narsista ja Juha Sipilästä. Muistelmissaan Lipponen luonnehtii hyvin lämpimään sävyyn yhteistyötään Juha Sipilän kanssa, toden sen syventyneen ajan myötä aidoksi ystävyys-suhteeksi.

²⁴¹ Juha Sipilän laatima muistio keskustelusta Paavo Lipposen kanssa 23.3.1976. EVA, kansio 41, KA. Sorsa näyttää tavanneen Jakobsonin seuraavan kerran tämän kotona Katajanokalla jo 15.1.1976, jolloin keskusteluun osallistuvivat myös keskustan Johannes Virolainen ja Hufvudstadsbladetin (HBL) päätoimittaja Jan-Magnus Jansson (Jakobson Sorsalle 29.12.1975. EVA, kansio 15, KA).

²⁴² Lipponen 2009, 365, 457; Lipponen 2014, 31. Lipponen kertoo arvostaneensa Jakobsonia henkilönä suuresti, kuvaillen heidän yhteisiä palavereitaan ”älyllisesti virkistäviksi”.

²⁴³ Jakobsonin päiväämätön esitelmä ”Mitä EVA tekee?” 1976. EVA, kansio 42, KA. Kekkonen oli eräässä haastattelussa todennut, että EVA tekisi ”ohjelmallista hakuammuntaa vielä vähän aikaa, ennen kuin se menee vähitellen tarkoitettuihin uomiinsa” (Jakobsonin katsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. EVA, kansio 1, KA).

²⁴⁴ ESS 28.10.1975.

Vaikka EVAn ensimmäiseen toimintavuoteen oli mahtunut sisäisiä erimielisyyksiä ja ulkoisia epäluuloja, Jakobson oli lyhyessä ajassa onnistunut järjestämään lukuisia hedelmällisiä tapaamisia valtiovaltaa edustaneiden Liinamaan ja Miettusen hallitusten sekä valtapuolueeksi nousseen SDP:n johdon kanssa. Tammikuussa 1976 Jakobson lähestyi Ruotsin pääministeri Olof Palmea kirjeitse pyytääkseen lisää vetoapua elinkeinoelämän ja SDP:n lähentymiseen. Jakobson valitteli suomalaisen elinkeinoelämän ja SDP:n huonoja suhteita, jotka johtuivat hänen mielestään siitä, että SDP:n reaalipoliittisia puitteita ymmärtämättömät elinkeinoelämän edustajat pitivät sosiaalidemokraatteja jopa kommunisteja vaarallisempina. Jakobson ehdotti Palmeelle epävirallista vierailua Suomeen, jotta tämä voisi suljetussa ryhmässä selostaa ajatuksiaan siitä, miten Ruotsissa oli onnistuttu löytämään niin hyvin yhteinen sävel elinkeinoelämän ja SDP:n välille.²⁴⁵ Vierailua ei ikinä tapahtunut, mutta Jakobsonin avunpyyntö kuvastaa hyvin niitä epäluuloja ja sitä ideologista kuilua, mikä elinkeinoelämän ja SDP:n välille oli päässyt syntymään.

SDP:n kanssa käytyjen keskustelujen lomassa EVA jatkoi yhteyksien pitämistä myös valtiotavallan kanssa. Huhtikuussa 1976 EVAn työvaliokunta ja puheenjohtajisto tapasivat Martti Miettusen hallituksen avainministereitä talouspolitiikkaa käsittelevissä neuvotteluissa, jossa myös ulkoasiainministeri Sorsa ja valtiovarainministeri Paul Paavela olivat paikalla. Alustuspuheenvuoron pitänyt Mika Tiivola toi esille elinkeinoelämän huolen yritysten huonosta kannattavuudesta, kilpailukyvystä, rahoitustilanteesta sekä inflaation vääristävistä verovaikutuksista. Lisäksi EVAn edustajat toivat esille kriittisen suhtautumisen devalvaatioon ja tuontisääntelyyn. Tiivola esitteli Klaus Wariksen vuotta aikaisemmin ehdottamat kolme vaihtoehtoista toimintamallia, joista EVA suositti edelleen talouden vakauttamiseen tähtäävää tiukkaa rahan-, finanssi- ja tulopoliitiikkaa. Hallituksen puolelta todettiin, että tähän asti oli jouduttu tapahtumien edessä sivustakatsojan rooliin eikä tuleva syksy näyttänyt sen paremmalta, vaikka valtiovarainministeriön huhtikuun suhdannekatsaus ennustikin talouden hieman elpyvän.²⁴⁶ Pääministeri Miettusen mukaan tulopoliittisia neuvotteluja parempia työkaluja inflaation hillitsemiseksi ei ollut näkyvissä, minkä vuoksi neuvottelut ay-liikkeen kanssa oli käynnistettävä ajoissa. EVAn puolelta ehdotettiin vuoden 1968 kaltaisten laajapohjaisten vakauttamisneuvotteluiden aloittamista – käytännössä laajennettuja tupo-neuvotteluja – joihin voisi kolmikannan lisäksi osallistua esimerkiksi Suomen Pankki ja muut tarkoituksenmukaiset osapuolet.²⁴⁷

Muutama päivä neuvottelujen jälkeen Jakobson kirjoitti Kekkoselle olleessaan huolissaan siitä neuvottomuudesta, joka ”kaikilla tahoilla näyttää vallitsevan” nykytilanteen korjaamiseksi.²⁴⁸ Asetelma havainnollisti hyvin Jakobsonin kuvaamaa valtopoliittista korrelaatiota vahvan ay-

²⁴⁵ Jakobson Palmeelle 7.1.1976. EVA, kansio 16, KA.

²⁴⁶ Valtiovarainministeriön suhdannekatsaus 21.4.1976. EVA, kansio 16, KA.

²⁴⁷ Muistio Miettusen hallituksen ja EVAn välisestä neuvottelusta 29.4.1976. MJ, kansio 40, KA.

²⁴⁸ Jakobson Kekkoselle 4.5.1976. EVA, kansio 16, KA.

liikkeen ja heikon hallituksen välillä. Mieltusen eripurainen hallitus ei kyennyt viemään merkittäviä talouspoliittisia uudistuksia läpi ilman ay-liikkeen hyväksyntää, minkä vuoksi tuponeuvottelut olivat käytännössä sen ainoa keino saada aikaan ratkaisuja. Korporatismi kukki parlamentarismien kustannuksella. Kesäkuussa 1976 pääministeri Mieltunen vieraili EVAn kevätkokouksessa, jossa hän antoi hyvin avoimen tilityksen Kekkonen kokoaman ”hätätilahallituksen” toimintakyvyttömyydestä ja käytännöllisesti katsoen sanoutui irti johtamansa hallituksen harjoittamasta politiikasta.²⁴⁹

Elokuussa 1976 Lahdessa esitelmöinyt Jakobson totesi yritysmaailman ja poliittisen maailman välisen henkisen kuilun kasvaneen yhä suuremmaksi, vaikka yhteistyön tarve oli yhä lisääntynyt. Äärivasemmiston ideologisista asenteista huolimatta Suomessa historiallinen kompromissi yhteiskuntajärjestelmän suhteen oli Jakobsonin mielestä tehty jo ajat sitten, sillä vasenta laitaa myöten enemmistö suomalaisista piti moniarvoista ja avointa yhteiskuntaa ainoana oikeana vaihtoehtona Suomelle. Tupon jatkoksi tarvittiin nyt uusia käytännön yhteistoiminnan muotoja – *yhteiskuntasopimuksia*²⁵⁰ – jotta tulonjaon ohella voitaisiin sopia kaikkien osapuolten hyväksymästä yleisestä talous- ja yhteiskuntapoliittisesta strategiasta, sekä turvata Suomen talouden kansainvälinen kilpailukyky ja yhteiskunnan kehittämismahdollisuudet. Jakobsonin mukaan ”tällainen konsensusmenettely o[li] jo tullut tavaksi kansainvälisessä yhteistyössä” ja ”osoittautunut käyttökelpoiseksi keinoksi kansanvallan toteuttamiseksi useissa sellaisissa maissa, joiden yhteiskunnallinen rakenne monessa suhteessa vastaa Suomen nykyistä tilannetta”.²⁵¹

Lokakuussa 1976 Suomen tilanteesta syvästi huolestunut Päiviö Hetemäki lähestyi Kekkonen kirjeitse. Hetemäen mukaan näytti siltä, että ”niin hallituspaikoilla kuin työmarkkinoillakin pätevimpänä politiikan taitona pidettäisiin vastuun väistelyä ja jonkinlaista hyssyttelevää asioiden lykkäilyä ja vetkuttelua”. Muun muassa verotuksellisten uudistusten, elinkeinoelämän kilpailukykyä huolehtimisen ja pitkien työmarkkinasopimusten puolesta puhuneen Hetemäen mielestä ”liian monelta talouspolitiikkamme päättäjältä puuttu[i] aloitekykyä, luovaa mielikuvitusta, kykyä nähdä asioiden yhteyksiä ja kombinoita niitä sekä ennen kaikkea rohkeutta kantaa vastuuta senkään vertaa kun virka tai toimi edellyttää, vaikka vaikeissa tilanteissa pitäisi olla valmiutta ottaa kantaakseen sitä enemmänkin kuin on suoranaisesti annettu”.

²⁴⁹ Muistio pääministeri Mieltusen puheenvuorosta ja siitä käydystä keskustelusta EVAn kevätkokouksessa 10.6.1976. EVA, kansio 1, KA. Samassa tilaisuudessa Raison tehtaiden entinen pääjohtaja Veikko Vainio käytti havainnoivan puheenvuoron yritysten ahdingosta ja rahoitusongelmista todetessaan ”kiertäneensä polvet tomussa” pankeissa saadakseen lainaa, siinä kuitenkaan onnistumatta.

²⁵⁰ Omien sanojensa mukaan Jakobson pyrki istuttamaan suomalaisen poliittiseen kielenkäyttöön Ison-Britannian silloiselta pääministeriltä Harold Wilsonilta lainaamaansa termiä *yhteiskuntasopimus*, jolla hän tarkoitti laajaa puoluerajat ylittävää yhteisymmärrystä muun muassa talouspolitiikan suuntaviivoista. Kävi kuitenkin niin, että hänen puheessaan mainitsema *konsensus* iskostui yleisöön paremmin, vakiintuen lopulta tarkoittamaan yhteiskuntasopimusta (Jakobson 1992, 167–168).

²⁵¹ Jakobsonin esitelmä ”Elinkeinoelämä ja poliittinen päätöksenteko” Lahden Finnovaatio-päivillä 24.8.1976. EVA, kansio 31, KA. Konsensusmenettely oli tullut Jakobsonille tutuksi hänen lähettiläsvuosiltaan YK:sta.

Koko puoluekenttää kommunisteista kokoomukseen kritisoineen Hetemäen kirjeestä paistoi läpi huoli puolueiden ja työmarkkinaosapuolten kyvyttömyydestä löytää keinoja koko yhteiskuntaa koskevien ongelmien ratkaisemiseksi. Hetemäki ei maininnut nimeltä Jakobsonin lanseeraamaa yhteiskuntasopimusta, mutta toivoi puoluerajat ylittävää yhteistyötä ratkaisujen aikaan saamiseksi, pohtien voisiko Kekkonen toimillaan ”tasoittaa nyt vallitsevia jyrkkiä vasta-kohtaisuuksia”.²⁵² Kaksi päivää myöhemmin päivätyssä vastauksessaan Kekkonen totesi jakavansa Hetemäen huolen maan taloudellisesta tilanteesta ja puolueiden yhteistyökyvyttömyydestä. Kekkonen mukaan välitöntä verotusta olisi tuntuvasti alennettava, etteivät ”äärimmäisyyspuolueet sa[isi] yhä laajempaa kannatusta kansalaisten parissa”. Kokoomuksen osalta Kekkonen totesi, ettei sillä ollut asiaa hallitusneuvotteluihin ”niin kauan kuin sillä on sellaisia miehiä johtopaikoillaan kuin Junnila ja häneen verrattavat”.²⁵³

Tammikuussa 1977 EVAn työvaliokunnassa todettiin presidentti Kekkonen ja SDP:n olleen myönteisiä yhteiskuntasopimuksen syntymiselle. Jakobsonin mukaan SDP:ltä saattaisi tulla nopeastikin asiasta konkreettinen neuvottelualoite, jonka vuoksi elinkeinoelämän olisi muodostettava yhtenäinen kanta valmistautuakseen mahdollisiin keskusteluihin. EVAn mukaan yhteiskuntasopimus tarkoitti ”eri osapuolten yhteistä linjanvetoa yhteiskuntamme niukkojen voimavarojen suuntaamisesta sekä talouspolitiikkamme tavoitteista ja keinovalikoimasta keskipitkällä aikavälillä” ja että ”keskusteluissa pyrittäisiin hahmottelemaan konsensusperiaatteella yleinen talous- ja yhteiskuntapoliittinen strategia”. Sopimuksessa voitaisiin päättää mm. yksityisestä ja julkisesta kulutuksesta ja investoinneista, velanotosta ja rahapolitiikasta, taloudellisesta demokratiasta ja sääntelystä, asunto- ja ympäristöpolitiikasta sekä elinkeinotuista.²⁵⁴ EVAssa yhteiskuntasopimus ristittiin lopulta ”kansantalouden runko-ohjelmaksi” (Karu), ja sen työstämistä jatkettiin pikaisella aikataululla. Jo tammikuun lopussa oli saatu aikaiseksi 10 kohdan ohjelma, joka esiteltiin seuraavassa työvaliokunnan kokouksessa.²⁵⁵ Ilmeisesti Karun pääperiaatteita käytiin läpi SDP:n kanssa, mutta siitä ei lopulta tullut varsinaista työvälinettä.²⁵⁶

Tammikuun lopussa 1977 EVAn ja SDP:n välisissä neuvotteluissa oli tapetilla tuleva hallitusratkaisu, johon sisältyi SDP:n mukaan mahdollisuus ”saada aikaan jonkinlainen yhteiskuntasopimus”. Jakobsonin mielestä talouspolitiikan suhteen oli löydettävä pitkän tähtäimen ratkaisuja, mikä vaati elinkeinoelämän ja SDP:n välistä vuorovaikutusta ja keskinäisten epäluulojen kitkemistä. SDP:n näkemyksen mukaan yhteiskuntasopimuksen myötä esimerkiksi rahapolitiikka ja

²⁵² Hetemäki Kekkoselle 11.10.1976. UKK, VK, UKA.

²⁵³ Kekkonen Hetemäelle 13.10.1976. UKK, SA, UKA.

²⁵⁴ EVAn työvaliokunnan kokousmuistio, ”Näkemyksiä yhteiskuntasopimuksesta” 11.1.1977. EVA, kansio 2, KA.

²⁵⁵ Muistio ”kansantalouden runko-ohjelmasta” 30.11.1976. EVA, kansio 2, KA. Muistiossa ehdotetaan mm., että Suomen ulkomainen nettovelka ei saisi nousta yli 20 % BKT:stä, maksimi bruttoveroaste olisi 40 %, ja että työntantajien suorittamat sosiaaliturvan kaltaiset maksut eivät ylittäisi 50 % palkasta.

²⁵⁶ Tarkka 2002, 158.

investointipolitiikka voitaisiin siirtää ”kymmeneksi vuodeksi pois riitelylistalta” ja yhteistyötä pohjustavassa tulevassa tupo-ratkaisussa tärkeintä oli, että se saisi ”kilpailukyvyyn parantamiseen tähtäviä piirteitä”.²⁵⁷ SDP oli siten valmis tinkimään vuoden 1975 puoluekokouksessakin mainituista linjauksistaan vakuuttaakseen elinkeinoelämän halustaan yhteistyöhön. Käytännössä valtionhoitajapuolueen asemaan noussut SDP möi poliittista vaikutusvaltaansa kääntääkseen taloudellisen taantuman ja työttömyyden kourissa ryöneen suomalaisen yhteiskunnan kurssia. Osapuolten keskustelusta koostetun muistion perusteella EVAn ja SDP:n edustajat olivat talouspolitiikan suhteen huomattavasti lähempänä toisiaan, mitä esimerkiksi lehdistön kirjoittelusta olisi voinut päätellä. Jo kolmatta vuotta ylläpidetty keskusteluyhteys oli alkanut kantaa hedelmää. Seuraava tapaaminen sovittiin maaliskuulle 1977 ravintola Mottiin.²⁵⁸

EVAn pohtiessa miten se pystyisi parhaalla mahdollisella tavalla vaikuttamaan yhteiskuntasopimuksen syntyyn ja sisältöön, myös SDP:n sisällä puhalsi muutosten tuulet. Vielä Tampereen 1972 ja Jyväskylän 1975 puoluekokouksissaan kasvavaa valtiointerventiotä ja yritysten sosialisointia julistanut puolue oli syksyllä 1976 Sorsan ja Paul Paavelan johdolla alkanut valmistelemaan SDP:n uutta ”järkevästä talouspolitiikan” ohjelmaa.²⁵⁹ Sorsan talouspoliittisesta linjanmuutoksesta oli ollut viitteitä jo Jyväskylässä, jossa hän puhui kilpailukykyisen teollisuuden merkityksestä kauppataaseeseen, työllisyyteen ja vakaaseen tulotasoon. Samalla hän kuitenkin totesi, että pääomavirtoja olisi ohjattava tehokkaasti, ulkomaankauppaa säänneltävä ja valtion yritystoimintaa laajennettava voimakkaasti.²⁶⁰ Valtiovarainministeriön budjettiosastolla pitkän uran tehneen Raimo Sailaksen mukaan helmikuussa 1977 valtiovarainministeri Paavela pyysi häntä tekemään hahmotelman SDP:n uudenaikaisesta elvyttävästä talouspolitiikasta, jonka pääteesit Sorsa esitteli puoluekuvoston kokouksessa maaliskuussa 1977 pitämässään linjapuheessa. Puheessaan Sorsa vakuutti SDP:n puoltavan suomalaisten yritysten parempaan kilpailukykyyn tähtäviä toimia ja elvytystä, kuten tuotantokustannusten alentamista, maltillisempaa tulopolitiikkaa, investointien tukemista ja veronkorotusten perumista.²⁶¹ Konsensuksen siemenet elinkeinoelämän ja vasemmiston välillä olivat alkaneet itää toden teolla.

²⁵⁷ Juha Sipilän koostuma luonnos muistiosta EVAn ja SDP:n neuvotteluista 24.1.1977. EVA, kansio 42, KA.

²⁵⁸ Jakobson Sorsalle 17.2.1977. EVA, kansio 17, KA. Huhtikuussa 1977 EVA järjesti Korpilammella elinkeinoelämän ja valtionhallinnon yhteistyön kehittämistä käsittelevän seminaarin, johon kutsuttiin runsaat 100 elinkeinoelämän, valtionhallinnon ja suurimpien puolueiden johtohenkilöä. Puhujina olivat Jakobsonin lisäksi mm. valtiovarainministeriön osastopäällikkö Timo Relander ja SDP:n talouspoliittisesta linjasta pitkälti vastannut Paul Paavela. Yhteiskuntasopimusta sivuttiin, mutta keskustelun pääasiallinen agenda käsitteli keinoja valtionhallinnon ylibyrokraatisoitumisen pysäyttämiseen ja julkisen sektorin pienentämiseen. Paavela puhui julkisen sektorin kustannusten minimoimisesta ja julkisten palvelujen markkinaehtoisesta hinnoittelusta (Jakobsonin kutsu EVAn 19.4.1977 hotelli Korpilammen seminaariin 8.3.1977. EVA, kansio 29, KA; Jakobsonin päätöspuheenvuoro Korpilammen seminaarissa 19.4.1977. MJ, kansio 23, KA; EVA – Valtiovalta ja elinkeinoelämä 1977, 24).

²⁵⁹ Koroma 2015, 73.

²⁶⁰ Savtschenko 2015, 114.

²⁶¹ Koroma 2015, 74–76, 85; Kantola 2015, 10; Tarkka 2002, 158; Blåfield & Vuoristo 1985, 110–111.

Miettusen hallituksen hajottua toukokuussa 1977 Kekkonen suostutteli SDP:n ja keskustan uuteen enemmistöhallitukseen, jonka jälkeen pääministeri Sorsa alkoi lähes välittömästi toteuttaa EVAn ja SDP:n tammikuisissa neuvotteluissakin keskusteltuja uudistuksia. Uusi hallitus ajoi ensi töikseen läpi Miettusen hallituksen pohjustaman toimenpideohjelman, jolla pyrittiin hillitsemään inflaation, kokonaisveroasteen ja julkisen sektorin kasvua. Kesäkuussa 1977 Sorsan hallitus julkaisi vielä 15 kohtaa sisältäneen elvytysohjelman, jonka päälinjana oli kilpailukykyään menettäneiden yritysten toimintaedellytysten parantaminen. Samoihin aikoihin Sorsa alkoi suunnitella suurta seminaaria varmistaakseen tuen ajamalleen uudistuspolitiikalle.²⁶²

Hotelli Korpilammella syyskuussa 1977 järjestetystä seminaarista tuli suomalaisen konsensuspolitiikan symboli. Korpilammelle kokoontui pääministeri Sorsan kutsusta kahdeksi päiväksi yhteensä 326 poliitikkaa, elinkeinoelämää, työmarkkinajärjestöjä ja virkamieskuntaa edustanut suomalaisen yhteiskunnan eliitti. Sorsan tavoitteena oli varmistaa etupiirien tuki tulevalla istuntokaudella toimeenpantavalle elvytyspaketille, saada selkänöjää uudelle talous- ja yhteiskuntapolitiikan suunnalle sekä pyrkiä levittämään elvytyksen ja yhteisymmärryksen henkeä kansallisen edun nimissä. Institutionaalisen muutoksen sijaan kyse oli ennen kaikkea henkisestä muutoksesta ja rituaalista, jossa arvovaltaiset kutsuvieraat siunasivat konsensukseen perustuvan poliittisen kulttuurin.²⁶³

Lipponen mukaan tärkeintä oli uuden ilmapiirin luominen, verkostoituminen ja sitoutuminen kolmikantaiseen yhteistyöhön.²⁶⁴ Elinkeinoelämän kannalta rohkaisevassa puheessaan Sorsa myönsi Suomen työllisyysasteen olleen riippuvainen yritysten kilpailukykyvistä, kannattavuudesta ja investointien turvaamisesta. Paul Paavela puolestaan linjasi tärkeimmäksi tavoitteeksi vakaan talouskasvun, jonka toteuttamisessa yrittäjäyys oli avainasemassa valtionohjauksen sijaan. Käytännössä konsensus merkitsi ennen muuta SDP:n ja elinkeinoelämän välisen valta-akselin sopimusta kokonaisveroasteen nousun pysäyttämistä ja yritysten kilpailukykyvistä huolehtimisesta, mikä toteutettiin maltillisella tulopolitiikalla ja julkisen talouden menokurilla.²⁶⁵

SDP:n elinkeinoelämälle tekemät myönnytykset tehtiin osittain ay-liikkeen kustannuksella, sillä konsensus edellytti palkansaajien intressien aikaisempaa systemaattisempaa sopeuttamista

²⁶² Wuokko 2016, 135–136; Tarkka 2002, 42, 158–159; Saari 2010, 469, 475.

²⁶³ Saari 2010, 469–471; Savtschenko 2015, 201. Ajankuvaa heijasteli myös se, että kutsuttujen joukkoon mahtui vain 14 naista.

²⁶⁴ Lipponen 2009, 477.

²⁶⁵ Wuokko 2016, 137. Sorsan kakkoshallitus asetti mm. talouspolitiikkansa kokonaisveroasteen ylärajaksi 40 % (Hetemäki & Tuomainen 1979, 156). Vuosien 1978 ja 1979 kokonaisveroasteen nousu pysähtyi noin 40 prosenttiin, kun esimerkiksi Ruotsissa se jatkoi nousuaan kohti 60 prosenttia. Kokonaisveroaste on yleisimmin käytetty verotuksen kokonaistason mittari eri maissa. Veroasteella tarkoitetaan julkisen sektorin keräämien pakollisten verojen ja veronluonteisten maksujen vuosikertymää suhteessa saman ajanjakson bruttokansantuotteeseen (”Veroaste”, Tieteen termipankki. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:veroaste>> [luettu 29.10.2020]).

elinkeinoelämän kilpailukyvyyn asettamiin raameihin.²⁶⁶ Ritva Savtschenkon mukaan tämä merkitsi ay-liikkeen siirtymistä defensiiviseen vaiheeseen, jossa talouspolitiikka alkoi hallita työmarkkinapolitiikkaa. Sen seurauksena ay-liikkeeseen alkoi kohdistua enemmän vaatimuksia mm. palkkamaltista ja saavutettujen etujen leikkauksista.²⁶⁷ Korpilammella SDP antoi myös periaatteellisen hyväksyntänsä sille, että vielä vuosikymmenen alussa kiellettyjen sanojen listalle kuulunut voitto oli yrittäjän palkkio riskinotosta, ja kilpailukyky suomalaisen hyvinvoinnin edellytys. Savtschenkon mukaan Sorsa sai ay-liikkeen elvytyspolitiikkansa taakse vakuuttamalla tämän päivän tuottojen olevan huomispäivän palkankorotuksia.²⁶⁸ Kuten Jakobson oli jo vuonna 1975 esittänyt, taloudellinen tehokkuus mahdollisti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Vastavuoroisesti porvarit hyväksyivät työväenliikkeen sosiaalipoliittiset vaatimukset, ja työväenliike laitavasemmistoa lukuun ottamatta tunnusti markkinatalouden suomalaisen talousjärjestelmän perustaksi, mikä oli alun alkaen ollut eräs EVAn tärkeimmistä tavoitteista.²⁶⁹

Korpilammen reaalioliittiset vaikutukset eivät lopulta olleet kovin kauaskantoisia, sillä Sorsan hallitus joutui jo helmikuussa 1978 turvautumaan devalvaatioon parantaakseen suomalaisten yritysten kilpailukykyä. Lisäksi kokonaisveroaste jatkoi 1980-luvulla nousuaan, kuten myös julkisen sektorin kulut.²⁷⁰ Kun vielä 1970-luvulla konsensuksen painopiste oli kilpailukyvyyn ylläpitämisessä, alkoi se 1980-luvulle tultaessa merkitä hyvinvointivaltion ja sosiaalimenojen kasvattamista.²⁷¹ Sorsan hallitus onnistui kuitenkin sikäli tavoitteissaan, että Suomi nousi muutamassa vuodessa syvimmästä lamasta sitten toisen maailmansodan Länsi-Euroopan nopeimmin kasvavaksi kansantaloudeksi.²⁷² Tapaamiset EVAn ja SDP:n johdon välillä jatkuivat eri kanavia pitkin säännöllisesti myös Korpilammen seminaarin jälkeen, jonka lisäksi Jakobson oli aktiivisessa kirjeenvaihdossa Sorsan kanssa. Sorsa osallistui Jakobsonin kutsusta muun muassa toukokuussa 1978 EVAn kevätkokouksen yhteydessä järjestetyille päivällisille, jossa pääministeri piti esitelmän elinkeinoelämän edustajille.²⁷³

²⁶⁶ Saari 2010, 483.

²⁶⁷ Savtschenko 2015, 250.

²⁶⁸ Kantola 2015, 10–11; Jakobson 1992, 172; Jakobson 2003, 160–161; Koroma 2015, 83; Savtschenko 2015, 120; Saari 2010, 482; Blåfield & Vuoristo 1985, 113. Teollisuuden kilpailukyvyyn tunnustaminen ei kuitenkaan ollut mikään uusi tema, sillä esimerkiksi presidentti Kekkonen korosti jokaisessa 1970-luvun uudenvuodenpuheessaan Suomen yhteiskunnan elinvoimaisuuden riippuvuutta suomalaisten vientiteollisuuden kilpailukyvyistä.

²⁶⁹ Smolander 2001, 6.; Wuokko 2016, 139.

²⁷⁰ Saari 2010, 485.

²⁷¹ Smolander 2010, 376.

²⁷² Jussila et al. 2009, 311; Blåfield & Vuoristo 1985, 134–135. OECD:n tilastojen mukaan vuonna 1979 Suomen BKT kasvoi 6,8 % ja vuonna 1980 5,1 %, mikä oli kyseisinä vuosina eniten kaikista länsimaista (OECD data: ”BKT:n vuosittainen kasvu”, OECD. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDB_GR> [luettu 10.12.2020]).

²⁷³ Jakobson Hästölle 18.9.1978. EVA, kansio 18, KA; Jakobson Tiivolalle 17.10.1978. EVA, kansio 18, KA; Jakobson Sorsalle 10.1.1978, 13.3.1978, 5.4.1978, 18.5.1978, 22.6.1978, 8.8.1978, 20.9.1978 ja 16.10.1978. EVA, kansio 18, KA.

Lopulta konsensuspolitiikan vaikuttavimpina tuloksina voidaan pitää SDP:n ja äärivasemmiston ideologisen rajan selkiintymistä SDP:n siirrettyä poliittista linjaansa oikealle, ay-liikkeen aseman suhteellista heikentymistä sekä elinkeinoelämän ja SDP:n välisen keskusteluyhteyden eheytymistä aseveliakselin hengessä. Tämän lisäksi SDP teki väliaikaisen kompromissin ajamiensa laajojen sosiaalipoliittisten uudistusten ja elinkeinoelämän kilpailukyvyn välillä, sekä tosiasiallisesti tunnusti Suomessa vallinneen markkinatalousjärjestelmän olleen moniarvoisen demokratian ja hyvinvoivan yhteiskunnan perusta. Jakobsonin rooli etenkin elinkeinoelämän ja SDP:n välisen yhteistyön rakentajana ja keskinäisten ennakkoluulojen murtajana näyttäisi olevan täysin ilmeinen, vaikka SDP:n sisällä tapahtunut linjanmuutos loikin kiistatta otollisen maaperän Jakobsonin ja EVAn ajamille yhteiskuntapoliittisille tavoitteille.

4.2 Markkinataloutta demokratian nimissä

EVAn perustamiskokouksessa 1974 valtuuskunnan erääksi avaintehtäväksi määriteltiin ”pyrkä luomaan yhteiskuntaan nykyistä yritysystävällisempi ilmapiiri”.²⁷⁴ Elinkeinoelämän keskuudessa huoli ilmapiiristä ei ollut perusteeton, sillä vasemmistoradikalismien mukanaan tuoma sosialistinen idealismi ylenkatsoi avoimesti voittoa tavoittelevaa liiketoimintaa ja asemoi suomalaisen hyvinvointivaltion rattaita pyörittäneen teollisuuden sosiaalisesti oikeudenmukaisen yhteiskunnan antagonistiksi. Diskurssin punertuessa porvaritkin alkoivat puhua markkinatalouden sijaan sosiaalisesta valintataloudesta, sillä esimerkiksi kokoomus asemoi itsensä vallitsevan retoriikan puitteissa ”ei-socialistiseksi”.²⁷⁵ Jakobsonin mukaan työn arvostus oli laskussa, yritystoimintaan suhtauduttiin laajalti väheksyvästi ja NKP:n tukemilla kommunisteilla näytti olevan poliittisessa päätöksenteossa lukumääräänsä suurempi painoarvo. Lisäksi sukupolvenvaihdon läpikäynyt SDP oli siirtänyt poliittista linjaansa selkeästi vasemmalle.²⁷⁶

Yritysjohtajat kantoivat aitoa huolta valtiovallan kasvaneesta markkinainterventiosta ja elinkeinoelämän mahdollisesta sosialisoinnista. SDP:ssä läpi 1970-luvun kytenyt ajatus yksityisomisteisten yritysten valtiollistamisesta sai uutta pontta alkuvuodesta 1976 SDP:n Kaj Bärlundin kirjoittaessa *sosialistinen politiikka* -lehteen artikkelin ”Miten liikepankit ja vakuutuslaitokset saatetaan yhteiskunnan hallintaan”.²⁷⁷ EVAn kesäkuussa 1976 teettämässä, kansalaisten mielipiteitä yritystoiminnasta selvittäneessä tutkimuksessa lääketehaiden valtiollistamista kannatti 47 %, apteekkien 44 %, vakuutusyhtiöiden 35 % ja liikepankkien 25 % vastaajista. Noin 27 % olisi muuttanut suuret teollisuuslaitokset valtionyhtiöiksi.²⁷⁸

²⁷⁴ Lehdistötiedote EVAn perustamisesta 21.5.1974. EVA, kansio 1, KA.

²⁷⁵ Jakobson 1992, 117–118.

²⁷⁶ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. MJ, kansio 40, KA; Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 27.11.1975. MJ, kansio 40, KA.

²⁷⁷ ”Miten liikepankit ja vakuutuslaitokset saatetaan yhteiskunnan hallintaan” *Sosialistinen politiikka* 1/1976.

²⁷⁸ Matti L. Aho Jakobsonille 15.8.1977. EVA, kansio 17, KA.

Jakobsonin mukaan markkinamekanismin autonominen vaikutuspiiri oli jatkuvasti kaventumassa, sillä ”yhä suurempi osa niistä ratkaisuksista, joista kansalaisten taloudelliset ja yhteiskunnalliset elämisen ehdot riippuvat, tehdään poliittisella areenalla ja yhä laajenevan julkisen hallinnon piirissä”.²⁷⁹ Markkinatalousjärjestelmän sääntelystä näytti tulleen itsetarkoituksellista ja ideologista. Vallitsevasta kehityskulusta huolissaan olleet EVAn jäsenliitot halusivat muutosta vallitsevaan tilanteeseen ja retoriikkaan. Jakobsonin tehtäväksi jäi luoda toimintastrategia, sanoittaa haluttu viesti ja osallistua julkiseen keskusteluun yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttamiseksi yritystoiminnalle suosiollisemmaksi.

Jakobsonilla kesti noin vuoden konkretisoida mitä EVAn ylimalkaisesti muotoiltu tavoite yritysystävällisen ilmapiirin luomisesta oikeastaan tarkoitti. Hän päätyi analyysissään siihen, että kyse oli yrittämisen vapaudesta, kansalaisten vapaudesta ja viime kädessä kansakunnan vapaudesta. Heinäkuussa 1975 Suomen vähittäiskauppaliiton kesäkokouksessa pitämässään esitelmässä Jakobson tiivisti ajatuksensa siteeraamalla Paasikiveä: ”Olisi totisesti epätoivoista, jos ihmishenki ei kykenisi järjestämään yhteisten olojensa ja asioidensa hoitoa muuten kuin luopumalla vapaudesta. Ajatteleva ihminen tahtoo etukäteen torjua luotansa tällaisen epätoivon, tällaisen henkisen heikkouden kannan”.²⁸⁰ Taitavasti muodostettu retorinen tulokulma rakensi Jakobsonille selkänöjää puolustaa markkinatalouden vapautta, josta Suomi oli hänen mukaansa asteittain etääntynyt elinkeinoelämän ja julkisen sektorin välisen työnjaon hämärtyessä.

Jakobsonin mukaan pääomavirtojen ja investointien ohjailu, viranomaisten aktiivinen suhdanne- ja rakennepolitiikka sekä kasvanut julkinen yritystoiminta olivat alkaneet hallita poliittista keskustelua, mistä oli hänen mukaansa lyhyt matka työvoiman pakko-ohjailuun ja tavaroiden jakelun säännöstelyyn.²⁸¹ Tuontisäännöstely ja ulkomaankaupan ohjailu puolestaan johtaisivat vastatoimiin Suomen kauppakumppanien taholta, mikä saattaisi ratkaisevasti rajoittaa vientiteollisuuden mahdollisuuksia nousukauden koittaessa.²⁸² Jatkuvasti laajentunut julkinen sektori puolestaan aiheutti rakenteellisen epätasapainon yhteiskunnan tarjoamien palvelujen ja tuotannollisen toiminnan välillä. Seurauksena oli noidankehä, jossa työntekijöiden maksamat verot kasvoivat ja nettotulot vähenivät, mikä aiheutti työmarkkinoilla palkankorotusvaatimuksia. Vahvan ay-liikkeen ajamat palkankorotukset heikensivät yritysten kustannuskilpailukykyä ja kannattavuutta, jonka vuoksi ne eivät voineet tehdä riittävässä määrin investointeja. Ilman

²⁷⁹ Jakobsonin esitelmä STK:n kevätkokouksessa 22.5.1975. EVA, kansio 31, KA.

²⁸⁰ Jakobsonin esitelmä ”Kansalliset voimavaramme ja kansainvälinen kilpailu” Suomen vähittäiskauppaliiton kesäkokouksessa 13.7.1975. EVA, kansio 31, KA.

²⁸¹ Jakobsonin avauspuhe Yrittäjien keskusliiton kevätkokouksessa 8.4.1976.

²⁸² Jakobsonin artikkeli ”Talouspolitiikkamme kansainvälinen uskottavuus” Kauppakamarilehdessä 3/1976. MJ, kansio 22, KA.

investointeja puolestaan ei syntynyt uusia työpaikkoja tai talouskasvua, eivätkä yritykset pystyneet ylläpitämään kilpailukykyään.²⁸³ Jakobsonin mukaan tilanne oli yrityksille kestämaton.

Jakobsonin mielestä paluuta klassiseen markkinatalouteen ei ollut, mutta työnjakoa julkisen vallan ja elinkeinoelämän välillä oli joka tapauksessa selvennettävä.²⁸⁴ Vuoden 1976 alusta Jakobson alkoi keskittää EVAn resursseja markkinatalouden puolesta käytyyn propagandataisteluun. Helmikuussa käynnistetyn markkinatalouden tilaa ja toimintaedellytyksiä selvittämään pyrkivän projektin tavoitteena oli ”kartoittaa markkinataloutemme luonteessa tapahtuneet muutokset mm. selvittämällä yksityiskohtaisesti julkisen vallan sääntelymekanismit, valtion yritystoiminnan kasvu ja julkisen hallinnon laajentuminen”, määritellä yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa ”elinkeinoelämän yhteiskunnalliset päämäärät ja strategia”, sekä ”luoda puitteet elinkeinoelämän ideologiselle toiminta-ajatukselle vallitsevassa tilanteessa”.²⁸⁵

Ensimmäiseksi tuli osoittaa kapitalistisen järjestelmän edut suhteessa sosialistiseen järjestelmään, sillä Jakobsonin mukaan eräs suomalaisen itsesensuurin masentavimmista alalajeista oli se, ettei Suomessa harjoitettu lainkaan Neuvostoliiton tutkimusta tai julkaistu läntisen sovjetologian merkkiteoksia suomeksi. Etenkin vasemmalta ponnistaneet markkinatalouden kriitikot näyttivät vertaavan Suomessa vallinnutta järjestelmää ”utopistiseen ihannejärjestelmään” eikä ”siihen sosialistiseen todellisuuteen, joka o[li] rajan takana kaikkien nähtävänä”. Tästä syystä keskustelu oli jo lähtökohdiltaan vääristynyttä. Itsesensuuri oli tukahduttanut talousjärjestelmien realistisen vertailun, jonka vuoksi ”oli luotava edellytykset asialliselle tiedonvälitykselle myös sosialististen maiden todellisista oloista”.²⁸⁶ Jakobson ehdotti uuden tutkimusyksikön perustamista, jonka tehtävänä olisi tuottaa ajantasaista ja tieteellisin kriteerein tehtyä tutkimusta sosialististen valtioiden taloudellisesta toimeliaisuudesta ja niiden tekemästä kaupasta. Tehtävään palkattiin Wienissä SEV-maiden talouden asiantuntijana toiminut Tauno Tiusanen.²⁸⁷

²⁸³ Jakobsonin esitelmä Yleisen Teollisuusryhmän 20-vuotisjuhlakokouksessa 17.11.1976. EVA, kansio 31, KA.

²⁸⁴ Jakobsonin esitelmä ”Elinkeinoelämä ja julkinen valta” Porin yrittäjäjuhlissa 5.10.1976. EVA, kansio 31, KA.

²⁸⁵ Jakobsonin katsaus EVAn kevätkokouksessa 10.6.1976. EVA, kansio 1, KA; Muistio EVAn työvaliokunnan kokouksesta 29.6.1976. EVA, kansio 1, KA. Jakobson kutsui helmikuussa 1976 projektin aloituspalaveriin Klaus Wariksen, opetusministeri Paavo Väyrysen, presidentin kansliapäällikkönä toimineen Kauko Sipposen, Yhdistyneiden paperitehtaiden varatoimitusjohtaja Lauri Pöyhösen, Helsingin yliopiston kansleri Mikko Juvan sekä HBL:n päätoimittaja Jan-Magnus Janssonin (Tarkka 2002, 147).

²⁸⁶ Jakobsonin katsaus EVAn kevätkokouksessa 13.5.1977. EVA, kansio 2, KA; Jakobsonin kirje valtuuskunnan jäsenistölle 28.2.1977. EVA, kansio 29, KA; Vihavainen 1991, 146, 150–153. Vihavaisen mukaan NL-tutkimus oli 1970-luvulla Suomessa hyvin vähäistä, sillä sovjetologian tutkijat mahtuivat miltei yhteen taksiin (Vihavainen 1991, 153). Tässä tutkimuksessa kapitalistisella järjestelmällä tarkoitetaan yhteiskuntaa, jossa tuotantovälineet ovat yksityisessä omistuksessa. Sen vastinpariksi mielletään yhteisomistukseen perustuva sosialistinen järjestelmä, jossa tuotantovälineet ovat valtion omistuksessa. Markkinatalouden vastakohdaksi puolestaan mielletään valtiojohtoinen suunnitelmatalous. Suomessa oli 1970-luvulla vallalla kapitalistisia ja sosialistisia piirteitä yhdistellyt sekatalousjärjestelmä.

²⁸⁷ Työvaliokunnan kokousmuistio 18.12.1975. EVA, kansio 1, KA; Työvaliokunnan kokousmuistio 23.9.1976. EVA, kansio 1, KA; Jakobson 1992, 148. Tutkimusyksikkö oli alun perin tarkoitus perustaa ETLA:n yhteyteen, mutta siellä asiaan suhtauduttiin kielteisesti. Tästä syystä Tiusanen perusti yhden miehen idäntietoa tuottavan yrityksen, joka vähitellen laajeni artikkelipalvelutoimistoksi. Alkuvaiheessa EVA oli Tietokärki Oy:n ainoa asiakas ja keskeinen tukija (Tarkka 2002, 136–137).

Syyskuussa 1976 EVA avasi pelin terävällä sisilialaisella puolustuksella julkaisemalla Talouden tosiasiat -kirjan, jossa vertailtiin talousjärjestelmien toimivuutta toisiinsa todellisten olosuhteiden pohjalta. Teoksen alkusanat kirjoittaneen Jakobsonin mukaan tavoitteena oli tarjota ajankohtaista aineistoa elinkeinoelämän piirissä työskenteleville henkilöille, jotta nämä voisivat osallistua talousjärjestelmien vertailua koskevaan julkiseen keskusteluun paremmin informoituina. Vasta palkatun Tauno Tiusasens ensimmäiseksi tehtäväksi tuli laatia kirjaan kriittinen analyysi sosialistisesta talousjärjestelmästä.²⁸⁸ Tyyliiltään oppikirjamaisessa teoksessa käydään läpi markkinatalousjärjestelmän ja sosialististen talousjärjestelmien historiaa, hyviä ja huonoja puolia, sekä Suomen talouspolitiikan mekanismeja.²⁸⁹

Samoihin aikoihin EVA aloitti yhteistyön talousjärjestelmien toimivuutta koskevista analyyseistä tunnetun sosiaalidemokraattitaustaisen tutkija Assar Lindbeckin kanssa. Ruotsalaisen Lindbeckin pääteesi oli, että länsimainen yksilönvapaus perustui pääasiassa poliittiseen demokratiaan ja moniarvoisuuteen, joista jälkimmäinen nojasi suurelta osin hajautettuun päätöksentekoon perustuvaan markkinatalouteen. Lindbeckin mukaan liiallisessa julkisen vallan sääntelyssä piili tehottomuuden ja hyvinvointitappion siemen. Valtiolla ei voinut olla riittävää informaatiota päättää hinnoista, organisoida resursseja ja vastata kuluttajien mieltymyksiin tehokkaammin kuin taloustieteilijä ja valistusfilosofi Adam Smithin aikoinaan esittelemän markkinoiden näkymättömän käden ohjaamana. Tien päässä odotti talousjärjestelmä, jossa kontaktit virkamiehiin ja poliitikkoihin tulisivat yrityksille tärkeämmiksi kuin niiden kyky innovoida, markkinoida ja järjestää tuotantonsa kannattavasti. Vallan keskittyminen pienelle eliitille puolestaan madaltaisi kehityskulun kynnyistä kohti autoritäärisempää yhteiskuntaa, minkä seurauksena länsimaisessa demokratiassa itsestäänselvyytenä pidetyt perusoikeudet saattaisivat vaarantua. Tämän vuoksi valtion harjoittamaa sääntelyä ja interventiota markkinatalouden toimintaan tuli pyrkiä hillitsemään, joskaan ei Lindbeckin mukaan kokonaan poistamaan.²⁹⁰

Jakobson pyrki osoittamaan, ettei markkinatalous ollut itsetarkoituksellista, vaan sen säilymisestä riippui koko demokraattisen järjestelmän elinvoimaisuus. Jakobsonin mukaan missään maassa ei ollut toistaiseksi kyetty käytännössä toteuttamaan järjestelmää ”jossa yhdistyisivät talouden alistaminen keskitettyyn suunnitteluun ja ohjailuun sekä länsimaisen demokratian periaatteet”. Vapaan, avoimen ja moniarvoisen yhteiskunnan säilyttäminen oli siksi riippuvaista

²⁸⁸ EVA – Talouden tosiasiat 1976, 4; Tarkka 2002, 146–147, 152. Aikakaudelle tyypillinen polte oli sen verran jäätävää, että teollisuutta EVAssa edustaneet TKL ja STK kielsivät kirjaa valmistelleeseen työryhmään kuuluneiden edustajiensa mainitsemisen teoksen esipuheessa. Järjestöt eivät halunneet provosoida NL:a osallistumalla talousjärjestelmiä vertailevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kirjan toimitti EVA, mutta tekstistä vastasi Jyrki Vesikansa. Kirjan suuren kysynnän vuoksi EVA julkaisi tammikuussa 1979 teoksesta uusintapainoksen.

²⁸⁹ EVA – Talouden tosiasiat 1976.

²⁹⁰ Päiväämätön suomenkielinen käännös Assar Lindbeckin artikkelista ”Voiko moniarvoisuus säilyä?” *Nationalekonomiska Föreningen* -lehdessä toukokuulta 1976. EVA, kansio 29, KA.

siitä, miten elinkeinoelämä organisoitiin. Jakobsonin argumentoinnissa markkinatalouden peruspiirteet – yksityinen omistusoikeus, elinkeinovapaus ja valinnan vapaus – olivat siten erottamaton osa sitä kokonaisuutta, johon myös muut länsimaisen demokratian perusoikeudet ja vapaudet kuuluivat.²⁹¹ Jakobson möi suomalaisille markkinataloutta demokratian nimissä.

Alkuvuodesta aloitettu markkinatalouden toimintaedellytyksiä selvittänyt projekti kulmineoitui EVAn marraskuussa 1976 Finlandia-talolla järjestämään *Minne menet markkinatalous?* -seminaariin, johon osallistui noin 60 elinkeinoelämän keskeistä vaikuttajaa. Tilaisuuden avaussanat lausuneen Tiivolan mukaan tarkoituksena oli hahmotella elinkeinoelämälle ”yhteinen strateginen toimintaohjelma niistä peruslinjoista, joita olisi seurattava siirryttäessä 1980-luvulle”. Tiivolan mukaan elinkeinoelämällä oli kestettäväänään pitkä aineellinen lama, mutta siitä huolimatta sen henkisten ja ideologisten resurssien ei voitu sallia loppuvan, tai seuraukset olisivat Suomelle kohtalokkaita.²⁹² Tiivolan jälkeen puhunut Jakobson totesi panneensa merkille etenkin yritysmaailmassa vallinneen tappiomielialan sekä pelon siitä, että Suomi luisuisi sosialismiin ja menettäisi itsenäisyytensä: ”Samaan aikaan kun työläiset vieraantuvat yksitoikkoisesta tehdastyöstä, vieraantuvat yritysjohtajat yhteiskunnasta”.²⁹³

Jakobsonin mielestä yltiöpäiseen pessimismiin ei kuitenkaan ollut syytä, sillä Suomessa tapahtunut muutos oli ”osa laajempaa prosessia, joka on mullistunut olot koko läntisessä teollistuneessa maailmassa”. Suomessa valtiosääntö turvasi edelleen kansalaisten vapaudet ja oikeudet, julkisen sektorin suhteellinen osuus oli edelleen pienempi kuin esimerkiksi Ruotsissa, julkinen valta rajoitti ainakin toistaiseksi verrattain vähän elinkeinoelämän toimintaa eikä lehdistön esittämä kritiikki ollut erityisen terävää verrattuna monessa muussa maassa koettuun elinkeinoelämän arvosteluun. Lisäksi suomalaiset luottivat parlamentarismiin, opiskelijaradikalismin suurin kuohunta näytti tasaantuneen, ja saarislaisten johdolla enemmistö suomalaisesta äärivasemmistosta oli sanoutunut irti vallankumouksellisista tunnuksista. Objektiiivisesti katsottuna Suomen tilanne oli sittenkin vakaampi kuin mitä elinkeinoelämässä vallinneen mielialan perusteella olisi voinut luulla. Jakobsonin mukaan tulevaisuus ei ollut kohtalon käsissä, vaan siihen oli mahdollista vaikuttaa. Elinkeinoelämän olisi pystyttävä vastaamaan nopeasti muuttuvan maailman haasteisiin kohdistamalla entistä enemmän resursseja yhteiskunnallisen toimintaympäristönsä kehittämiseksi. Tilaisuudessa puhunut Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan (SOK) pääjohtaja Viljo Luukka tiivistä seminaarin eetoksen osuvasti: ”...vain markkinatalous

²⁹¹ Nars 2002, 198; Jakobsonin katsaus EVAn kevätkokouksessa 13.5.1977. EVA, kansio 2, KA; Jakobsonin esitelmä ”Elinkeinoelämä ja julkinen valta” Porin yrittäjäjuhliissa 5.10.1976. EVA, kansio 31, KA; Jakobson 2003, 235.

²⁹² EVA – Minne menet markkinatalous? 1976, 8.

²⁹³ EVA – Minne menet markkinatalous? 1976, 9.

kykenee toteuttamaan ne haasteet, jotka ihminen asettaa halutessaan toteuttaa itseään, halutessaan kehittää henkilökohtaisia taipumuksiaan, halutessaan kokea uutta ja olla tyytyväinen”.²⁹⁴ Jan-Magnus Janssonin mukaan seminaarissa vallitsi ”isänmaallisen harras tunnelma”.²⁹⁵

EVAssa koostetun uutiskatsauksen perusteella etenkin vasemmistolehdistö suhtautui seminaariin kriittisesti. Tiedonantajan mukaan EVA pyrki yhteisten kansallisten etujen ja yhtenäisyyden retoriikallaan propagoimaan vain ja ainoastaan omia poliittisia tavoitteitaan. Lehdessä ruodittiin seminaariin osallistuneiden henkilöiden sidonnaisuuksia ja arvailtiin mistä syystä kukin vieras oli kutsuttu tilaisuuteen. Metallityöväenliiton jäsenlehti Ahjon mukaan EVAssa oli tullut vakavasti otettava sosialismin antagonisti, joka johti kapitalistisen ideologian puolesta käytyä taistelua järkevämmiin, realistisempiin ja kriittisempiin kuin tähän asti harjoitettu ”porvariensa summittainen roiskiminen”.²⁹⁶ Veikko Puskalan tammikuussa 1977 laatiman raportin mukaan SKP:n poliittisessa toimikunnassa käydyssä periaatteellisessa keskustelussa todettiin seminaarin osoittaneen ”äärimmäisen vaarallisen” EVAn toiminnan tarkoituksena olleen laskelmoidusti ”padota sosialismin voimien eteneminen maassamme”. EVA oli nähtävä SKP:n ideologisena päävastustajana ”jossa yhdistyvät kaikkien kapitalistista järjestelmää säilyttävien puolueiden voimavarat”.²⁹⁷ Puoluekartalla SDP:n vasemmalla puolella operoinut laitavasemmisto havahtui viimeistään tuolloin elinkeinoelämän järjestäytymisestä syntyneeseen uhkaan.

EVAn huhtikuussa 1977 teettämän tutkimuksen mukaan suomalaisista selvä enemmistö kuitenkin kannatti edelleen markkinataloutta ja vastusti yksityisten yritysten kansallistamista. Yhteensä 63 % haastatelluista vastasi markkinatalousjärjestelmän soveltuvan Suomeen erittäin tai melko hyvin ja vain 26 % erittäin tai melko huonosti. Jakobsonin mukaan tulokset osoittivat laajan kansalaismielipiteen olleen puolueasenteista riippumatta ”maltillinen, harkitseva ja tosiasioiden pitäytyvä”.²⁹⁸ Kesäkuussa 1977 Jakobson kiteytti debatin problematiikan pitämässään esitelmässä. Läntisestä näkökulmasta kollektiivisen suunnitelmatalouden saavutukset olivat maksaneet liian suuren hinnan kansalaisten vapauden rajoituksina, kun taas sosialistien mielestä Suomen poliittinen demokratia oli pelkkää näennäistä hämäystä epäoikeudenmukaisen taloudellisen järjestelmän valtarakenteiden ylläpitämiseksi. Vääjäämättömästi edenneet rakenteelliset murrokset ja kasvanut hyvinvointi olivat kuitenkin ratkaisevasti vähentäneet ideologioiden

²⁹⁴ EVA – Minne menet markkinatalous? 1976, 10–11, 46.

²⁹⁵ Apunen 2005, 261.

²⁹⁶ EVAn päiväämätön muistio ”Lehdistön puheenvuoroista markkinatalous -teemaan”. MJ, kansio 40, KA.

²⁹⁷ Veikko Puskalan luottamuksellinen raportti 18.1.1977. MJ, kansio 40, KA. Raportista ei tule ilmi sen tekijää, mutta se on sisältönsä ja ulkonäkönsä puolesta hyvin todennäköisesti Puskalan laatima. Urho Kekkosen arkiston arkistajohtaja Pekka Lähteenkorvan mukaan dokumentti ”näyttää klassiselta Puskalan raportilta” (Pekka Lähteenkorvan sähköposti tekijälle 22.4.2021. Tekijän hallussa).

²⁹⁸ EVA – Suomalaisien mielipiteet markkinataloudesta 1976, 1–3; päiväämätön muistio ”Kansalaismielipide vastustaa kansallistamista”. MJ, kansio 40, KA; Jakobsonin EVA-kirje 18.5.1977. MJ, kansio 40, KA. Yritysten valtiollistamista kannatti varmasti tai luultavasti 13 % ja vastusti 61 %. Yksityisten pankkien kansallistamista kannatti varmasti tai luultavasti 25 % ja vastusti 52 % vastaajista. Tutkimuksen toteutti Suomen Gallup Oy.

merkitystä tavallisen kansalaisen näkökulmasta. Jakobsonin mukaan historia oli jo ehtinyt vaihtaa puheenaihetta siitä, kun Marx määrittäi työn ja pääoman välisen ristiriidan sovittamattomaksi.²⁹⁹ Yhteiskunnan vaurastumisen ja keskiluokkaistumisen myötä ajat olivat muuttuneet.

Jakobsonin mukaan länsimaisen demokratian suurin voima oli aina ollut sen kyky harjoittaa avointa ja ennakkoluulotonta itsekritiikkiä, minkä vuoksi se kykeni tarvittaessa uusiutumaan.³⁰⁰ Jakobsonin mukaan sama joustavuus päti myös markkinatalousjärjestelmään. Elokuussa 1977 järjestetyillä ensimmäisillä julkisilla EVA-päivillä keskustelua hallitsi nimenomaan markkinatalouden muuntautumiskyky. Tapahtumaan oli kutsuttu noin 500 puoluekannaltaan vaihtelevaa yhteiskunnallista vaikuttajaa keskustelemaan markkinatalouden kehitysnäkymistä.³⁰¹ Pääpuheenvuoron esitti Lindbeck, joka toisti teesinsä hajautetun päätöksenteon merkityksestä markkinatalouden toimivuudelle. Sekatalousjärjestelmään olennaisesti kuuluneen julkisen vallan sääntelyn kohtuullistamisen puolesta puhuneen Lindbeckin mielestä markkinatalous tarvitsi kuitenkin ”sosiaalista suojaverkkoa”, jolla rakennemuutoksen vaikutuksia voitiin lieventää ja kehittää markkinataloudesta sosiaalisesti oikeudenmukaisempi järjestelmä. Hän edellytti yhteiskunnalta yksilöllistä vapautta, mutta pluralistista valtarakennetta. Lindbeckin mukaan kyse oli lopulta siitä, voitaisiinko epätäydellistä markkinataloutta ”korjailla sellaisilla järjestelyillä, jotka vähentävät sen haittoja, mutta eivät tuhoa sen hyviä puolia”.³⁰²

Lindbeck tai Jakobson eivät missään vaiheessa esittäneet pohjoismaisen hyvinvointivaltion vaihtoehdoksi uusliberalistista talousjärjestelmää tai amerikkalaista individualistista kilpailukapitalismia, vaan sosiaalisesti oikeudenmukaista, yhteiskunnan tulonjakoa tasaavaa markkinatalouteen perustuvaa sekatalousjärjestelmää, jossa valtion markkinainterventio ei ollut itsetarkoituksellista, vaan ohjaavaa ja kannustavaa. Esimerkkinä suotavasta julkisen vallan markkinasääntelystä Lindbeck mainitsi mm. saastuttamiseen liittyvien verojen kantamisen.³⁰³

SDP:n Seppo Lindblom toi seminaariin sosiaalidemokraattien talousterveiset. Puheessaan Lindblom nosti energiakriisin jälkeisen talouspolitiikkaa koskevan yleisen neuvottomuuden puoluerajat ja ideologiat ylittävän yhteistyön lähtökohdaksi, mutta penäsi samalla markkinatalousjärjestelmältä kykyä muuntautua ja lähestyä poliittista vasemmistoa. Lindblom kritisoi elin-

²⁹⁹ Jakobsonin esitelmä ”Taloudellinen demokratia” Yleisen Osuuskauppojen Liiton kokouksessa 1.6.1977. EVA, kansio 31, KA.

³⁰⁰ Jakobsonin esitelmä ”Demokratian itsekritiikki” Alkio-opistolla 23.3.1977. EVA, kansio 31, KA.

³⁰¹ EVA – Markkinatalouden kehitysnäkymät 1977, 5–6. Seminaari järjestettiin vain viikko ennen Korpilammen konsensusseminaaria. Puoluepoliittisesta näkökulmasta ainoastaan stalinistisia taistolaisia ei ollut kutsuttu seminaariin.

³⁰² EVA – Markkinatalouden kehitysnäkymät 1977, 13–29; Tarkka 2002, 150–151.

³⁰³ Päivämätön suomenkielinen käännös Assar Lindbeckin artikkelista ”Voiko moniarvoisuus säilyä?” *Nationalekonomiska Föreningen* -lehdessä toukokuulta 1976. EVA, kansio 29, KA. Kapitalismin muodoista ks. esim. Chandler, Alfred D. (1990) *Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism*.

keinoelämän edustajien päällelleen asettamaa ”ideologista suojapanssaria” ja varoitti elinkeinoelämän piirissä jalansijaa saaneiden konservatiivisten äänenpainojen saattavan lukkiuttaa puoluerajat ylittävän hedelmällisen keskustelun. Mitä pidemmälle meneviä vaatimuksia elinkeinoelämä esitti valtiovallalle teollisuuden tukemiseksi, sitä suurempaa valmiutta sen tuli Lindblomin mukaan osoittaa omien virheidensä tunnustamiseksi ja asenteidensa korjaamiseksi. Vaikka vasemmiston piirissä markkinataloutta haluttiinkin kehittää ”kurinalaisempaan suuntaan”, yhteisenä tavoitteena oli Lindblomin mukaan kukoistavan teollisuuden luominen.³⁰⁴ Kommenttipuheenvuoron esittänyt kokoomuksen Raimo Ilaskivi vastasi Lindblomille, että samanlaista ideologista suojapanssaria oli havaittavissa myös vasemmiston piirissä, ja että keskustelun lisäksi tarvittiin käytännön toimenpiteitä.³⁰⁵

Puheenvuorot osoittavat sen, että vaikka EVAn ja SDP:n väliset neuvottelut jatkuivat jo kolmatta vuotta, julkisessa keskustelussa suhtautuminen vastapuoleen oli vieläkin varautunutta. Kun edes ongelmien syistä ei päästy yksimielisyyteen, miten konkreettisia ratkaisuja voitiin saada läpi. Samaan aikaan Sorsan elvytysohjelma oli kuitenkin jo hyvässä vauhdissa, joten Lindblomin puheessaan käyttämän retoriikan voi tulkita olleen osin taktista: elinkeinoelämälle ei ollut järkevää antaa liikaa siimaa. Suuressa kuvassa SDP näytti olevan valmis keskustelemaan, kunhan jääräpäiset vuorineuvokset olivat valmiita kuuntelemaan. Keskusteluyhteys ei kuitenkaan muodostunut itsestään, vaan sen mahdollistamiseksi tarvittiin ripaus sovittelua ja diplomatiaa – kummatkin Jakobsonin leipälajeja. Rakentamalla yhteistyötä elinkeinoelämän ja SDP:n välille Jakobson pyrki poistamaan juuri niitä ideologisia suojapanssareita, joita omiin aatteisiinsa jämähtäneet päättäjät kummallakin puolella keskilinjaa olivat rakentaneet.

Asenteiden muutos otti kuitenkin myös SDP:ssä aikansa, sillä kesän 1978 puoluekokouksessa hyväksytty yleisohjelma *Sosialidemokratian suunta - SDP:n tienviitat 1980-luvulle* oli perusteiltaan edelleen hyvin ideologinen. Jyväskylän puoluekokouksen sosialisointisuunnitelmat oli nyt konkretisoitu siten, että liikepankkien hallintoneuvostojen jäsenten enemmistön nimitysoikeutta vaadittiin maan hallitukselle, mikä olisi tarkoittanut pankkilaitosten politisoimista ja sosialisointia. Lisäksi, vaikka ulkomaankaupan merkitys tunnustettiin Suomen hyvinvoinnin edellytykseksi, suhtautuminen yksityiseen voitontavoitteluun oli yhä epäluuloista. SDP:n tavoitteena oli muuttaa talousjärjestelmää siten, että ”yksityiseen voitontavoitteluun perustuvien markkinavoimien sijasta talouden kehitystä ohjaa inhimilliseen tahtoon ja väestön tarpeiden tyydyttämiseen perustuva suunnitelmallisuus. Sen saavuttamiseksi o[li] tuotantopääoman ja luonnonvarojen yksityisomistukseen perustuvaa valtaa rajoitettava. Suunnitelmataloutta ja ta-

³⁰⁴ EVA – Markkinatalouden kehitysnäkymät 1977, 65–73.

³⁰⁵ EVA – Markkinatalouden kehitysnäkymät 1977, 74–78.

loudellista kansanvaltaa rakennettaessa o[li] markkinataloutta mukautettava ja muutettava jatkuvasti suuntana demokraattinen sosialismi”.³⁰⁶ Jakobsonin mukaan ohjelmassa esitettyjen suunnitelmien toteutuessa elinkeinoelämä olisi joutunut suurelta osin yhteiskunnan haltuun tai vähintään sen valvomaksi. Hän epäili kuitenkin, seisoisiko edes SDP:n omat rivimiehet ohjelmassa mainitun kaltaisen yhteiskunnallisen kehityksen takana, sillä kansalaismielipide oli vieläkin selvästi sosialisointia vastaan.³⁰⁷ Tätä taustaa vasten ohjelman voikin tulkita olleen enemmän SDP:n aikaisemmista ohjelmista tuttua sosialistista retoriikkaa kuin realistisia tavoitteita.

Vuoden 1978 EVA-päivien teema keskittyi poliittisen päätöksenteon mekanismeihin. Jakobsonin osuus seminaarissa käsitti ennalta nauhoitetun dialogin aikansa tunnetuimpiin taloustieteilijöihin lukeutuneen, Harvardissa pitkään professorina toimineen John Kenneth Galbraithin kanssa. Aihe käsitteli demokratian kriisiä ja keynesiläisen talouspolitiikan kyvyttömyyttä ratkaista stagflaation ongelmia. Pragmaattisen talouspolitiikan puolesta puhuneen Galbraithin mukaan erilaiset talousongelmat vaativat eri aikoina erilaisia lääkkeitä. Galbraithin mukaan yhteiskuntasopimus näytti sillä hetkellä olevan tehokkain tapa torjua Eurooppaa ravistellutta laman, työttömyyden ja inflaation yhteisvaikutusta, sillä myös Saksassa, Sveitsissä ja Itävallassa toteutettiin konsensuspolitiikkaa.³⁰⁸

Galbraithin ja Jakobsonin käymän keskustelun valossa EVAn propagoiman yhteiskuntasopimuksenkin voi tulkita olleen oikeastaan markkinatalouden sovellutus, sillä konsensuspolitiikan myötä markkinavoimien sääntely yhteiskunnan edun turvaamiseksi tapahtui neuvottelujen ja yhteistyön tuloksena eikä valtiovallan ohjauksen kautta.³⁰⁹ Valitsemalla argumentointinsa perusteeksi markkinatalouden välttämättömyyden moniarvoisen länsimaisen demokratian ja suomalaisen yhteiskuntaan olennaisesti kuuluneen yksilönvapauden säilyttämiseksi Jakobson löysi toimivan tulokulman edistää lukuisia EVAn tavoitteita. Jakobsonin analyysissa markkinatalouden puolustaminen ja konsensuspolitiikan edistäminen kietoutuivatkin ikään kuin yhdeksi kokonaisuudeksi. Toisaalta hän pyrki turvaamaan edustamansa elinkeinoelämän toimintaedellytykset, ja toisaalta vahvistamaan Suomen taloudellista ja henkistä länsi-integraatiota, mikä loi osaltaan ideologista puskuria Suomen ja Neuvostoliiton välille.

³⁰⁶ SDP:n vuoden 1978 puoluekokouksen yleisohjelma ”Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle”. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SDP/462>> [luettu 26.1.2021]; Mika Tiivolan näkemyksiä SDP:n vuoden 1978 puoluekokouksen yleisohjelmasta 15.6.1978. MJ, kansio 40, KA; US 15.6.1978.

³⁰⁷ EVAn työvaliokunnan kokousmuistio ”Jakobsonin arvioita Sosialidemokratian suunta -ohjelman luonnoksesta” 10.3.1978. EVA, kansio 2, KA; EVA-kirje 19.6.1978. EVA, kansio 29, KA.

³⁰⁸ EVA – Päätöksenteko suomalaisessa yhteiskunnassa 1978, 78–87.

³⁰⁹ Päiväämätön muistio ”Eräitä näkemyksiä EVAn tehtävistä” 1976. MJ, kansio 40, KA.

4.3 Puolueellista puolueettomuutta

Siirryttyään ulkoasiainhallinnosta EVAan Jakobsonin mielenkiinto Suomen puolueettomuuspolitiikkaa kohtaan ei hävinnyt mihinkään.³¹⁰ UM:ssä työskennellessään Jakobson oli tottunut oikomaan ulkomaalaisten virheellisiä käsityksiä Suomen asemasta ja kohtalosta toisessa maailmansodassa.³¹¹ Tätä samaa lähetystehtävää hän jatkoi EVAssa, sillä Jakobsonin ja vuodesta 1976 EVAn puheenjohtajana toimineen Mika Tiivolan välillä vallitsi alusta alkaen vahva yhteisymmärrys EVAn tarkoituksesta: he pitivät itsestään selvänä, että EVAlla oli yritysystävällisen ilmapiirin edistämistä laajempi kansallinen tehtävä.³¹² Jakobsonin EVAssa tekemien tilannekatsausten peruslähtökohtana olikin lähes poikkeuksetta kansainvälisen politiikan tilannekuva ja sen vaikutukset Suomen asemaan. Machiavellinsa lukenut Jakobson ymmärsi Suomen sisä- ja ulkopoliittikan välisen rajan olleen kuin veteen piirretty viiva, sillä Suomen sisäpoliittiset puitteet muodostuivat sen ulkopoliittisten realiteettien ehdollistamina.³¹³ Tämä reaali- poliittinen aksiooma ohjasi hänen toimintaansa myös EVAssa.

EVAn aloitettua operatiivisen toimintansa vuonna 1975 Jakobson tapasi lähes ensi töikseen presidentti Kekkonen välittääkseen hänelle elinkeinoelämän huolen Neuvostoliiton kasvaneesta vaikutuksesta Suomen asioihin.³¹⁴ Jakobsonin mukaan Neuvostoliitossa ETYK-hengen ei välttämättä katsottu edellyttävän aatteellisen taistelun lieventymistä, vaan päinvastoin luovan edellytyksiä uusille ideologisille aluevaltauksille Länsi-Euroopassa. Moskovassa kapitalismin tulokittiin olleen kriisissä, mikä tarkoitti kapitalististen valtioiden olleen kypsiä siirtymään sosialismiin. NKP:n pää-äänenkannattaja Pravdassa länsimaissa toimivia kommunistisia puolueita kannustettiin entistä voimakkaampaan ulkoparlamentaariseseen toimintaan. Elokuussa 1975 Kekkoselle kirjoittamassaan kirjeessä Jakobson pohti asiaa Suomen kannalta, kysyen voisiko tällaisen kehityksen edistäminen tosiaan palvella Neuvostoliiton liennytpolitiikkaa.³¹⁵

Neuvostoliiton muuttuneen politiikan juurisyyt löytyivät kuitenkin kauempaa. Joulukuussa 1969 Kekkoselle kirjoittaneen, tuolloin YK:n turvallisuusneuvostossa aitiopaikalta Neuvostoliiton harjoittamaa ulkopoliitiikkaa seuranneen Jakobsonin mielestä Moskovan suhtautumisessa Suomen puolueettomuuteen ilmeni selvää paradoksaalisuutta. Kansainvälisellä näyttämöllä Neuvostoliitto näki Suomen puolueettomuuden hyödylliseksi tekijäksi pyrkiessään lähentämään suhteitaan lännen kanssa, mutta bilateraalisisissa kysymyksissä se asemoi kantaansa väheksyvästi, pyrkien heikentämään Suomen puolueettomuuden uskottavuutta lännen silmissä.

³¹⁰ ”Max Jakobson om EVA”, *Yle* 6.8.1974. <<https://areena.yle.fi/1-50116524>> [katsottu 10.3.2021].

³¹¹ Pesu 2020, 33.

³¹² Jakobson 1992, 30, 128.

³¹³ Hentilä 2018, 157.

³¹⁴ Kekkonen päiväkirjassaan 3.3.1975.

³¹⁵ Jakobson TS:ssa 11.9.1975; Jakobson Kekkoselle 22.8.1975. EVA, kansio 15, KA.

Jakobsonin mukaan tämä oli seurausta Neuvostoliiton ulkopoliitiikkaan sisältyneestä rakenteellisesta ristiriidasta, joka syntyi keskenään yhteen sovittamattomista tavoitteista. Länsisuhteissa tapahtuneen liennytyksen käänköpuolena oli kurin tiukentuminen Neuvostoliiton omassa vaikutuspiirissä. Jakobsonin mukaan SKP:n sisäinen kahtiajako oli heijastus tästä ristiriidasta.³¹⁶

Keväällä 1975 Kreml oli tuominnut jyrkästi SKDL:n johtajan Ele Aleniuksen ajatukset Suomen siirtymisestä demokraattiseen sosialismiin. Elokuussa 1975 Pravda kritisoi lähes holhoavasti niitä kapitalistisissa maissa toimivia kommunistisia puolueita, jotka olivat sen mielestä menneet yhteistyössään liian pitkälle sosiaalidemokraattien kanssa.³¹⁷ Pravdan mukaan suurvasemmistolainen sosialismi voisi toteutua ainoastaan kommunistiselle puolueelle ja ideologialle alistetuisena, ja ainoa tie vallankumoukseen kävisi kansannousun kautta.³¹⁸ Huhtikuussa 1976 Tammi-niemessä vierailut Jakobson kertoi Kekkoselle huomanneensa useissa lännen pääkaupungeissa mielialojen jyrkentyneen Neuvostoliittoa kohtaan.³¹⁹ Huomio oli enteilevä, sillä kesällä 1976 Itä-Berliinissä kokoustanee Euroopan kommunistipuolueet hyväksyivät julkilausuman, jonka mukaan sosialismiin oli oikeus kulkea myös kansallisia teitä pitkin.

Kahdeksan vuotta aikaisemmin Prahassa murskatut Alexander Dubčekin ajatukset eivät olleet kadonneet. Päinvastoin Neuvostoliiton suorittama Tšekkoslovakian miehitys oli entisestään voimaannuttanut aatetta, joka nyt sinetöi Moskovan ideologisen ylivallan päättymisen euroopalaisissa kommunistipuolueissa. Kremlissä kehitys tuomittiin revisionistiseksi, minkä seurauksena NKP pyrki eheyttämään oikeaoppiseksi katsomaansa marxilais-leninististä linjaa sisärpuolueissaan. Jakobsonin mukaan kahtiajakautuneessa SKP:ssä oli odotettavissa valtataistelu, jonka seurauksena NKP:n tukemat taistolaiset saattaisivat pyrkiä lisäämään vaikutustaan eurokommunistien kustannuksella.³²⁰ EVAn ensimmäisten toimintavuosien aikana Jakobson kiinnitti esitelmissään usein huomiota suomalaisen vasemmiston piirissä tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden mahdollisiin seurauksiin. Huhtikuussa 1975 hän totesi kansallisten etujen ajamisen linjan kulkeneen SKDL:n ja osittain SDP:n halki. Jakobsonin mukaan vasemmistoenemistöinen eduskunta saattaisi ajaa yhteiskunnallisen kehityksen entistä radikaalimpaan suuntaan SDP:n ja SKP:n yhteistyön lisääntyessä. Tästä syystä SDP:n sisäinen kehitys oli ratkaisevan tärkeää ja sen pitäminen ”oikealla puolella” ideologista rajaa välttämätöntä.³²¹

³¹⁶ Soikkanen 2008, 13; Jakobson 1983, 247, 256; Jakobson 2003, 135. Jaakko Kalelan Kekkoselle raporttoimasta keskustelusta SKP:n Arvo Hautalan kanssa käy ilmi, että sisäinen hajaannus SKP:n sisällä oli luultua suurempi, sillä puolue oli jakaantunut neljään kilpailevaan ryhmittymään: Aleniuslaisiin, SAK:n kansandemokraatteihin, huonosti organisoituun enemmistöön, sekä Tiedonantajan ympärille ryhmittyneisiin taistolaisiin (Kalela Kekkoselle 22.5.1974. UKK, VK, UKA).

³¹⁷ Ele Alenius johti SKDL:ää vuosina 1967–1979.

³¹⁸ Jakobson 1992, 132.

³¹⁹ Kekkonen päiväkirjassaan 5.4.1976.

³²⁰ EVAn raportti ”SKP:n linjanveto kansainvälistä taustaa vasten nähtynä” 7.12.1976. MJ, kansio 40, KA.

³²¹ Jakobsonin puheenvuoro EVAn kokouksessa 3.4.1975. EVA, kansio 1, KA; Savtschenko 2015, 105.

Kesäkuussa 1976 Jakobson varoitti lukuisten Suomen poliittisten perustekijöiden olleen vaarassa muuttua vasemmistolaisen hegemonian seurauksena. Virkamiehistö oli politisoitumassa, tiedotusvälineissä oli havaittavissa yhteiskuntarakenteiden muuttamiseen tähtäävää henkeä, valtiosäännön määrävähemmistömääräyksiä pyrittiin muuttamaan ja eduskunnan voimasuhteet olivat vaihtuneet porvaristolle epäedullisempaan suuntaan. Kehityksen jatkuessa uhkana saattaisi olla poliittisten rakenteiden muuttuminen ja uuden suurvasemmiston syntyminen, minkä puitteissa politiikan painopiste siirtyisi kauemmaksi vasemmalle. Aatteellisen rajan hämärtyessä vapaan yhteiskunnan ja sen vihollisten välillä Suomen puolueettomuuden perusteet saattaisivat heikentyä ja ulkopuolinen vaikutus voimistua. Jakobsonin mukaan vain elinkeinoelämällä oli riittävät henkiset ja aineelliset resurssit päinvastaisen kehityksen aikaansaamiseksi.³²²

Jakobsonin hakeutuminen yhteistyöhön SDP:n kanssa oli siten monisyistä. Valta-asemaan nousseen SDP:n kautta oli toisaalta mahdollista vaikuttaa vallitsevaan talouspolitiikkaan, mutta toisaalta pyrkimällä pitämään puolueen riittävässä määrin oikealla, taistolaiset eivät pystyisi ulottamaan vaikutustaan suurvasemmiston politiikkaan sisältä päin. Tämä mahdollisti Suomen pysymisen läntisen talousintegraation ja markkinatalouden tiellä sekä vahvisti Suomen puolueettomuuden uskottavuutta lännessä. Neuvostoliiton vaikutusmahdollisuuksien heikentämiseksi taistolaisten eristäminen poliittisesta päätöksenteosta ja isänmaallisten saarislaisten sitouttaminen parlamentarismiin oli siksi Jakobsonin analyysissä ensiarvoisen tärkeää. Jakobsonin mukaan paradoksi olikin siinä, että kun Länsi-Euroopassa pohdittiin, saataisiinko kommunisteja enää koskaan hallituksesta pois, jos heidät kerran otettaisiin mukaan, Suomessa pohdittiin, saataisiinko heidät enää koskaan hallitukseen takaisin muiden puolueiden kannalta hyväksyttävien ehdoin.³²³ Ajatus ei ollut uusi, sillä jo presidentti Paasikivi oli ottanut kommunistit mukaan hallitukseen siksi, että päätöksentekoon sidottuina he olisivat vaarattomampia.³²⁴

Puskalan tammikuussa 1977 laatiman raportin mukaan EVAn marraskuussa 1976 järjestämästä *Minne menet markkinatalous?* -seminaarista muodostui lähtökohta SKP:n laaja-alaiselle poliittiselle offensiiville EVAa kohtaan. Hyökkäyksen masinoijana toimi taistolaiset. Puskalan mukaan aloite ei aluksi ottanut puolueessa tuulta alleen, kunnes eräs Tehtaankadun virkailija toi SKP:n pääsihteeri Arvo Aallon tietoon NKP:n ihmetelleen, miksei sisarpuolueessa kiinnitetty huomioita näin ”vakavaan äärioikeistolaisten piirien esiintymiseen”. Moskovan painostuksen vuoksi Aalto otti asian heti seuraavassa sihteeristön kokouksessa esityslistalle, missä siitä käytiin laaja periaatteellinen keskustelu. Puskalan mukaan SKP:n poliittisessa toimikunnassa EVAa luonnehdittiin ”kommunistien ja koko työväenliikkeen päävastustajaksi” sekä ”mono-

³²² Jakobsonin tilannekatsaus EVAn kevätkokouksessa 10.6.1976. EVA, kansio 1, KA.

³²³ Jakobsonin puhe ”Demokratian itsekritiikki” Alkio-opistolla 23.3.1977. EVA, kansio, 31, KA; SK 19.1.1978.

³²⁴ Rentola 2010, 287.

polipääoman valtaa tukevaksi ja politiikkaa tekeväksi organisaatioksi, joka muodostaa imperialististen voimien kansainvälisen organisaation Suomessa toimivan objektin”. Jakobsonin kohdalla kiinnitettiin huomioita ”hänen kansainvälisiin yhteyksiinsä ja kansainväliselle areenallekin ulottuvaan neuvostovastaiseen toimintaan”.³²⁵

Laitavasemmiston hyökätessä myös Jakobsonin retoriikka koventui. Toukokuun 1977 EVAn kevätkokouksessa hän nosti aikaisempaa selkeämmin esille EVAn kansallisen ulottuvuuden: ”EVAn toiminnan tarkoituksena on vaikuttaa maamme poliittisen kehityksen yleiseen suuntaan siten, että Suomen itsenäisyyden perusteet vahvistuvat ja vapaa yhteiskunta säilyy”. Galluppien mukaan suomalaiset kannattivat vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää, joten ongelmana ei ollut Jakobson mielestä kansalaismielipiteen ”ajautuminen väärille urille”, vaan ettei se päässyt vaikuttamaan riittävästi poliittisen kehityksen suuntaan. Eduskunnan porvarillisesta enemmistöstä huolimatta hallituspolitiikan painopiste pysytteli vasemmalla, mikä johtui yhteiskunnan rakenteissa tapahtuneista voimasuhteiden muutoksesta ja ulkoparlamentaarisesta vaikutuksen lisääntymisestä. Toiminta SDP:n ja SKDL:n parissa ”niiden aineisten vahvistamiseksi, jotka vasemmiston piirissä edustavat kansallista ajattelua” oli Jakobsonin mielestä siksi edelleen tärkeää.³²⁶

Vasemmistolaisen hegemonian synnyttämien yhteiskunnallisten vaikutusten arvioiminen kytkeytyi vahvasti Jakobsonin varsinaiseen leipälajiin, Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Jakobsonin mukaan Suomen todellinen ero verrattuna muihin puolueettomiin valtioihin johtui sen sijainnista toisen maailmansodan tuloksena syntyneessä strategisessa voimajärjestelmässä. Kun muut puolueettomat valtiot saattoivat turvallisuuspolitiikassaan nojautua itselleen luonnolliseen ideologiseen ja taloudelliseen läntiseen valtaryhmittymään, Suomen sijainti Neuvostoliiton puolustuksen kannalta elintärkeällä alueella loi piilevän ristiriidan ideologisten siteiden ja strategisten realiteettien välille. Stalinin Paasikivelle lokakuussa 1939 talvisodan aattona esittämän lausahduksen realiteetit olivat pysyneet muuttumattomina: ”Maantieteelle me emme voi mitään, ettekä te voi sille mitään”. Jakobsonin mukaan tämän ristiriidan sovittaminen oli Suomen puolueettomuuspolitiikan tosiasiallinen tehtävä.³²⁷

Puolueettomuuden konsepti ei ollut Suomen näkökulmasta kuitenkaan yksiselitteinen, sillä sen merkitys vaihteli ilmansuunnan, kuulijakunnan ja maailmanpoliittisen tilanteen mukaan. Jakobsonille puolueettomuus oli ensisijaisesti ulkopoliittinen väline, jolla Suomelle pyrittiin saamaan poliittista liikkumavaraa, mutta kylmän sodan aikana siitä muodostui suomalaisille myös itsenäisyyden ja riippumattomuuden symboli. Virallisissa kommuniqueoissa puolueettomuudelle pyrittiin antamaan välinearvoa pysyvämpi muoto, minkä myötä sille kertyi myös merkittävää

³²⁵ Veikko Puskalan luottamuksellinen raportti 18.1.1977. MJ, kansio 40, KA.

³²⁶ Jakobsonin katsaus EVAn kevätkokouksessa 13.5.1977. EVA, kansio 2, KA.

³²⁷ Jakobsonin esitelmä Frankfurtin kauppakamarissa 11.2.1976. MJ, kansio 22, KA.

retorista arvoa. Lopulta puolueettomuudesta kehittyi oppijärjestelmä, jota vasten Suomen käyttäytymistä kansainvälisessä politiikassa peilattiin.³²⁸ Kaikesta liturgiasta riisuttuna puolueettomuuspolitiikka tarkoitti yksinkertaisesti Suomen kykyä itsenäiseen päätöksentekoon.³²⁹

Tätä näkökulmaa Jakobson korosti myös EVAssa, ja sen voi nähdä olleen merkittävä motiivi hänen toiminnalleen sekä markkinatalouden puolustamisessa että konsensuspolitiikan edistämässä. Jakobson toi esille erityisesti puolueettomuuspolitiikkaan liittyviä kauppaa- ja elinkeinopoliittisia ulottuvuuksia, sillä lännessä suomalaisten yritysten luotettavuutta, maksukykyä ja Suomeen tehtävien sijoitusten riskitasoa arvioitiin suurelta osin Neuvostoliiton ja Suomen suhteisiin liittyvien poliittisten arvioiden kautta.³³⁰ Elokuussa 1975 Kekkoselle kirjoittanut Jakobson totesi Suomen kuulumisen läntisten teollisuusmaiden vapaan kaupan piiriin olleen Suomen puolueettomuuspolitiikan perusedellytys, minkä poliittista merkitystä ei Suomessa tunnuttu ymmärrettävän.³³¹ Kun Suomen länteen suuntautuneen ulkopoliitiikan olennaisin pyrkimys oli viime vuosiin saakka ollut hankkia Suomen puolueettomuudelle uskottavuutta, nyt tärkeintä oli pyrkiä luomaan uskottavuutta Suomen taloudelliselle suorituskyvyllä.³³² Sotilaallisen konfliktin sijasta aiheellisemmaksi huoleksi näytti osoittautuvan se, miten rajalliset resurssit omaava pieni kansakunta pystyisi säilyttämään omissa käsissään taloudellisen päätösvallan.³³³ Jakobsonin analyysissä vahva talous loi parhaimmat edellytykset Suomen puolueettomuuspolitiikan harjoittamiselle, minkä vuoksi elinkeinoelämän toimintaedellytyksistä oli pidettävä huolta.

Moskovan kielteinen asenne Suomen puolueettomuutta kohtaan kesti läpi 1970-luvun, sillä itänaapurissa siitä vallitsi tyystin erilainen tulkinta.³³⁴ Muistelmissaan Mauno Koivisto kertoo miten suurlähettiläs Stepanov oli ihmeteltyt ärtyneenä tuolloin pääministerinä toimineelle Koivistolle, miten Suomi edes tohti ajatella olevansa puolueeton.³³⁵ Mustavalkoisesti asiaan suhtautuneen Stepanovin mielestä Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden piti perustua vain ja ainoastaan YYA-sopimukseen.³³⁶ Sama ajatuksen kulku esiintyi nimimerkkien Komissarovin ja Bartenjevin kesällä 1976 julkaisemassa kirjassa ”30 vuotta hyviä naapuruussuhteita”,

³²⁸ Jakobson 1992, 380.

³²⁹ Jakobson 1983, 195.

³³⁰ UM:n kauppapoliittisen osaston muistio ”EEC-sopimuksen edut ja haitat” 16.4.1975. UKK, VK, UKA; Jakobson 1992, 193–194.

³³¹ Jakobson Kekkoselle 22.8.1975. EVA, kansio 15, KA.

³³² Jakobsonin esitelmä Tampereen suomalaisella klubilla 15.12.1975. EVA, kansio 31, KA.

³³³ Jakobsonin päiväämätön kirjoitus ”Puolueettomuuden muuttuva kuva” presidentti Kekkosen juhlakirjaan 1976. MJ, kansio 22, KA.

³³⁴ 1970-luvun mittaan Suomi joutui useasti taistelemaan kynsin nahoin puolueettomuutensa tunnustamisesta valtiotieverailuista tehdyissä kommunikatioissa. Esimerkiksi kesällä 1970 ja keväällä 1977 puolueettomuuslausuma saatiin kommunikoida vasta Kekkosen uhattua erota presidentin virasta. Moskova taipui kummallakin kerralla, mutta vasta Kekkosen laitettua koko henkilökohtaisen arvovaltansa peliin (Soikkanen 2008, 287; Tyrkkö 2016, 153).

³³⁵ Koivisto 1995, 46; Soikkanen 2008, 291.

³³⁶ Jakobson 1983, 235; Tarkka 2002, 165. NL:n antipatiaan vaikutti myös Keijo Korhosen nousu ulkoasiainministeriksi syksyllä 1976 (Apunen 2005, 259). Esimerkiksi Stepanov ei tullut toimeen Korhosen kanssa, minkä Korhonen arveli olevan ”alkusyntyistä” (Korhonen Kekkoselle 11.5.1977. UKK, SA, UKA).

jossa esitetyn tulkinnan mukaan kuullessaan Neuvostoliiton vaikutuspiiriin Suomi ei voinut olla sanan varsinaisessa merkityksessä puolueeton, vaikka sillä olikin muissa kuin Neuvostoliiton ja Suomen välisissä kysymyksissä oikeus pyrkiä puolueettomuuteen. Samassa kirjassa YYA-sopimuksen sotilaspoliittisissa artikloissa mainittujen konsultaatioiden aloittamisen perusteeksi tulkittiin riittävän Pohjois-Euroopassa tai Itämerellä muuttunut sotilaspoliittinen tilanne, kun Suomessa konsultaatioihin ryhtymisen ajateltiin vaativan vähintään uhkan aseellisesta hyökkäyksestä.³³⁷

Teos aiheutti Suomessa pienimuotoisen kohun, sillä yleisesti konsultaatioaloitteen ajateltiin olleen Suomen omissa käsissä, kuten myös Jakobson oli tulkinnut vuonna 1968 julkaistussa kirjassaan *Kuumalla linjalla*.³³⁸ Neuvostoliitossa asiasta Suomessa nousutta keskustelua sen sijaan ihmeteltiin. Ministerineuvos Streltsovin näkemyksen mukaan kirjassa ei esitetty ”mitään uutta tulkintaa YYA-sopimuksesta” ja siinä oli ”erittäin ystävällinen sävy Suomea kohtaan”. Streltsovin mukaan ”kaverit o[li]vat suhtautuneet liiankin ymmärtäväisesti kokoomukseen”.³³⁹ Suomen ulkopoliittikkaan liittyvään keskusteluun aktiivisesti osallistunut Jakobson rauhoitteli hätäntyneimpiä toteamalla, että nimimerkkeihin turvauduttiin yleensä silloin, kun esitetyistä mielipiteistä voitiin irtautua. Kirjoittamassaan artikkelissa Jakobsonin totesi, että kirja oli kuitenkin hyvä osoitus siitä, että Moskovassa kaikki eivät tahtoneet hyväksyä Suomen puolueettomuutta, vaan halusivat kiinnittää Suomen Neuvostoliittoon eräänlaisin liittositein.³⁴⁰ Vaikkei teoksessa esitetty tulkinta vastannutkaan Neuvostoliiton virallista ulkopoliittikkaa, sen voi tulkita olleen Kremlin diplomaatiasta suodatettu näkökanta Suomen puolueettomuudesta.³⁴¹

Moskovassa Suomen vahvistuneeseen puolueettomuusasemaan havahduttiin ETYK:n jälkeen, minkä seurauksena Neuvostoliitto oli alkanut tuomaan enenevässä määrin esille tyytymättömyyttään Suomen puolueettomuutta kohtaan.³⁴² Jakobsonin mukaan Suomen ulkopoliittisessa doktriinissa puolueettomuuspolitiikan ja YYA-sopimuksen velvoitteilla ei kuitenkaan ollut risiriitaa, jos sopimusta luettiin niin kuin se oli kirjoitettu. Skolastinen kiistely sopimuksen tulkinnasta oli kuitenkin sikäli merkityksellistä, että vaikka tosipaikan tullen aset puhuivat ja lait

³³⁷ Suomenkielinen käännös Bartenjevin-Komissarovin *30 vuotta hyviä naapurussuhteita*-teoksen 5. luvun 1. alaluvusta. MJ, kansio 40, KA; Jakobson 1983, 374–375.

³³⁸ Bartenjevin-Komissarovin kirja huomioitiin myös ulkomaisissa sanomalehdissä, joissa sen tulkittiin heikentäneen Suomen puolueettomuuden perusteita (UM:n lehdistökatsaus ”Suomi ulkomaisessa lehdistössä – itävaltalaisia arvioita” 10.9.1976. MJ, kansio 40, KA).

³³⁹ Matti Tuovisen raportti keskustelusta ministerineuvos Streltsevin kanssa 5.11.1976. UKK, SA, KA.

³⁴⁰ Jakobsonin päivämätön Primapress-artikkeli Bartenjevin-Komissarovin kirjasta 1976. MJ, kansio 33, KA. Tiedonantajan mukaan Jakobsonin artikkeli oli ”lähtölaukaus laajalle hyökkäykselle YYA-sopimuksen pohjalta kehittyviä Suomen ja Neuvostoliiton ystävällisiä ja luottamuksellisia suhteita vastaan” (TA 19.11.1976).

³⁴¹ Myöhemmin selvisi, että nimimerkkien takana olivat diplomaatti Juri Derjabin ja Brežnevin sihteeristön ulkopoliittinen asiantuntija Jevgeni Samoteik.

³⁴² Tarkka 2002, 164. Moskovan kiristynyt asenne näkyi myös Suomen kansalaisten asenteissa. HS:n kyselyn mukaan vuonna 1972 vastaajista vain viidennes koki puolueettomuuspolitiikan luisuneen liikaa itään, kun vuonna 1978 luku oli noussut 34 prosenttiin (Jakobson 2003, 164).

vaikenivat, tulkinnat ja kannanotot loivat osaltaan asenteita, odotuksia ja pahimmassa tapauksessa väärinkäsityksiä, joilla saattoi kriisin koittaessa olla kohtalokkaita seurauksia.³⁴³ Tämän vuoksi YYA-sopimuksen muotokieleen kiinnitettiin niin paljon huomiota.³⁴⁴

Neuvostoliiton 1970-luvun mittaan kasvanut painostus Suomea kohtaan huipentui heinäkuussa 1978 Suomessa vierailleen puolustusministeri Dmitri Ustinovin ehdotukseen yhteisistä sotaharjoituksista, joiden välttämättömyyttä hän perusteli tarpeella luoda vastapainoa Naton sotilas- ja harjoituksille Norjassa. Lopulta Kekkonen löi kuitenkin Kultarannan saunassa pisteen Ustinovin sinnikkäälle suostuttelulle, minkä jälkeen sotaharjoituksista ei enää illan aikana puhuttu.³⁴⁵ Soikkanen luonnehtii kieltäytymistä menestyksekkääksi torjuntavoitoksi ja Jakobson Neuvostoliiton vakavimmaksi yritykseksi horjuttaa Suomen puolueettomuutta sitten noottikriisin.³⁴⁶ Vihiä ehdotuksesta saanut Tiedonantaja julkaisi Ustinovin vierailun alla artikkelin yhteisistä sotaharjoituksista, jota Jakobson kritisoi karhunpalvelukseksi Suomen puolueettomuuspolitiikalle, sillä provosoiva artikkeli oli saanut UM:n lehdistökatsauksen mukaan näkyvyyttä myös ulkomailla.³⁴⁷ Ajoitus oli kiusallinen, sillä pinnan alla kuplineet suomettumisväitteet olivat vain kuukautta aiemmin ryöpsähtäneet pintaan yhdysvaltalaisen professori Walter Laquerin kirjoittama *Europäische Rundschau* -lehdessä Suomen olevan ”vapaa, muttei itsenäinen”.³⁴⁸

Laquer oli herättänyt ensimmäisen kerran kirjoituksillaan huomiota Suomessa jo joulukuussa 1977. Helmikuussa 1978 Jakobsonille Washingtonista kirjoittaneen suurlähettiläs Jaakko Iloniemen mukaan Laquerin ”kirjoitus näytti nostaneen todellisen myrskyn vesilasissa”.³⁴⁹ Suomessa asia noteerattiin korkeinta valtiojohtoa myöten. Palattuaan lokakuussa 1978 kahden viikon Yhdysvaltain matkaltaan Jakobson kirjoitti Kekkoselle näkemyksiään Laquerin nostattamasta suomettumiskohusta: ”Matkani aikana saatoin todeta, että meillä on annettu aivan kohtuuttoman suuri merkitys Laquerin kirjoituksille. Niitä ei Yhdysvalloissa juuri tunneta eikä hänellä ole merkittävää asemaa akateemisissa piireissä...Tällä en kuitenkaan tahtoisi sanoa,

³⁴³ Jakobson 1983, 241, 244.

³⁴⁴ Muistio Kekkosen Neuvostoliiton virallisella valtiovierailulla käymästä keskustelusta Brežnevin kanssa 17.5.1977. UKK, SA, UKA.

³⁴⁵ Jussila et al. 2009, 308; Soikkanen 2008, 293–294; Rusi 2007, 365–366. Maarit Tyrkön mukaan Ustinovin ottaessa ensimmäisen kerran saunassa yhteiset sotaharjoitukset puheeksi, Kekkonen heitti niin paljon löylyä, että kaikki saunojat hiljenivät. Kun Ustinov yritti toistamiseen ottaa asian puheeksi, presidentti vältti kokeneen saunadiplomaatin tavoin kiusallisen tilanteen vaihtamalla puheenaiheen katettuun illalliseen, josta seurue oli Kekkonen mukaan myöhässä. Tämän jälkeen vahvojakin virvoitusjuomia nauttineen seurueen kesken ei asiasta enää puhuttu. Tyrkkö kertoo puhuneensa asiasta Kekkosen kanssa tapahtunutta seuraavana päivänä (Tekijän puhelinkeskustelu Maarit Tyrkön kanssa 11.5.2021).

³⁴⁶ Soikkanen 2008, 490; Jakobson 1992, 201–207.

³⁴⁷ US 20.9.1978; UM:n lehdistöanalyysi Bonnista 1.8.1978. MJ, kansio 40, KA.

³⁴⁸ Suomi 2000, 197; Rusi 2007, 365.

³⁴⁹ Iloniemi Jakobsonille 22.2.1978. MJ, kansio 2, KA. Laquerin artikkeli julkaistiin kesäkuussa 1978. Jakobson ja Iloniemi olivat aktiivisessa kirjeenvaihdossa. He pohtivat useasti, miten Suomen asemasta välittyntä kuvaa voitaisiin kirkastaa Yhdysvalloissa.

että pitäisin suomettumiskäsitteen jatkuvaa esiintymistä julkisessa keskustelussa Yhdysvalloissa ja muuallakin lännessä sinänsä meidän kannaltamme vähäpätöisenä asiana”.³⁵⁰ Aihe oli sen verran arkaluontoinen, että joulukuussa 1978 Iloniemi tapasi Laquerin henkilökohtaisesti oikaistakseen tämän peruskäsityksiä Suomesta vastaavanlaisten tilanteiden välttämiseksi.³⁵¹

Vaikka asia saikin paljon huomioita, Jakobsonin mukaan määräävissä piireissä lännessä Suomen ulkopoliittinen linja tunnettiin ja sen ymmärrettiin vastaavan Suomen kansallista etua.³⁵² Jakobsonin mukaan kaikista vaikeimpina aikoina välttämättömyydestä oli tehtävä hyve³⁵³, mutta lännen ymmärtämystä Suomen harjoittamalle politiikalle ei kuitenkaan voinut pitää itsestäänselvyytenä, sillä ”ne historialliset tekijät, joiden ansiosta länsimaiden yleisellä mielipiteellä on ollut myönteinen käsitys Suomesta, lakkaavat vähitellen vaikuttamasta”. Kun samalla suomettumiskäsitteen yleistymisen julkisessa keskustelussa sumensi Suomen kuvaa ulkomailla, Jakobsonin mielestä oli ilmeistä, että myös läntisten suhteiden hyväksi tarvittiin aktiivista toimintaa, johon myös elinkeinoelämän oli syytä osallistua.³⁵⁴ Kesällä 1980 Jakobson kirjoitti epäsuoran vastineen Laquerin väitteille arvovaltaisessa *Foreign Affairs* -lehdessä, jossa hän eritteli Suomen erityispiirteitä ja historiallista kehitystä toisesta maailmansodasta lähtien.³⁵⁵

Muutos idänsuhteissa oli kuitenkin lähempänä kuin kukaan osasi aavistaa. Heinäkuussa 1979 suorasukaisuudestaan tunnettu Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläs Vladimir Stepanov korvattiin karriääridiplomaatti Vladimir Sobolevilla, mikä oli Jakobsonin mukaan suoraa seurausta Ustinovin epäonnistuneesta sotaharjoitusehdotuksesta.³⁵⁶ Käytännössä Stepanovin jättämän

³⁵⁰ Jakobson Kekkoselle 16.10.1978. UKK, SA, UKA.

³⁵¹ Iloniemi Kekkoselle 4.12.1978. UKK, SA, UKA.

³⁵² Jakobsonin esitelmä ”Kansainvälisen politiikan muutosnäkymät ja niiden vaikutukset Suomeen” Maanpuolustuskorkeakoulun syyskokouksessa 20.11.1978. MJ, kansio 23, KA.

³⁵³ Jakobson 1992, 376. Tällä Jakobson viittaa tilanteisiin, jossa esimerkiksi NL painosti Suomea YVA-sopimuksen nojalla. UM:n vuosinaan Jakobson kertoo pitäneensä oppi-isänään Voltairen *Candide* -romaanin filosofi Panglossia, jolla oli tilanteen vakavuudesta riippumatta pettämätön kyky selittää kaikki asiat parhain päin.

³⁵⁴ Jakobsonin esitelmä ”Kansainvälinen tilanne ja Suomi” Suomen Liikemiesyhdistyksen vuosikokouksessa 28.3.1978. EVA, kansio 31, KA.

³⁵⁵ Jakobson 1980, 1034–1044. Jakobson 2003, 149; Jakobson Kekkoselle 24.5.1978. EVA, kansio 18, KA; Iloniemi Jakobsonille 17.1.1978. MJ, kansio 2, KA. Alun perin Jakobsonin oli tarkoitus kirjoittaa vastine *Commentary* -lehteen, jossa Laquer oli julkaissut tekstinsä, mutta pitkäkestoisen vastinepolemiikin välttämiseksi hän päätyi julkaisemaan myöhemmin *Foreign Affairs* -lehdessä oman artikkelin. Jakobson luonnehti sitä myöhemmin parhaaksi kirjoittamukseen artikkeliksi

³⁵⁶ Ideologisuudestaan tunnettu Stepanov toimi KGB:n Helsingin kansliapäällikkönä vuosina 1964–1968, mikä näkyi hänen työskentelytavoissaan suurlähettiläänä. Hän käyttäytyi usein diplomaatille sopimattomalla tavalla ja epäili lähes vainoharhaisesti suomalaisia neuvostovastaisista agendoista (HS 21.9.1979; Tarkka 2010, 171–173). Lisäksi Stepanovin suhtautuminen Suomen länsi-integraatioon oli kategorisen kielteinen (Paavo Väyrysen muistio keskustelusta Stepanovin kanssa 25.1.1979. UKK, SA, UKA).

valtatyhjiön korvasi lähetystöneuvos Viktor Vladimirov, joka oli Stepanovia huomattavasti diplomaattisempi keskustelukumppani.³⁵⁷ Jakobsonin mukaan Stepanovin poistuminen Suomesta oli merkittävä käännekohta maiden välisten suhteiden kannalta, verraten muutoksen merkittävyyttä Aleksei Beljakovin poistumiseen Suomen poliittiselta näyttämöltä vuonna 1970.³⁵⁸ Ulkoasiainministeri Paavo Väyryselle kirjoittamassaan kirjeessä Jakobson arveli suurlähettiläs-vaihdon myötä Moskovan pyrkimyksen kohottaa Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet ”korkeammalle tasolle” päättyneen. Jakobson piti Stepanovin kotiinkutsun perimmäisenä syynä siitä, että hänen edustamansa suuntaus ei enää edustanut Neuvostoliiton noudattamaa ulkopoliittista linjaa Euroopassa.³⁵⁹ Kremlin koko 1970-luvun Suomea kohtaan kestänyt painostus hellitti viimeistään kansainvälisen liennytyksen päätyttyä Afganistanin miehitykseen joulupäivänä 1979. Neuvostoliitto käänsi katseensa itään, pyrkien säilyttämään status quon Euroopan vastaisilla rajoillaan.

Kun samalla Suomen sisäisissä poliittisissa voimasuhteissa tapahtui liukuma oikealle kokoomuksen yltäessä maaliskuun eduskuntavaaleissa lähes SDP:n kannatuslukemiin, minkä lisäksi vasemmistoradikalismi näytti menettäneen nuorisonsa ja kommunismi yhteiskunnallisen polttoaineensa, voi Suomen itsenäisen päätöksenteon perusteiden nähdä merkittävästi vahvistuneen 1980-luvulle tultaessa. Jakobsonin yksityinen kirjeenvaihto mm. Kekkonen, Iloniemi ja Väyrysen kanssa sekä hänen lukuisat suomettumista ja Suomen puolueettomuutta koskevat artikkelinsa, kannanotonsa ja julkaisunsa osoittavat, että hän pyrki EVAssa työskennellessäänkin aktiivisesti vaikuttamaan Suomen puolueettomuuspolitiikkaan. Tätä tausta vasten Jakobsonin voi nähdä käyttäneen EVAa eräänlaisena henkilökohtaisten motiivien alustana osallistua Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

³⁵⁷ Jakobson 1983, 376–377. Soikkasen mukaan muutos oli myös Kekkoselle helpotus, sillä Stepanov pyrki hoitamaan kaikki asiat presidentin kautta, kun taas Sobolov omaksui alusta lähtien normaalin suurlähettilään roolin (Soikkanen 2008, 452). Kekkonen tiesi Stepanovin lähdöstä viimeistään huhtikuussa 1979, jolloin Moskovasta raportoinut Jaakko Hallama kirjoitti kuulleensa kokouksesta, jossa päätettiin ehdottaa Sobolevia uudeksi Suomen suurlähettilääksi (Hallama Kekkoselle 26.4.1979. UKK, SA, UKA). Vladimirovin mukaan Stepanov olisi saattanut saada jatkaa suurlähettiläänä vielä muutaman vuoden, ”mikäli hän ei olisi tietyillä epäonnistumisillaan suuttanut joitakin henkilöitä Moskovassa” (Keskustelumuistio Vladimirovin kanssa Stepanovin lähdöstä 19.6.1978. UKK, VK, UKA).

³⁵⁸ Jakobson 1992, 209; ks. Rentola, Kimmo (2005) Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. NKP:n Suomen osastolla työskennellyt Vladimir Fjodorov sen sijaan väheksyy omista muistelmissaan Beljakovin vallankumouksellisuutta, selittäen hänen poistumistaan Suomesta Tehtaankadun sisäisellä valtataistelulla, jossa etenkin Viktor Vladimirovillä oli suuri rooli (Fjodorov 2001, 177–180).

³⁵⁹ Jakobson Väyryselle 29.10.1979. EVA, kansio 19, KA; Muistio Jakobsonin keskustelusta Vladimirovin kanssa 5.10.1979. MJ, kansio 24, KA.

5 HISTORIAN VAIHDEMIES

5.1 Vaikuttamisen anatomia

Jakobsonin oman arvion mukaan voidakseen vaikuttaa 1970-luvulla suomalaiseen poliittiseen päätöksentekoon, järjestöjohtajalla täytyi olla hyvät suhteet ministereihin, kansanedustajiin ja johtaviin virkamiehiin sekä kyky saada äänensä kuuluville tiedotusvälineissä.³⁶⁰ Mittavan kansainvälisen uransa vuoksi Jakobsonin henkilökohtaiset verkostot ulottuivat pitkälle läntiseen maailmaan, pitäen sisällään poliittisia päättäjiä, tunnettuja akateemikkoja ja merkittäviä talousvaikuttajia.³⁶¹ EVAn toimitusjohtajana hänen työnkuvaansa kuului tuntea suomalaisen elinkeinoelämän päättäjät, tärkeimpien yritysten toimitusjohtajat sekä järjestökentän vaikuttajat. EVAssa työskennellessään Jakobson myös matkusti ja esitelmöi useasti ulkomailla, minkä vuoksi hän pystyi ylläpitämään ja kasvattamaan laajaa kansainvälistä verkostoaan.³⁶² UM:ssä vietettyjen vuosien ansiosta Jakobson tunsikin henkilökohtaisesti valtaosan Suomen suurlähettiläistä sekä ulkoasiainhallinnon keskeisimmät virkamiehet, joista moni kuului ns. *everstijunttaan* tai *tohtorikoplaan*.³⁶³

³⁶⁰ Jakobson 1992, 125.

³⁶¹ Wuokko 2013, 615. Huhtikuussa 1975 Jakobson osallistui Turkin Izmirissä järjestettyyn 22. Bilderberg -konferenssiin, missä hän tutustui moniin merkittävissä kansainvälisissä asemissa toimineisiin vaikuttajiin. Jakobson raportoi käydyistä keskusteluista kirjeitse myös Kekkoselle (Jakobson Kekkoselle 15.5.1975. EVA, kansio 15, KA). Kokoukseen osallistui noin 100 länsimaista politiikan, talouden, median ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen raskassarjalaista, mm. Margaret Thatcher, Donald Rumsfeld, Marcus Wallenberg, David Rockefeller, sekä OECD:n ja NATO:n pääsihteerit. Jakobson tunsikin henkilökohtaisesti myös lukuisia oman alansa johtavia suomalaisia ja ulkomaalaisia akateemikkoja, kuten mm. Princetonin yliopistossa toimineen George F. Kennanin (Jakobson Kennanille 6.9.1978. EVA, kansio 18, KA).

³⁶² Matkoillaan Jakobson pyrki tapaamaan diplomaattivuosiensa tutustumiinsa henkilöitä, joiden kautta hän puolestaan tapasi uusia nuoremman sukupolven päättäjiä ja akateemikkoja. Omien kontaktiensa kautta hän myös esitelti lahjakkaiksi kokemiaan ihmisiä toisilleen. Hän kehotti esimerkiksi suurlähettiläs Jaakko Iloniemiä ”suhtautumaan täydellä luottamuksella” Ylessä professorina toimineeseen Pentti J. Kouriin, josta saattaisi olla Iloniemelle ”hyötyä erityisesti siinä toiminnassasi, joka tähtää Suomen kuvan kirkastamiseen Yhdysvalloissa” (Jakobson Kourille 23.1.1979. EVA, kansio 19, KA; Jakobson Iloniemelle 8.1.1979. MJ, kansio 2, KA).

³⁶³ Tarkka 2010, 259; Pesu: ”Puolueettomuutta puolustamassa”, *The Ulkopolitist* 27.5.2013. <<https://ulkopolitist.fi/2013/05/27/puolueettomuutta-puolustamassa/>> [luettu 28.10.2020]. *Everstijunta*, toiselta kutsumanimeltään *tohtorikopla*, oli ulkoasianhallinnossa etenkin 1970-luvun taitteessa toimineiden virkamiesten länsimielisempää puolueettomuuspolitiikkaa tavoitellut epävirallinen ryhmä. Ryhmään kuuluivat Jakobsonin lisäksi Ilkka Pastinen, Risto Hyvärinen, Keijo Korhonen ja Matti Cawen, sekä satunnaisesti Jaakko Iloniemi, Paavo Laitinen ja Richard Müller (Lipponen 2009, 357). Pastinen kuvailee ryhmän henkiseksi oppi-isäksi Ralph Enckelliä (Pastinen 2007, 163). Korhosen mukaan molemmat nimitykset olivat Lipposen keksimiä (Korhonen 1999, 162). Ryhmä jatkoi tapaamisia vielä Jakobsonin siirryttyä EVAan (Sähke Jakobsonilta Hyväriselle koskien päivällistä ravintola Motissa 24.5.1976. EVA, kansio 16, KA). Tieto everstijuntan tapaamisista kulki Kekkoselle saakka, sillä Moskosta raportoinut suurlähettiläs Jaakko Hallama näki tärkeäksi välittää presidentille tiedon Jakobsonin järjestämistä ”EVAn pidoista”, joihin ulkoasiainministeri Korhonenkin oli osallistunut. Hallama ilmaisi Kekkoselle huolensa myös siitä, että Jakobsonin oli UM:n vanhojen tuttujensa kautta ”helppo saada tietoonsa kaikki, mitä täältä kirjoitetaan”, pohtien voisiko hän enää luottaa edes omiin virkamiehiinsä (”Toimitusjohtaja Jakobsonin tarjoamat päivälliset” 3.3.1975. EVA, kansio 14, KA; Jaakko Hallama Kekkoselle 9.11.1976 ja 23.11.1976. UKK, SA, UKA).

Jakobson kuului myös ns. *keskiviikkokerhoon*, kerran kuukaudessa ajankohtaisista poliittisista asioista keskustelemaan kokoontuneeseen hyvä veli -kerhoon, sekä Paasikivi-seuran sisäisistä ristiriidoista syntyneeseen *Janssonin piiriin*, joka kokoontui 4–5 kertaa vuodessa keskustelemaan luottamuksellisesti Suomen ulkopoliittikkaan liittyvistä teemoista.³⁶⁴ Lisäksi EVAn toimiston johtajat hyväksyttiin vuonna 1975 jäseniksi Teollisuuden keskusliiton asiamiespiiriin, joka oli säännöllisesti kokoontuva teollisuusalan sisäpiiriryhmä.³⁶⁵ Neuvostoliitossa Jakobsonilla ei ystäviä ollut, mutta hänelle kehittyi 1970-luvun lopulla ”avoin ja kunnioittava” keskustelusuhde Tehtaankadulla lähetystöneuvoksena toimineen vaikutusvaltaisen Viktor Vladimirovin kanssa.³⁶⁶

Jakobsonin verkostossa tärkein oli kuitenkin presidentti Kekkonen, johon Jakobsonilla säilyi lyhyestä välikirkosta huolimatta presidentin kuolemaan saakka asiallinen suhde.³⁶⁷ Kekkonen päiväkirjojen perusteella kaksikon välit alkoivat viilentyä vuoden 1969 lopulla Jakobsonin äänestettyä YK:n turvallisuusneuvoston Al Aqsa koskevassa äänestyksessä Kekkonen toiveiden vastaisesti. Kekkonen mielestä Jakobson oli tahallisesti välttänyt pyytämästä uusia äänestysohjeita presidentiltä, minkä Jakobson puolestaan jyrkästi kiisti.³⁶⁸ Seuraava väleihin selvästi vaikuttanut tapahtuma oli Jakobsonin vuoden 1971 YK:n pääsihteerivaalin tappio ja siihen johtanut prosessi. Kekkonen koki Jakobsonin toimineen liian itsenäisesti hänen selkensä takana kampanjoidessaan valintansa puolesta. Lisäksi Kekkonen koki Jakobsonin asettaneen hänet epäedulliseen asemaan suostuttelemalla muita jäsenmaita puolelleen vakuuttamalla Kekkonen hoitavan Moskovan suunnalta Jakobsonia kohtaan ilmenneen vastustuksen.³⁶⁹

³⁶⁴ Jakobsonin kutsu keskiviikkokerhon rapujuhliin 3.8.1976. EVA, kansio 16, KA; Janssonin ryhmän jäsenet 17.11.1978. EVA, kansio 29, KA. Janssonin piiriin kuuluivat myös mm. SDP:n Lindblom ja Sundqvist sekä keskustan Paavo Väyrynen.

³⁶⁵ Kutsu 18.3.1976 järjestettävään TKL:n asiamiespiiriin lounaskokoukseen 3.3.1976. EVA, kansio 16, KA. TKL:n asiamiespiiri (ennen vuotta 1976 Teollisuusliiton asiamiespiiri) oli käytännössä teollisuusalan hyvä veli -kerho, johon kuului vuoden 1975 lopussa 71 jäsentä, joista valtaosa edusti TKL:n jäsenliittoja ja -yhdistyksiä. Lisäksi EVAn johtajat osallistuivat esimerkiksi Keskuskauppakamarin elinkeinoelämän suhdetoimintapoliittisen neuvottelukunnan ja Maatalouden tiedotuskeskuksen johtokunnan toimintaan (EVAn vuoden 1976 toimintakertomus 28.4.1977. EVA, kansio 2, KA).

³⁶⁶ Tarkka 2010, 175; Vladimirov 1993, 199. Jakobson ja Vladimirov lounastivat säännöllisesti, keskustellen avoimesti Suomen ja NL:n suhteisiin liittyvistä aroistakin asioista.

³⁶⁷ Myös Kekkonen lähipiiriin kuulunut Maarit Tyrkkö vahvistaa Jakobsonin ja Kekkonen välisen suhteen olleen ennen kaikkea ammatillinen ja asiallinen, sillä Jakobson ei kuulunut Kekkonen saunakerhoon, perässähiihtäjiin tai kalakavereihin (tekijän puhelinkeskustelu Maarit Tyrkkön kanssa 11.5.2021). Jukka Tarkan tulkinnan mukaan tämä saattoi olla jopa eduksi, sillä Kekkonen ei ikinä simputtanut Jakobsonia samalla tavoin kuin esimerkiksi Ahti Karjalaista (Tarkka 2010, 279).

³⁶⁸ Kekkonen päiväkirjassaan 15.11.1969.

³⁶⁹ Kekkonen päiväkirjassaan 13.10.1971, 22.12.1971, 11.1.1972 ja 9.3.1972. Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa saaneensa tammikuussa 1972 lähetystöneuvos Kotovilta vahvistuksen, että NL:n veto kohdistui nimenomaan Jakobsoniin henkilönä, eikä se ollut Suomea kohtaan kohdistettu toimenpide. Totuus äänestyskäyttäytymisestä lie-nee kuitenkin jossakin näiden kahden tulkinnan välissä, sillä NL:lla olisi ollut vain hävittävää Jakobsonin tullessa valituksi YK:n pääsihteeriksi. Jakobsonin länsimieliisyys olisi saattanut vaikuttaa negatiivisesti NL:n reaalipoliittisiin vaikutusmahdollisuuksiin YK:ssa, ja toisaalta Jakobsonin valinnan myötä Suomen kansainvälinen asema olisi vahvistunut ja sen puolueettomuuspolitiikka saanut lisää selkänöjää. Kumpikaan ei ollut NL:n intressissä.

Osin tästä syystä Kekkonen piti Jakobsonia hieman varpaillaan. Marraskuussa 1972 presidentti kirjoitti päiväkirjaansa Jakobsonin lähettäneen hänelle sävyiltään liian neuvovan kirjeen EEC-kysymyksestä, minkä vuoksi Kekkonen päätti vastauksessaan näpäyttää Jakobsonia.³⁷⁰ Kekkonen ja Jakobsonin välit etääntyivät edelleen Kekkonen loukkaannuttua Suomen Kuvalehdessä nimimerkillä Veikko Viisi julkaistusta kolumnista, joiden kirjoittajaksi hän epäili Jakobsonia.³⁷¹ Jakobsonin mukaan hänen suhteensa Kekkoseen korjaantui vasta huhtikuussa 1973 Päiviö Hetemäen kotonaan järjestämän pitkän illanvieton seurauksena.³⁷² Lyhyt välirikko ei kuitenkaan jättänyt pysyviä haavoja, sillä Kekkonen kuvalla oli paikka Jakobsonin lipaston päällä vielä kauan presidentin kuoleman jälkeen.³⁷³ Lopulta Kekkosta ja Jakobsonia yhdisti kaikkein eniten Kekkonen elämäntyönään pitämä ponnistelu Suomen puolueettomuuden puolesta, mikä määritteli hyvin vahvasti myös Jakobsonin uraa ja elämää.³⁷⁴

Poliittisessa päätöksenteossa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa tieto on valtaa, kuten englantilainen filosofi Sir Francis Bacon jo aikoinaan totesi. Kansainvälisessä politiikassa marinoitunut Jakobson oli oivaltanut tiedon merkityksen vallan välineenä jo kauan ennen pestiään EVAssa. Jakobsonin laajat verkostot mahdollistivat hänen pääsevän käsiksi sellaiseen salaiseen tai rajattuun informaatioon, johon monella muulla aikalaistoimijalla ei ollut pääsyä. Esimerkiksi ulkoasiainhallinnossa pitkän virkamiesuran tehnyt Matti Tuovinen mainitsee päiväkirjassaan Jakobsonin pyytäneen häneltä useaan otteeseen saada käyttöönsä UM:n luottamuksellista katsausmateriaalia, jota Tuovinen lupasi toimittaa hänelle. Toukokuussa 1979 Jakobson esitti saman toiveen kirjeessään Suomen Ranskan suurlähettiläs Pekka Maliselle.³⁷⁵ Jakobson pysyi siten kontaktiensa myötä UM:n tietotuotannon jakelussa vielä EVAan siirryttyäänkin, vastaanottaen mm. EEC:n talouspolitiikkaa koskevia raportteja sekä edustustoraportteja.³⁷⁶ Jakobson painotti verkostoitumisen tärkeyttä myös EVAssa. Valtuuskunnan järjestämissä aamukahvi-, lounas-, ja illallistilaisuuksissa oli usein vieraana korkean tason poliitikkoja ja virkamiehiä. 1970-

³⁷⁰ Kekkonen päiväkirjassaan 24.11.1972: Kekkonen toteaa kirjeen olleen ”frekisti kirjoitettu, joten kiitin ohjekirjeestä ja sanoin, että Tukholmasta näyttää olevan helpompi hoitaa asioita kuin Helsingistä”.

³⁷¹ Tarkka 2002, 109.

³⁷² Jakobson 1992, 84. Vielä tämän jälkeenkin Kekkonen suhtautui kuitenkin Jakobsoniin varauksellisesti, luonnehtien päiväkirjassaan Jakobsonin käyttäytymistä Veikko Viisi -kirjoituksiin liittyen ”vinksahaneeksi” (Kekkonen päiväkirjassaan 6.4.1973). Kekkonen oli kuullut jo maaliskuussa 1973 Ruotsin Suomen suurlähettiläs Rydingiltä Jakobsonin olleen Veikko Viisi -nimimerkin takana. Hän piti kirjoituksia epälojaalina Suomea kohtaan (Kekkonen päiväkirjassaan 2.3.1973).

³⁷³ Jakobsonin haastattelu Ylen A-studiossa 30.9.2010. <<https://areena.yle.fi/1-1860375>> [katsottu 10.5.2021].

³⁷⁴ Jakobsonin esitelmä Suomen vähittäiskauppaliiton kesäkokouksessa 13.7.1975. EVA, kansio 31, KA; Jakobsonin esitelmä Frankfurtin kauppakamarissa 11.2.1976. MJ, kansio 22, KA; Jakobson HS:ssa 27.7.1975; Jakobson 1983, 226, 274.

³⁷⁵ Jakobson suurlähettiläs Pekka Maliselle 8.5.1979. EVA, kansio 19, KA.

³⁷⁶ Apunen 2005, 256; Soikkanen 2008, 310–311; Suomi 2012, 3, 72. UM jakoi hyödyllisiksi katsomiaan taloudellisia arvioita, suhdannekatsauksia ja erilaisia raportteja suomalaisille järjestöille ja tutkimuslaitoksille, EVA mukaan lukien (mm. Ruotsin teollisuuden toimitus- ja tilauskanta marraskuussa 1975 13.2.1976 ja Italian liiran arvon lasku 6.2.1976. EVA, kansio 16, KA). Jakobsonin sai henkilökohtaisten kontaktiensa kautta kattavasti luottamuksellista tietoa etenkin kansainvälisestä politiikasta.

luvun mittaan erilaisiin EVAn tilaisuuksiin osallistui lähes koko Suomen poliittinen eliitti presidenttiä ja taistolaisia lukuun ottamatta.³⁷⁷ Tilaisuuksia järjestettiin myös mm. eri alojen virkamiehille, sanomalehtien päätoimittajille sekä elinkeinoelämän paikallisille vaikuttajille.³⁷⁸

Jakobson korosti EVAn perustamisesta lähtien tutkimuksen, tiedonvälityksen ja koulutustoiminnan merkitystä. Jakobsonin johdolla EVAssa muodostettiin yhteiskunnallisten analyysien selkärankana toiminut tutkimus- ja tiedonvälitysstrategia, sekä ruohonjuuritason vaikuttamisprojektien toimeenpanoa ohjannut viestintäpoliittinen ohjelma. Tutkimuksen osalta EVAn tavoitteena oli tehostaa ja koordinoita elinkeinoelämän taloudellista ja yhteiskunnallista tutkimus- ja selvitystoimintaa. Koulutuksen osalta EVA pyrki kehittämään ja koordinoimaan yhteiskunnan ja talouselämän piiriin koulutusmuotoja, jotka edistivät EVAn tavoitteiden toteutumista. Parhain esimerkki lienee helmikuussa 1978 ensimmäisen kerran järjestetty EVAn yhteiskuntasuhdeseminaari, ns. elinkeinoelämän Sirola-opisto, johon kutsuttiin elinkeinoelämän johtajia eri puolilta maata.³⁷⁹ Seminaarien tarkoituksena oli elinkeinoelämän yhteiskuntapolitiittisen linjan syventäminen ja osanottajien vaikuttamisvalmiuden kehittäminen.³⁸⁰ Lisäksi EVA auttoi elinkeinoelämän johtajia valmistautumaan julkisiin esiintymisiin, jos tarvetta ilmeni.³⁸¹

Vuosikymmenen mittaan EVAssa toteutettiin lukuisia tutkimusprojekteja, joiden tarkoituksena oli kohottaa elinkeinoelämän edustajien, päättäjien sekä tavallisten kansalaisten tietämyksen tasoa. Sosialistisia maita koskevassa tutkimusyksikössä tuotettiin ajankohtaista tietoa SEV-maista, minkä lisäksi toukokuussa 1976 EVA alkoi lähettää jäsenistölleen kuukausittaisia tiedotuskirjeitä, joiden tarkoituksena oli pitää elinkeinoelämän toimijat informoituna ajankohtaisista aiheista.³⁸² Elinkeinoelämän järjestöjen käyttöön laadittiin myös viikoittaista eduskunta-

³⁷⁷ Jakobson Koivistolle 28.5.1979. EVA, kansio 19, KA. Kutsuvieraina olivat mm. ulkomaankauppaministeri Rytönen, UM:n poliittisen osaston päällikkö ja Suomen ETYK-valtuuskuntaa johtanut Jaakko Itoniemi, UM:n kauppapolitiittisen osaston toimistopäällikkö Richard Müller, kokoomuksen Harri Holkeri, keskustasta Karjalainen, Virolainen ja Väyrynen, SDP:stä Lindblom, Sorsa ja Koivisto, pääministereinä toimineet Miettunen ja Liinamaa, sekä Ruotsin ulkoasiainministeri Gösta Bohman.

³⁷⁸ Jakobsonin esittämä seminaarikutsu 21 päätoimittajalle 15.6.1979. EVA, kansio 29, KA.

³⁷⁹ Tiivolan avauspuheenvuoro ensimmäisessä Yhteiskuntasuhdeseminaarissa 6.2.1978. EVA, kansio 18, KA.

³⁸⁰ EVAn vuoden 1978 toimintakertomus 23.5.1979. EVA, kansio 3, KA. Vuonna 1978 Kolmipäiväisiä seminaareja järjestettiin yhteensä neljä, ja niihin osallistui 92 elinkeinoelämän vaikuttajaa.

³⁸¹ Konkreettinen esimerkki tästä oli Jakobsonin joulukuussa 1975 kirjoittama kirje yritysjohtajille, joita oli pyydetty osallistumaan Esko Seppäsen toimittamaan Ylen radio-ohjelmasarjaan suomalaisesta yritystoiminnasta. Jakobson kehotti vastaanottajia varautumaan siihen, että aatemaailmaltaan vasemmistolainen Seppänen saattaisi esittää hyökkäyviä ja hankalia kysymyksiä, ja totesi EVAn tarjoavan yritysten edustajille tarvittaessa apua haastattelun valmistautuessa (Jakobsonin päiväamäton kirje yritysjohtajille 1975, jakelu Veikko Makkoselle, Gay Ehrnroothille, Martti Hoville, Veikko Vainiolle, Tapio Koskelle, Jaakko Lassilalle, Mika Tiivolalle, Niilo Hakkaraiselle, Uolevi Raateelle, Jorma Järvelle, Casimir Ehrnroothille, Raimo Ilaskivelle ja Eero Salovaaralle. EVA, kansio 15, KA).

³⁸² Ensimmäinen EVA-kirje 6.5.1976. MJ, kansio 40, KA.

raporttia, jossa tarkasteltiin valiokunnissa vireillä olleita elinkeinoelämän kannalta merkityksellisiä aloitteita.³⁸³ Lisäksi EVA julkaisi tiheään tahtiin ns. EVA-raportteja, jotka käsitelivät mm. markkinataloutta, viestintäpolitiikkaa, yritysten yhteiskuntavastuuta sekä poliittisen päätöksenteon mekanismeja. EVA julkaisi 1970-luvun loppuun mennessä yhteensä 15 raporttia.³⁸⁴

Tutkimus- ja koulutustoiminnan lisäksi EVAn tehtävänä oli koordinoida ja tehostaa elinkeinoelämän tiedotustoimintaa. Tästä syystä viestintään liittyvät kysymykset muodostivat erään EVAn keskeisimmän toiminta-alueen. EVAn viestintästrategian pääpaino oli elinkeinoelämän oman tiedotusverkoston kehittämisessä ja vaikuttamisessa viestintäpolitiikkaa koskeviin päätöksiin ja toimintoihin, mutta käytännössä se harjoitti myös konkreettista ruohonjuuritason vaikuttamista 1970-luvun informaatioodankäynnin etulinjassa.³⁸⁵ EVA pyrki mm. muuttamaan Ylen ohjelmapolitiikkaa³⁸⁶, kehittämään kaapelitelevisiotoimintaa³⁸⁷, tehostamaan elinkeinoelämän järjestölehtien ja asiakaslehtien toimintaa³⁸⁸, uudistamaan valtion lehdistötukijärjestelmää³⁸⁹ sekä vaikuttamaan viestintää koskevaan lainsäädäntöön ja viestintäkoulutuksen sisältöön³⁹⁰. Joulukuussa 1975 EVAn järjestämässä viestintäseminaarissa pohdittiin, miten vahvan jalansijan yhteiskunnassa saaneen vasemmistolaisen viestintäpolitiikan asemaa voitaisiin heikentää, sillä EVAn analyysissä marxilaiset aatteet olivat etenkin Tampereen yliopistosta valmistuvien toimittajien ja Yleisradion toimituskunnan piirissä vahvoja. Asia ratkaistiin perustamalla organisaatioviestintään keskittynyt uusi viestinnän professori Helsingin yliopistoon, johon Sotavahinkoyhdistyksen Säätiö lahjoitti EVAn aloitteesta varat.³⁹¹

³⁸³ EVAn vuoden 1976 toimintakertomus 28.4.1977. EVA, kansio 2, KA; Jakobsonin päiväämätön esitelmä ”Mitä EVA tekee?” 1976. EVA, kansio 42, KA; Jakobsonin artikkeli *Nykytekstiili-lehdessä* 22.7.1976. EVA, kansio 15, KA.

³⁸⁴ EVA – Yrityksen yhteiskunnalliset vaikutukset 1976; EVA – Viestinnän kysymyksiä 1976; EVA – Minne menet markkinatalous? 1976; EVA – Päätöksenteko suomalaisessa yhteiskunnassa 1978.

³⁸⁵ Jakobsonin päiväämätön esitelmä ”Mitä EVA tekee?” 1976. EVA, kansio 42, KA; Jakobsonin esitelmä ”Näkökohtia elinkeinoelämän viestintäpolitiikasta” EVAn kevätkokouksessa 15.5.1978. EVA, kansio 2, KA. Marraskuussa 1978 EVAn työvaliokunta sai valmiiksi viestintäpoliittisen selvityksen, jossa pohdittiin suomalaisen viestintäkentän toimintaedellytyksiä (Työvaliokunnan viestintäpoliittinen selvitys 14.11.1978. EVA, kansio 2, KA).

³⁸⁶ EVAn vuoden 1978 toimintakertomus 23.5.1979. EVA, kansio 3, KA. Monopoli asemansa vuoksi Ylen lähettämällä ohjelmasisällöllä oli merkittävä painoarvo 1970-luvun yhteiskunnallisen ilmapiirin ja ihmisten mielipiteiden muokkaamisessa, sillä vuosikymmenen puolivälissä lähes jokaisessa kotitaloudessa oli radiovastaanotin ja joka toisessa TV. Vuosikymmenen lopulla Ylen TV-uutisia seurasi parhaimmillaan 2,5 miljoonaa katsojaa (”1970-luku: poliittisen tasapainoilun vuosikymmen”, *Yle* 17.8.2009. <<https://yle.fi/uutiset/3-5863767>> [luettu 6.2.2021]).

³⁸⁷ Elinkeinoelämä rahoitti 1970-luvun alussa kehitteillä ollutta kaapelitelevisiotoimintaa alusta alkaen. Asia oli esillä EVAn ensimmäisessä kokouksessa vuonna 1974 (EVAn kokouspöytäkirja 15.3.1974. EVA, kansio 1, KA).

³⁸⁸ Keskustelumistio järjestölehtien yhdistämisestä 27.5.1977. EVA, kansio 2, KA. Eräänä ehdotuksena oli sulauttaa Teollisuussanomien, Teollisuuslehti, Kauppakamarilehti ja Tehokas Yritys osaksi Talouselämä-lehteä paremman resurssitehokkuuden aikaansaamiseksi ja Talouselämän arvovallan kasvattamiseksi

³⁸⁹ Työvaliokunnan kokouksen liite ”Elinkeinoelämän viestintä” 10.1.1979. EVA, kansio 3, KA. EVAn tavoitteena oli ylläpitää monipuolisen lehdistön toimintaedellytyksiä pyrkimällä ulottamaan valtion lehdistötuki koskemaan myös sitoutumattomia ”kakkoslehtiä”. Jakobson otti ehdotuksessaan mallia Ruotsista.

³⁹⁰ EVA – Viestinnän kysymyksiä 1976.

³⁹¹ Professori Osmo A. Wiilon taustoitus elinkeinoelämän viestintäseminaarissa 3.12.1975. EVA, kansio 15, KA. Lopulta kuitenkin EVAn jäsenjärjestöt maksoivat osan uuden professorin kuluista (Jakobsonin suunnitelma professorin perustamisesta jäljellä olleiden kulujen kattamiseksi 14.11.1978. EVA, kansio 2, KA).

EVA ei viestintäpolitiikassaan säästynyt myöskään julkisilta kohuilta, sillä toukokuussa 1978 EVAn sisäiseen käyttöön tarkoitettu luottamuksellinen viestintäpoliittinen muistio vuosi julkisuuteen, mistä Helsingin Sanomat julkaisi kaksi laajaa ”paljastusartikkelia”.³⁹² EVA pyrki myös ulottamaan vaikutustaan pääkaupunkiseudun ulkopuolelle artikkelipalvelu Primapressin kautta, jonka avulla elinkeinoelämän puolesta kantaa ottavia lehtikirjoituksia levitettiin maakuntalehtiin.³⁹³ Tämän lisäksi solmitut yhteydet johtaviin puolueisiin takasivat mahdollisuuden vaikuttaa suoraan päätöksentekijöihin.³⁹⁴ Jakobsonin johdolla EVA onnistui siten vain muutamassa vuodessa luomaan lukuisia yhteiskunnallisen vaikuttamisen kanavia.

Vallankäyttöä suomalaisessa yhteiskunnassa tutkineen Ilkka Ruostetsaaren mukaan vaikutusvalta voi perustua sekä muodollisissa hierakioissa olevien asemien mahdollistamaan auktoriteettiin että epämuodollisiin tekijöihin, kuten taitoon, kykyyn ja karismaan.³⁹⁵ Vaikka Jakobsonin muodollinen asema EVAn toimitusjohtajana antoi hänelle valtaa elinkeinoelämän sisällä, hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa voi nähdä olleen eräs merkittävimmistä tekijöistä EVAn kyvyille vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. Jakobsonin kyky omaksua ja analysoida tietoa, eritellä monimutkaisten prosessien syy- ja seuraussuhteita, sanoittaa viestinsä helposti ymmärrettävään muotoon sekä vakuuttaa kuulijansa omasta näkökannastaan tekivät hänestä taitavan keskustelijan. Lisäksi Jakobsonin argumentointi iski aina älyn eikä tunteen aseim.³⁹⁶

Huolellisesti laaditut puheet ja punnitusti esitetyt mielipiteet synnyttivät kylmän sodan Suomessa yhteiskunnallista keskustelua sellaisista asioista, jotka jäivät usein muilta sanomatta. Esimerkiksi loppuvuodesta 1977 Suomen Washingtonin-suurlähettiläs Jaakko Iloniemi kommentoi Jakobsonille lähettämässään kirjeessä osuvasti Jakobsonin Kanava-lehteen kirjoittamaa artikkelia ”Terve kansallinen itsekkyyys”, jossa Jakobson kummasteli suomalaisten pessimististä itsekuvaa ja kansallisen omanarvontunteen puutetta: ”Kirjoituksesi oli malliesimerkki siitä, miten tuomatta esille mitään aineellisesti uutta, mutta tunnettuja totuuksia uudelleen jäsentämällä ja syy-yhteyksiä osoittamalla voidaan saada aikaan tehokas vaikutus. Annat riittämiin aineksia

³⁹² HS 25.5.1978; HS 16.6.1978. Päiväämätön muistio ”EVAn viestintäpoliittisen muistion käsittely sekä siitä seurannut jälkikeskustelu lehdistössä” 1978. MJ, kansio 40, KA; Jakobsonin vastine Suomen Kuvalehden päätoimittaja Mikko Pohtolalle 20.6.1978. EVA, kansio 18, KA.

³⁹³ EVAn työvaliokunnan kokousmuistio 18.12.1975. EVA, kansio 1, KA; Muistio EVAn toiminnasta 19.9.1980. EVA, kansio 3, KA. Primapress oli Suomen Kuvalehden entisen päätoimittaja Leo Tujusen vuonna 1975 perustama ja toimittama artikkelipalvelu. EVAssa konsepti koettiin hyvin toimivaksi ja kustannustehokkaaksi tavaksi tavoittaa yleisöä suurten kaupunkikeskittymien ulkopuolella. Keväällä 1978 Primapressin postituslistalla oli 14 sanomalehteä, mm. Turun Sanomat, Lapin kansa, HBL, Keskisuomalainen ja Kaleva, levikin ollessa n. 770 000 (Primapressin postituslista päiväamätön kevät 1978. EVA, kansio 29, KA). Esimerkiksi vuonna 1978 Primapressin kautta välitettiin yhteensä 118 artikkelia, joita julkaistiin keskimäärin 4,85 kertaa/artikkeli (Työvaliokunnan kokouksen liite ”Primapressin lähettämät artikkelit ja julkaisukerrat 1978” 25.10.1979. EVA, kansio 3, KA).

³⁹⁴ Jakobsonin katsaus EVAn kevätkokouksessa 13.5.1977. EVA, kansio 2, KA.

³⁹⁵ Ruostetsaari 2014, 63.

³⁹⁶ Vihavainen 1991, 253.

niille, jotka mielellään uskoisivat itseensä vähän enemmän, mutta eivät osaa itseään oikein vakuuttaa siitä, ettei tässä nyt sentään niin mitättömiä ja syntisiä olla”.³⁹⁷

Vaikka Jakobsonin yhteiskuntapoliittisessa vaikuttamisessa on nähtävissä johdonmukainen linja, on syytä varoa ylitulkitsemaasta hänen toimintansa suunnitelmallisuutta. Esimerkiksi Diplomaattien talvisota -teoksessaan Jakobson toteaa, että poliittisessa päätöksenteossa järkeä ja suunnitelmallista laskelmointia enemmän vaikuttavat yleensä ihmisten luontaiseen käyttäytymiseen liittyvät irrationaaliset tekijät, kuten osapuolten välinen tietämättömyys ja epäluulo, keskinäiset väärinkäsitykset ja tunnuseikat.³⁹⁸ Poliittisen vainunsa ansioista Jakobson näyttää kuitenkin toistuvasti ymmärtäneen käytännönläheisimmän tavan saavuttaa tavoitteensa. Jakobsonin kyky nähdä monia muita aikalaistoimijoita vähintään yhden askeleen pidemmälle tuntuu hämmästyttävältä, ja ansaitsee kriittisen tarkastelun historiallisten lähteiden valossa.

Helsingin yliopiston viestinnän professori Anu Kantolan mukaan poliittinen vallankäyttö ei rajoitu ainoastaan muodollisiin demokraattisiin käytäntöihin, vaan niiden rinnalla on tärkeä ymmärtää sitä poliittista kulttuuria, jossa päätöksiä tehdään.³⁹⁹ Jakobson oli 1970-luvun poliittisessa kulttuurissa kuin kala vedessä. Julkisesti hän pyrki vaikuttamaan kirjoittamalla ahkerasti suomalaisiin ja ulkomaisiin lehtiin sekä esitelmöimällä erilaisten yhdistysten, järjestöjen, liittojen ja EVAn järjestämässä tilaisuuksissa. Yksityisellä tasolla hän vaikutti kirjoittamalla aktiivisesti henkilökohtaisia kirjeitä, osallistumalla erilaisiin suljetun piirin kokouksiin sekä tapaamalla poliittisia päätöksentekijöitä Suomen korkeinta valtiojohtoa myöten. Jakobsonin seura oli yleensä hyvin kysyttyä myös hänen ideologisten vastustajiensa keskuudessa, sillä hänen lukeneisuutensa ja tietämyksensä kansainvälisestä politiikasta teki hänestä mielenkiintoisen keskustelukumppanin. Hän ei tyrkyttänyt valmiita vastauksia esittämiinsä ongelmiin, vaan tarjosi keskustelukumppanilleen ajatusmallinsa lähtökohdat ja perustelut, antaen kuulijan tehdä omat johtopäätöksensä ja oivalluksensa asiasta. Hän pitäytyi asiapitoisessa argumentoinnissa, vastaten provosointiin ja ideologisiin hyökkäyksiin rationaalisella syiden ja seurausten erittelyllä.⁴⁰⁰

Jakobson näytti myös ymmärtävän, ettei vahingonilolla tai vastakkainasettelulla päästy pitkälle Suomen yhteisiä ongelmia ratkottaessa. Muiden ilkuessa Kalevi Sorsan ja SDP:n lippulaiva-projektiksi nousseen valtion kuvaputkitehdas Valcon epäonnistumista, Jakobson totesi Uudessa Suomessa julkaistussa artikkelissaan, että ”missään tapauksessa ei pitäisi Valcon tapauksen perusteella tehdä sitä johtopäätöstä, että tästä lähtien olisi jo kättelyssä tyrmättävä jokainen sellainen teollinen suunnitelma, joka edellyttää yhteistyötä yhtäältä valtion ja toisaalta yksityisen suomalaisen yrityksen ja kansainvälisen yrityksen välillä. Tällaista yhteistyömallia varmasti

³⁹⁷ Iloniemi Jakobsonille 5.12.1977. MJ, kansio 2, KA.

³⁹⁸ Jakobson 1955, 397.

³⁹⁹ Kantola 2015, 4.

⁴⁰⁰ Tarkka 2010, 297.

tarvitaan, erityisesti pyrittäessä kehittämään uuden teknologian hyväksikäyttöä Suomen teollisuudessa...Toivottavasti Valcon tapaus johtaa siihen, että sekataloutemme pelisääntöjä ruvetaan selkiinnyttämään. Se edellyttää avointa ja ennakkoluulotonta dialogia poliittisten päättäjien ja elinkeinoelämän välillä.”⁴⁰¹ Lausunto konkretisoi osuvasti, miten isänmaallisuutta puoluekantojen sijaan painottanut Jakobson pystyi katsomaan ohi triviaaleiksi kokemiansa aatteellisten ja päivänpoliittisten kiistojen aikana, jota voi perustellusti luonnehtia erääksi Suomen itsenäisen historian ideologisesti kaksijakoisimmaksi periodiksi.

5.2 Perinnönjako

Eräs henkilöhistoriallisen tutkimuksen haastavimmista tehtävistä on eritellä yksilön ja yhteiskunnan välisen vaikutuksen merkitystä historian kulkuun. Yksilöt määrittävät historian kulkua, mutteivat itse määräämissään olosuhteissa. Tästä syystä historian tutkimuksessa on yleensä helpompaa arvioida kehityksen yleistä suuntaa kuin sitä, kenen ansiota tai syytä kehitys on ollut. Pohjimmiltaan kyse siitä, missä määrin historian kulku määräytyy yksilöiden toiminnan ja missä määrin pitkän aikavälin rakenteellisten prosessien ohjaamina.⁴⁰²

Henkilöhistoriallisen tutkimuksen kohteena olevan ihmisen elämän tärkeimmät tapahtumat voidaan yleensä rekonstruoida melko tarkasti lähteiden perusteella, mutta toiminnan motiivien ja vaikutusten arviointia ei voida koskaan täysin tyhjentävästi tehdä, sillä edes hyvin säilyneiden lähteiden avulla ei voida saada täyttä varmuutta siitä, miten asiat ovat oikeastaan tapahtuneet.⁴⁰³ Historioitsija John Lewis Gaddisin mukaan historian tutkimus onkin kuin utuinen maisema, josta voi käsittää vain hämyisiä muotoja, ja joiden merkityksestä historioitsijat voivat lopulta vain spekuloida.⁴⁰⁴

Nykyisyyden ja menneisyyden välinen ajallinen ja kulttuurinen etäisyys tekee historian tutkimuksesta ikään kuin kahden aikakauden välisiä tulkkeja tai historian antropologeja, jotka pyrkivät arvioimaan vieraassa kulttuurissa vaikuttaneen tutkimuskohteensa toimintaa omasta kulttuuristaan käsin.⁴⁰⁵ Jakobsonin toiminnan vaikutusta 1970-luvun suomalaiseen yhteiskuntaan arvioidaan tutkimuksen kysymyksenasettelua ohjanneiden kolmen teeman – konsensuspolitiikan edistämisen, markkinatalouden puolustamisen sekä Suomen itsenäisyyden perusteiden vahvistamisen näkökulmista.

⁴⁰¹ US 13.9.1979.

⁴⁰² Wuokko 2016, 299–300.

⁴⁰³ Roiko-Jokela 2006, 212.

⁴⁰⁴ Gaddis 2002, 3, 103–104.

⁴⁰⁵ Kalela 2000, 135.

Konsensus

Suomen tiestä konsensuspolitiikkaan on esitetty monia erilaisia tulkintoja, joissa painotukset EVAn ja Jakobsonin roolista vaihtelevat merkittävästi. Konsensuspolitiikan läpimurtoon kietoutuu olennaisesti kaksi tekijää: SDP:n talouspoliittisen linjan muutos sekä EVAn propagoima yhteiskuntasopimus. Alkuperäislähteiden perusteella Jakobsonin voi tulkita vaikuttaneen vähintään välillisesti kummassakin prosessissa, vaikka esimerkiksi Timo Laatusen ja Johannes Koroman tulkintojen mukaan EVAlla ei ollut merkittävää vaikutusta SDP:n talouspoliittiseen linjamuutokseen.⁴⁰⁶

Koroman mukaan SDP:n ohjelmallisten muutosten lieventyminen pois sosialismista ja markkinatalouden tarpeita ymmärtäväksi perustui ensisijaisesti TKL:n ja SDP:n korkean johdon väliin, niin kutsuttujen *porkkanapoikien* luottamuksellisiin keskusteluihin. Koroma tai hänen haastattelemansa Raimo Sailas eivät osaa kuitenkaan selittää miksi Sorsa ja ”dramaattisen suuren ajattelun muutoksen” tehnyt Paul Paavela olivat niin lyhyessä ajassa täysin irtautuneet aiemmasta talouspolitiikastaan.⁴⁰⁷ Koroma vetoaa Paavo Lipponen muistelmissaan esittämään tulkintaan, jonka mukaan SDP:n talouspolitiikan muutos oli seurausta sen omista pyrkimyksistä, ja toteaa että ”uudistuksen aloitteentekijää lienee turha miettiä, sillä ilman Sorsan ja Paavelan vahvaa otetta se ei olisi toteutunut”.⁴⁰⁸ Historiantutkimuksen näkökulmasta Koroman argumentti on kuitenkin epäolennainen, sillä kiinnostavinta konsensuksen synnyssä on nimenomaan siihen johtaneen prosessin tutkiminen, eikä tiedossa olevan lopputuloksen ruotiminen.⁴⁰⁹

Maiju Wuokko sen sijaan päätyy tutkimuksessaan täysin päinvastaiseen tulkintaan kuin Koroma. Wuokon mukaan Savtschenkon, Jouko Marttilan ja Sami Outisen tutkimusten perusteella EVA:n ja SDP:n johdon välisten keskustelujen merkitys on ollut täysin ilmeinen.⁴¹⁰ Wuokon

⁴⁰⁶ Blomin tulkinnan mukaan Jakobson ja erityisesti Tarkka antavat EVAn vaikutuksesta korostetun käsityksen, kun taas Fast, Hästö ja Koroma väheksyivät sitä (Blom 2018, 102). Myös SKDL:n Jorma Hentilä ja SKP:n Arvo Aalto ovat arvelleet EVAn suurennelleen omaa osuuttaan (Savtschenko 2015, 205).

⁴⁰⁷ Koroma 2015, 73.; Blom 2018, 101. Porkkanapojiksi nimitettiin valtiovarainministeri Paavelan ja Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koiviston luottomiehiä, jotka pyrkivät keksimään kimmokkeita talouden kääntämiseksi nousuun. Se koostui Seppo Lindblomista, Raimo Sailaksesta ja Tapio Saavalaisesta, sekä keskusteluihin osallistuneista Timo Relanderista ja Paavo Grönlundista. Wuokon mukaan Porkkanapoikien ryhmästä oli peräisin moni niistä päätöksistä, joita Sorsan kakkoshallitus ryhtyi kesästä 1977 alkaen toteuttamaan (Wuokko 2016, 135).

⁴⁰⁸ Koroma 2015, 85. Lipponen 2009, 380–384; Lipponen 2014, 36. Muistelmissaan Lipponen kummastelee väitteitä SDP:n talouspolitiikan u-käännöksestä, kutsuen niitä porvarilliseksi menneisyydenhallinnaksi (Lipponen 2009, 470–75). Kuitenkin, jos SDP:n harjoittamaa talouspolitiikkaa tarkastelee 1960-luvulta lähtien, Jyväskylän 1975 puoluekokouksen jälkeen tapahtunutta linjanmuutosta voi hyvällä syyllä pitää merkittävänä. Kahden vuoden aikana tapahtunutta linjanmuutosta valtiojohtoisen liiketoiminnan subventoinnista, markkinasääntelyn kasvattamisesta ja pääomavirtojen ohjailusta yksityisen sektorin toimintaedellytysten ja kilpailukyvyn turvaamiseen, markkinaehtoisuuden korostamiseen ja pääomavirtojen vapauttamiseen voi perustellusti kutsua u-käännökseksi.

⁴⁰⁹ Koroma sivuuttaa konsensuksen synnyn taustat kirjassaan puolen sivun mittaisella tarkastelulla. Koroman tulkinta tapahtumien kulusta on niin pelkistetty, ettei se täytä historiantutkimuksen velvollisuuksia argumentaatiosta ja rekonstruktioista – menneen maailman tekemistä ymmärrettäväksi yleisölle ja oikeuden tekemisestä tutkimuskohteelle (Kalela 2000, 54).

⁴¹⁰ Wuokko 2016, 134.

mukaan EVAn ja SDP:n konsensukseen tähdännyt yhteistyö kumpusi ennen kaikkea pragmaattisista lähtökohdista, sillä EVA ei kuvitellut pystyvänsä muuttamaan SDP:n perimmäisiä aatteellisia lähtökohtia, vaan sitä kiinnosti enemmän SDP:n käytännön politiikkaan vaikuttaminen, johon heikko taloustilanne ja SDP:n saavuttama valtionhoitajapuolueen asema tarjosivat hyvät edellytykset.⁴¹¹ Tämän tutkimuksen valossa Wuokon johtopäätös on täysin perusteltu ja pätevä. Analyysiä jatkettaessa mielenkiinto kohdistuu kuitenkin erityisesti Jakobsoniin: olisiko EVAn ja SDP:n välille voinut kehittyä Lipposenkin luonnehtimaa hedelmällistä dialogia ilman Jakobsonin aloitteellista roolia, ja missä määrin Jakobson lopulta vaikutti tapahtumien kulkuun?⁴¹²

Ilkka Ruostetsaaren mukaan kullakin toimijalla on vaikutusvaltaa toiseen toimijaan nähden siinä määrin, kun hän kykenee tarkoituksellisesti vaikuttamaan toisen toimijan käyttäytymiseen tai asennoitumiseen riippumatta siitä, onko vaikutuksen kohde tietoinen asemastaan vaikuttamisen kohteena tai mihin keinoihin tämä kyky perustuu.⁴¹³ Anders Blom puolestaan toteaa, että parhaana poliittisena vaikuttamisena Suomessa on yleensä pidetty sitä, ettei päättäjät edes huomaa tullessaan vaikutetuksi, vaan kokee itse löytäneensä ratkaisun.⁴¹⁴ Kuten Wuokko toteaa, ryhtymättä yhteistyöhön SDP:n kanssa elinkeinoelämän järjestöjen olisi ollut mahdotonta vaikuttaa Suomen talouspolitiikkaan. Jakobson totesi tämän realiteetin jo joulukuussa 1974 pitämässään katsauksessa ennen EVAn varsinaisen toiminnan käynnistymistä.⁴¹⁵ Jakobsonin mukaan EVAn kannalta hyväksyttävää talouspolitiikkaa ei olisi voitu tehokkaasti toteuttaa ilman SDP:tä, sillä sosiaalidemokraattisella hallituksella oli ay-liikkeen tuki ja kokoomuksen luottamus, kun taas porvarillinen hallitus olisi tuskin saanut samanlaiselle politiikalle ay-liikkeen tai äärivasemmiston tukea.⁴¹⁶ Poliittisen vaikuttamisen tie kulki eittämättä SDP:n kautta.

Vielä vuonna 1976 teollisuuden piirissä suhtauduttiin hyvin epäluuloisesti niin Sorsaan, sosialismiin kuin yhteistyöhön SDP:n kanssa, mikä oli toisaalta täysin ymmärrettävää ottaen huomioon SDP:n vuoden 1975 Jyväskylän puoluekokouksen sosialismilla rehvastelleen julkilausuman. Kuten Wuokko tutkimuksessaan osoittaa, EVAn perustamisen taustalla olleiden jäsenjärjestöjen lyhyen aikavälin edunvalvontaa koskevat tavoitteet ja Jakobsonin visioimat pitkän aikavälin yhteiskuntapoliittiset tavoitteet olivat keskenään selvässä ristiriidassa. Kahdella rinta-

⁴¹¹ Wuokko 2016, 129–130.

⁴¹² Lipponen 2009, 384. Lipposen mukaan Jakobson muutti olennaisesti EVAn toiminta-ajatusta, millä oli merkittävä vaikutus ”hedelmällisen dialogin kehittymiselle” SDP:n ja elinkeinoelämän välille.

⁴¹³ Ruostetsaari 2014, 63.

⁴¹⁴ Blom 2018, 15.

⁴¹⁵ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. MJ, kansio 40, KA. EVAn pyrkimys laaja-alaiseen yhteiskuntasopimukseen sisältyi jo Hetemäen vuonna 1974 hahmottelemaan EVAn perustamiskirjaan.

⁴¹⁶ Jakobson 1992, 173.

malla taistellut Jakobson pyrki samanaikaisesti synnyttämään luottamuksellisen keskusteluyhteyden SDP:n kanssa ja vakuuttamaan häntä sisältä päin kampittamaan ryhtyneitä sosiaalidemokraattivastaisia ”höyrypäitä” yhteistyön välttämättömyydestä SDP:n kanssa.⁴¹⁷

Jakobson onnistui lopulta kummassakin tavoitteessa. Hän muokkasi epäluuloisten teollisuuspatruunoiden EVA:lle sovittamaa toiminta-ajatusta porvarillisen aatteen esitaistelija poliittisten raja-aitojen ja lukkiutuneiden ideologioiden ylittäväksi yhteistyöelimeksi, onnistuen samalla luomaan pitkäkestoisen ja hedelmällisen neuvotteluyhteyden SDP:n kanssa. Lisäksi yhteistyöllä SDP:n kanssa Jakobson pyrki luomaan EVA:lle luottamukselliset suhteet työväenliikkeen kanssa.⁴¹⁸ Tätä taustaa vasten Jakobsonia voi hyvällä syyllä luonnehtia konsensuspolitiikan harmaaksi eminenssiksi. Jakobsonin itsensä mukaan EVA ei kuitenkaan synnyttänyt konsensusta, sillä tahtoa puoluerajat ylittävään yhteistoimintaan oli tuolloin jo selvästi ilmassa.⁴¹⁹

EVA:n perustamisesta lähtien yhteiskuntasopimusta ajanutta Jakobsonia ei lopulta Korpilammen konsensusseminaariin kutsuttu.⁴²⁰ Kalevi Sorsan antaman selityksen mukaan kyseessä oli ”työtaturma”.⁴²¹ Koroma puolestaan uskoo EVA:n puuttuneen Korpilammelta siksi, ettei sillä tosiasiaa ollut roolia seminaarissa tai sen valmisteluissa.⁴²² Alkuperäislähteiden valossa kummatkin väitteet ovat yhtä epäuskottavia kuin Sorsan toimittajille esittämä kommentti siitä, ettei hän ollut tietoinen viikkoa Korpilammen seminaaria aikaisemmin järjestetystä EVA:n seminaarista, kun Korpilammen kokousta ryhdyttiin kesällä valmistelemaan.⁴²³ Jakobsonin ja Sorsan lähes kolme vuotta jatkuneen neuvotteluyhteyden valossa Jukka Tarkan esittämä tulkinta Jakobsonin poissaolosta näyttää uskottavimmalta. Tarkan mukaan Sorsa ei halunnut Jakobsonia paikalle varjostamaan asemaansa ja tuomaan julki EVA:n roolia konsensukseen johtaneessa

⁴¹⁷ Muistelmissaan Paavo Lipponen luonnehtii EVA:n taustalla operoineita elinkeinoelämän johtajia ”höyrypäiksi, jotka eivät ymmärtäneet politiikasta mitään” (Lipponen 2009, 380–384).

⁴¹⁸ Wuokko 2016, 139, 153; Savtschenko 2015, 104. Savtschenkon mukaan tavoitteena oli muodostaa työväenliikkeen johdon kanssa yhteinen työryhmä, jonka kokoonpanossa otettaisiin huomioon myös SAK ja sen jäsenjärjestöt.

⁴¹⁹ Jakobson 1992, 167. Lahden Finnovaatiopäivillä kesällä 1976 puhunut Jakobson oli ensimmäinen konsensus-termillä laaja-alaista yhteistyötä kuvannut henkilö. Jakobsonin jälkeen samassa tilaisuudessa puhunut SDP:n puoluesihteri Ulf Sundqvist suhtautui oitis myönteisesti Jakobsonin ajatukseen. Myös muutama päivä myöhemmin Jakobsoniin törmännyt Sorsa suhtautui asiaan myönteisesti, sillä hän paljasti Jakobsonille olleensa suunnitellut pitkälti samansisältöisen puheen pitämistä.

⁴²⁰ Savtschenko 2015, 201.

⁴²¹ Juha Sipilän päiväamäätön muistio ”Talouspolitiikan johtamiskoulutuksen neuvottelukunnan asettamiseen tähtävistä asioista” huhtikuu 1978. EVA, kansio 42, KA.

⁴²² Wuokko 2016, 136. Wuokon näkemys perustuu Koroman hänelle lähettämään sähköpostiin.

⁴²³ HS 7.9.1977; Jakobson Sorsalle 25.4.1977 ja 10.6.1977. EVA, kansio 17, KA; Sorsa Jakobsonille 14.6.1977. EVA, kansio 17, KA. Jakobson oli ensimmäisen kerran jo huhtikuussa pyytänyt Sorsaa kirjeitse yhdeksi pääpuhujaksi EVA-päiville, joiden ajankohta oli lukittu keväällä. Kesäkuun puolivälissä Sorsa vastasi Jakobsonin kutsun kieltävästi, todeten, että ”eri näkökohtia punnittuani olen tullut siihen tulokseen, ettei olisi hyväksi näin menetellä, varsinkin kun pääministeriys on vielä tullut komplisoimaan taustaani”. Sorsan sijasta Jakobsonin SDP:lle kaavailmalla paikalla luennoi lopulta Sorsan oman ehdotuksen mukaisesti Seppo Lindblom aiheenaan talouspolitiikka. Vuoden 1978 EVA-päivät järjestettiin 30.8.1977 Espoon Dipolissa n. 500 osallistujan voimin (Vuoden 1977 EVA-päivän aikataulu 30.8.1977. EVA, kansio 17, KA).

kehityksessä, etenkin kun Sorsan piti elinkeinoelämän lisäksi vakuuttaa elvytyspaketkinsa taakse myös ay-liike ja SDP:n vasen laita.⁴²⁴

EVA:n näkökulmasta konsensuspolitiikan läpimurtoa voi joka tapauksessa pitää merkittävänä voittona, jossa lyötiin kaksi kärpää yhdellä iskulla. Toisaalta yhteistyöllä saatiin varmistettua jo valmiiksi heikentyneen poliittisen äärivasemmiston vaarattomuus, ja toisaalta SDP alkoi viimeistään konsensuksen myötä priorisoida Suomen vientiteollisuuden ja elinkeinoelämän kilpailukykyä omassa talouspolitiikassaan.⁴²⁵ Kesällä 1986 Casimir Ehrnroothille kirjoittamassaan kirjeessä Jakobson totesikin konsensuksen olleen ennen muuta tuloksellinen ”puolustus-toimenpide uhkaavalta näyttävän vasemmisto-aallon pysäyttämiseksi”.⁴²⁶ Pauli Kettusen mukaan Korpilammen seurauksena valtion interventio talouteen kääntyi talouden interventioksi valtioon, kun puolestaan Wuokon mukaan konsensuspolitiikka jalosti EVA:n avustuksella asevelihengen perinnön aikakauden ajalle sopivaksi.⁴²⁷ Juhani Suomen tulkinnan mukaan Korpilampi sen sijaan oli hienosti rakennettu näytelmä, joka tuskin liiemmästi muutti asenteita.⁴²⁸

Jälkikäteen katsottuna SDP:n vuoden 1977 talouspoliittista linjanvaihdosta ja Korpilammen henkeä voi pitää viimeisenä naulana suomalaisen äärikommunismien arkkuun, sillä SDP:n etääntyminen oikealle tukahdutti viimeisetkin toiveet suomalaisesta suurvasemmistosta. Jarkko Vesikansan mukaan konsensuksen myötä SDP sitoutui markkinatalouteen ja irtautui sosialististen utopioiden tavoittelusta.⁴²⁹ Konsensuspolitiikan synnyssä voikin nähdä olleen kyse prosessista, joka rakentui puolueiden, etujärjestöjen ja poliittisen virkakoneiston välisistä konflikteista ja kompromisseista. Sen voi myös tulkita jatkumoksi vuonna 1968 aloitettujen tupo-neuvottelujen synnyttämälle sopimuskulttuurille, jonka taakse ryhmittäivät kaikki Tehtaankadun lähetystöstä ohjeita saaneita kommunisteja lukuun ottamatta.⁴³⁰ Tarkan mukaan konsensuspolitiikan takana oli myös ripaus tietoista kansallista yhtenäisyyttä ja yhteistyötä Neuvostoliiton aatteellisen laajenemishalun edessä.⁴³¹

Jakobsonin kutsumatta jättäminen Korpilammelle ei jättänyt suuria arpia, sillä EVA:n edustajat tapasivat SDP:n johtoa vain kaksi viikkoa seminaarin jälkeen.⁴³² Sorsa ja Jakobson näyttivät ymmärtävän laajan poliittisen yhteisymmärryksen löytämisen olleen pienessä ja syrjäisessä

⁴²⁴ Tarkka 2002, 159; Saari 2010, 477.

⁴²⁵ Wuokko 2016, 153.

⁴²⁶ Jakobson vuorineuvos Casimir Ehrnroothille 13.6.1986. MJ, kansio 46, KA.

⁴²⁷ Kettunen 2006. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm>; Wuokko 2016, 153.

⁴²⁸ Suomi 2000, 251.

⁴²⁹ Vesikansa 2004, 296.

⁴³⁰ Blom 2018, 93, 114–115. Blomin mukaan strategian sisäpiirissä oli 40–50 yritys- ja järjestöjohtajaa.

⁴³¹ Tarkka 2002, 208.

⁴³² Jakobson Tiivolalle 19.9.1977. EVA, kansio 17, KA.

Suomessa jo valtiollisen olemassaolon kannalta välttämätöntä.⁴³³ Savtschenkon mukaan näyttääkin siltä, että taistolaisia lukuun ottamatta Korpilampi ilmensi aikalaisille yhteisvastuullisuutta sanan varsinaisessa merkityksessä.⁴³⁴ Savtschenkon analyysiin on helppo yhtyä, sillä kuten Jakobsonkin on todennut, lukuisten hallitusten kaatumisten, työttömyyskierteen ja talouslaman seurauksena henkiseen pessimismiin taipuvaiset suomalaiset kaipasivat kansakuntaa yhdistävää eikä jakavaa politiikkaa – ripauksen sisäistä itseluottamusta ja kansallista itsetuntoa.⁴³⁵ Korpilammen yhteistyöhenki tarjosi juuri sitä.

Markkinatalouden etujoukot

Jakobsonin markkinatalouden puolustamiseksi tekemän työn näkyvin tulos lienee se, että markkinatalousjärjestelmän toimintaedellytykset säilyivät Suomessa vasemmistopuolueiden esittämästä kovastakin kritiikistä huolimatta läpi 1970-luvun melko koskemattomina. Tämän lisäksi SDP:n 1970-luvun puoluekokoustensa julkilausumissa ehdottamat laajamittaiset sosialisointisuunnitelmat jäivät lopulta toteutumatta. EVA piti asiasta aktiivisesti ääntä julkisuudessa, vaikuttaen omalta osaltaan etenkin siihen, että kansalaiset olivat tietoisia markkinatalouden hyvistä puolista ja sen kytköksestä moniarvoiseen ja demokraattiseen yhteiskuntaan. EVAn teettämässä, suomalaisten mielipiteitä markkinataloudesta kartoittaneessa tutkimuksessa vuonna 1976 vastaajista 63 % koki markkinatalousjärjestelmän soveltuvan Suomeen erittäin tai melko hyvin, kun vuonna 1979 vastaava luku oli 82 %. Kyselyn mukaan suomalaisten luottamus omaan talousjärjestelmäänsä oli vahvistunut, viihtyvyytensä omassa maassaan parantunut ja aatteelliset vastakohtaisuudet edelleen tasoittuneet. Vuonna 1979 jo yli puolet SKDL:nkin kannattajista katsoi markkinatalouden soveltuvan vähintään melko hyvin Suomeen.⁴³⁶

Markkinatalouden säilymistä suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän peruskivenä läpi 1970-luvun ei voi kuitenkaan pitää itsestäänselvyytenä. Esimerkiksi taloustieteilijä Juhana Vartiaisen mukaan monille aikalaisille kysymys oli aidosta pohdiskelusta yhteiskuntajärjestelmien välillä, jonka vuoksi suomalaista menestystarinaa on varottava näkemästä vääjäämättömänä ja suunnitelmallisena. Kehitys olisi voinut lähteä toiseenkin suuntaan, sillä talouspoliittiseen ajatteluun

⁴³³ Hetemäki & Tuomainen 1979, 7. Sen sijaan Ville Okkosen mukaan SDP ei ollut Korpilammen seminaarinkaan jälkeen elinkeinoelämäyönteinen puolue, sillä hänen tulkintansa mukaan puolueen suunnanmuutos oli ”keski-ryhmien myötäilyä ja vaalitaktiikkaa” (Okkonen 2013, 300, 304).

⁴³⁴ Savtschenko 2015, 203.

⁴³⁵ AL 21.8.1977.

⁴³⁶ Jakobsonin päiväämätön tilannekatsaus 1979. MJ, kansio 33, KA.

iskostui länsimaissakin vasta 1970-luvun jälkeen käsitys taloudellisten kannustinten ylivoimaisesta roolista talouskasvun luojana.⁴³⁷ Lisäksi tuskin kukaan osasi 1970-luvun puolivälissä ennakoida Neuvostoliiton romahtavan 15 vuoden kuluttua. Jakobsonin mukaan sen mahti näytti tuolloin vain kasvavan.⁴³⁸

Jakobsonin omien sanojen mukaan EVAn merkitystä markkinatalouden hyväksi on mahdotonta täsmällisesti arvioida, sillä 1970-luvun Suomessa oli lukuisia muitakin samaan suuntaan vaikuttavia tekijöitä. Esimerkiksi HBL:n päätoimittajana toimineen Jan-Magnus Janssonin mukaan EVAn toiminta merkitsi kuitenkin näkyvää muutosta markkinataloudesta käydyn keskustelun agendan määrittämisessä 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.⁴³⁹ Janssonin esittämä näkökulma EVAn roolista yhteiskunnallisen keskustelun agendan asettajana on mielenkiintoinen, sillä agendan asettaminen on olennainen osa poliittisen vaikuttamisen ja vallankäytön keinovalikoimaa. EVA piti markkinataloutta yhteiskunnallisen keskustelun agendalla eri kanavia pitkin koko 1970-luvun. Jakobsonin tehtäväksi jäi suunnitella ja sanoittaa viesti, jolla markkinatalouden hyödyt esitettäisiin suomalaisille mahdollisimman vakuuttavasti.

Jakobsonin näkökulma markkinatalouden puolustamiseen oli huolellisesti rakennettu. Hän päätyi taloustieteilijä Assar Lindbeckin jalanjäljissä korostamaan moniarvoisen demokratian ja markkinatalouden yhteyttä, minkä myötä hän pystyi perustelemaan markkinatalouden olleen välttämätön yksilönvapauden ja kansakunnan vapauden säilymiseksi Suomessa. Jakobsonin asettama keskustelun agenda ei siis koskenut suoranaisesti markkinataloutta, vaan ihmisten, yritysten ja yhteiskunnan vapautta, joita oli 1970-luvun poliittisessa ilmapiirissä huomattavasti helpompi puolustaa kuin kapitalismia. Jakobsonin toimintaa ja vaikutusta arvioitaessa onkin tärkeää ymmärtää retoriikan merkitys. 1970-luvun yhteiskuntapoliittiseen ilmapiiriin kuului olennaisesti ideologisen vastakkainasettelun aiheuttama koventunut puhetapa, jota harrastettiin puolin ja toisin. Markkinatalousjärjestelmää puolustavassa retoriikassaan Jakobson punnitsi markkinatalouden ominaisuuksia sosialistisissa maissa vallinneeseen suunnitelmatalouteen, johon verrattuna moniarvoisuutta korostaneen länsimaisen markkinatalouden paremmuus oli yksinkertaista osoittaa. Myös Jakobsonin paljon siteeraaman Lindbeckin analyysi lähti usein liikkeelle markkinatalouden vertaamisella autoritaarisiin talousjärjestelmiin.

Sama päti toisaalta myös sosiaalidemokraattien käyttämään talousretoriikkaan. Vaikka SDP julisti 1970-luvun puoluekokouksissaan hyvin näyttävästi eri alojen liiketoimintojen valtiollista-

⁴³⁷ Vartiainen, Juhana: ”Sovinnontekijä pohjusti Suomen menestyksen – Päiviö Hetemäkeä kunnioitetaan kahdella elämäkerralla. Tärkeintä oli lopputulos - ei ideologia eikä se, kuka menettää kasvonsa”, *HS* 14.2.2007. <<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004461231.html>> [luettu 10.9.2020].

⁴³⁸ Jakobson 1992, 136.

⁴³⁹ Jakobson 1992, 157.

mista, todellisuudessa vain pieni joukko SDP:n vasemmistosiiven edustajista ajatteli valtiojohtoisen suunnitelmatalouden olleen jonkinlainen *Shangri-La*. Suurin osa sosiaalidemokraateista kannatti sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa sekatalousjärjestelmää, jossa valtiolla tuli olla merkittävää sääntelyoikeutta. Näyttääkin siltä, että eräs merkittävä syy elinkeinoelämää edustaneen sodankäyneen sukupolven ja SDP:tä edustaneen sodanjälkeisen sukupolven epäluuloisuudesta toisiaan kohtaan liittyi ideologioiden sokeuttamaan retoriikkaan.

Omiin ihanteisiinsa ja aatteisiinsa lukkiutuneet osapuolet puhuivat jatkuvasti toistensa ohi, vaikka käytännön tasolla asioista oli mahdollista sopia. Ongelmana oli, ettei kumpikaan osapuoli ollut halukas tekemään konkreettisia aloitteita toisen suuntaan. Jakobson oivalsi asian jo vuonna 1974. Hän päätyi omassa analyysissään pragmaattiseen johtopäätökseen, jonka mukaan SDP jakoi oikeistoa edustaneen elinkeinoelämän kanssa samat isänmaalliset perusarvot, minkä perusteella hän näki mahdolliseksi luoda keskusteluyhteyksiä vasemmiston suuntaan. Tämän aloitteen voi nähdä olleen merkittävä lähtölaukaus elinkeinoelämän ja SDP:n väliselle dialogille, mikä huipentui Korpilammen seminaarissa siunattuun konsensukseen. Paavo Lipposen mukaan aloite oli myös elinkeinoelämän edustajille silmiä avaava, sillä vasta Jakobsonin muodostettua keskusteluyhteyden SDP:n kanssa ”jääräpäisemmätkin vuorineuvokset” ymmärsivät SDP:n edustaneen länsimaista sosiaalidemokratiaa.⁴⁴⁰

Kansallinen itsenäisyys ja itsetunto

Maaliskuussa 1979 EVA tiedusteli kuukausittaisen tiedotuskirjeensä vastaanottajilta mihin kysymykseen EVAn tulisi heidän mielestään erityisesti kiinnittää huomiota. Vastausvaihtoehdot ja vastausprosentit olivat seuraavat:

- a) Markkinatalouden toimintaedellytysten vahvistaminen (70 %)
- b) Yritysystävällisen ilmapiirin kehittäminen (65 %)
- c) Byrokratian vastustaminen (55 %)
- d) Kansainvälisten muutosten vaikutus Suomen tilanteeseen (48 %)
- e) Elinkeinoelämän edustajien poliittisen toimintavalmiuden kehittäminen (42 %)
- f) Suomalaisten kansallistunteen vahvistaminen (30 %)
- g) Suomen sisäpoliittinen tilanne (17 %)

Vastauksissa nousevat esille erityisesti teemat, jotka vaikuttivat elinkeinoelämän piirissä työskennelleiden johtajien käytännön toimintaan tai yritystoiminnan puitteisiin.⁴⁴¹ EVAssa markkinatalouden vahvistaminen, yritysystävällisin ilmapiirin kehittäminen ja byrokratian vastustaminen olivatkin tärkeitä teemoja läpi 1970-luvun. Jakobsonin henkilökohtaisessa työssä koros-

⁴⁴⁰ Lipponen 2014, 154.

⁴⁴¹”Mieliäitä EVAn tiedotuskirjeestä” -kyselyn vastaukset 10.5.1979. EVA, kansio 29, KA.

tui kuitenkin EVA-kirjeen vastaanottajien vähemmälle huomiolle jättämät teemat, kuten kansainvälisen politiikan vaikutusten arvioiminen Suomen asemaan, Suomen itsenäisyyden perusteiden lujittaminen sekä suomalaisten kansallistunteen vahvistaminen. Jakobson pyrki nostamaan katsettaan hieman kauemmas horisonttiin verrattuna moneen muuhun elinkeinoelämän piirissä vaikuttaneeseen aikalaistoimijaan, minkä vuoksi hänen tarkkanäköiset analyysinsä ovat kestäneet myös jälkikäteen katsottuna poikkeuksellisen hyvin ajan hammasta.

Jakobsonin asettamien painopisteiden myötä EVAn tehtäväkuva muuttui 1970-luvun edetessä. Valtuuskunnan perustamiskokouksessa määritellyt päämäärät yhteistyöstä eri alojen, asiantuntijoiden, elinkeinoelämän ja poliitikkojen kesken, sekä tavoite tehostaa elinkeinoelämän tutkimustoimintaa olivat oleellinen osa EVAn toimintaa alusta lähtien.⁴⁴² Jakobson tärkeänä pitämä kansallinen ulottuvuus sen sijaan rakentui EVAn toimintaan asteittain pääasiallisesti sellaisten Jakobsonille itselleen merkityksellisten hankkeiden kautta, joilla ei ollut mitään tekemistä esimerkiksi yritysystävällisen ilmapiirin kanssa. Toukokuussa 1977 lähettämässään EVAn tiedotuskirjeessä Jakobson rohkenikin jo määritellä valtuuskunnan merkitystä eritoten kansallisten etujen näkökulmasta, todeten EVAn tavoitteena olleen Suomen itsenäisyyden perusteiden vahvistuminen.⁴⁴³

Jakobsonin kansainvälisen politiikan parissa tekemän uran vuoksi EVAn toimintakulttuuriin rakentui järjestön perustamisesta saakka hyvin vahva ulkopoliittisiin kysymyksiin keskittynyt näkökulma, jossa Jakobsonin edustama linja omaksuttiin lähes sellaisenaan EVAn linjaksi. Osmo Apunen luonnehtii tätä linjaa ”jakobsonilaiseksi realismiksi, jonka tarkoituksena oli suojella Suomen puolueettomuuspolitiikkaa”. Tärkeintä siinä oli Apusen mukaan osoittaa, että YYA-sopimus sääteli vain ja ainoastaan Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisiä suhteita.⁴⁴⁴ EVAn syyskokouksessa 1974 pitämässään katsauksessa Jakobson totesi itsekkin, että oltuaan 20 vuotta ulkoasiainhallinnon palveluksessa, hänelle luonnollisin näkökulma Suomen yhteiskuntapoliittisen tilanteen analysoimiseksi lähti useimmiten Suomen kansainvälisen aseman ja turvallisuuspoliittisen tilanteen kartoittamisesta.⁴⁴⁵

EVA henkilöityi etenkin julkisessa keskustelussa vahvasti tunnettuun toimitusjohtajaansa, minkä myötä Jakobson kasvoi melko nopeasti johtamaansa järjestöä suuremmaksi. Jakobson sai rakentaa EVAssa tehtäväkuvan itselleen sopivaksi, minkä seurauksena hän saattoi käyttää merkittävän osan työajastaan Suomen puolueettomuuspolitiikkaan ja itsenäisyyden perusteiden vahvistamiseen liittyviin teemoihin. Tästä hän oli sopinut Hetemäen kanssa jo tammikuussa

⁴⁴² Pöytäkirja EVAn kokouksesta, jossa liitteenä EVAn säännöt 10.4.1974. EVA, kansio 1, KA.

⁴⁴³ Jakobsonin EVA-kirje 18.5.1977. MJ, kansio 40, KA.

⁴⁴⁴ Apunen 2005, 261.

⁴⁴⁵ Jakobsonin tilannekatsaus EVAn syyskokouksessa 4.12.1974. MJ, kansio 40, KA.

1974 neuvotelleessaan ehdoista, joilla hän oli valmis hyväksymään työtarjoituksen.⁴⁴⁶ Vaikka teollisuuden piirissä ilmeni tyytymättömyyttä Jakobsonin rohkeisiin kannanottoihin mm. Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmästä, Suomen idänpolitiikasta sekä markkinatalousjärjestelmän paremmuudesta verrattuna sosialistiseen talousjärjestelmään, Jakobson noudatti määrätietoisesti omaa linjaansa, sivuuttaen idänkaupasta hyötyneiden teollisuuspatruunoiden soraäänät. Hänen pitkän aikavälin tavoitteenaan oli vähentää Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Suomessa, eikä esimerkiksi viennin riippuvuuden kasvattaminen suhteessa Neuvostoliittoon olisi tätä tavoitetta ainakaan edistänyt.⁴⁴⁷

Lukuisissa Jakobsonin EVAssa alulle panemissa projekteissa oli voimakas kansallisen edun pohjavire, mikä palautui tavalla tai toisella Suomen puolueettomuuden vahvistamiseen ja Neuvostoliiton vaikutusvallan vähentämiseen Suomessa. Esimerkeistä käyvät mm. Jakobsonin rooli Alexander Solženitsynin kirjoittaman Vankileirien Saariston ensimmäisen osan julkaisemiseksi Suomessa⁴⁴⁸, Jakobsonin lukuisat esitelmät, esiintymiset, puheet ja lehtiartikkelit Suomen kansainvälisestä kuvasta, puolueettomuudesta ja suomettumisesta, Jakobsonin aktiivinen osallistuminen Bartenjevin ja Komissarovin ”30 vuotta hyviä naapuruussuhteita” -kirjasta käyvään debattiin sekä hänen lukuisat länsimaihin suuntautuneet ulkomaanmatkansa, joilla hän käsitteli yleensä enemmän Suomen ulko- kuin elinkeinopoliittikkaa.⁴⁴⁹

Jakobson vastusti yhteiskunnan vasemmistolaisumista lähtökohtaisesti ulkopoliittisista syistä, mutta hänen käyttämänsä keinovalikoima oli hyvin pitkälti sisäpoliittinen. Vaikka Jakobsonin toiminta keskittyi EVAssa puunlatvatason poliittiseen vaikuttamiseen, EVAn ruohonjuuritason vaikuttaminen oli myös hyvin laajamittaista. EVA avusti monia ääri vasemmistolaisien aatteiden leviämistä vastaan taistelevia säätiöitä, liittoja ja järjestöjä, kuten läntisen lehdistön kommunismiin liittyviä artikkeleita kääntänyttä ja levittänyttä Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiötä sekä vasemmistolaisen dogmatismien leviämistä akateemiseen maailmaan estämään

⁴⁴⁶ Jakobson Hetemäelle 6.1.1974. MJ, kansio 40, KA.

⁴⁴⁷ Wuokko 2013, 615–618. Idänkauppa oli suomalaisille yrityksille taloudellisesti hyvin kannattavaa. Suomen pääministerinä vuosina 1991–1995 toimineen Esko Ahon mukaan idänkaupassa oli nyrkkisääntö, jonka mukaan yritysten myynnistä kolmasosa meni Neuvostoliittoon ja katteesta kaksi kolmasosaa tuli Neuvostoliitosta (”Esko Aho ja mustien joutsenten vuosi 1991”, *Politiikkaradio* 8.1.2021. <<https://areena.yle.fi/audio/1-50640893>> [kuunneltu 11.1.2021]).

⁴⁴⁸ Solženitsynin Vankileirien Saariston lisäksi EVA tuki heinäkuussa 1976 Puolustusvoimien ”Toisen Parlamentarisen Puolustuskomitean mietinnön” englanninkielisen laitoksen julkaisemista maksamalla teoksen painatuskustannukset (Emrei Kanninen Jakobsonille 19.7.1976. EVA, kansio 16, KA).

⁴⁴⁹ Esimerkiksi lokakuussa 1979 Jakobson teki kahden viikon matkan Japaniin maan ulkoasiainministeriön kutsuamana. Vierailun poliittinen ulottuvuus liittyi Japanin ja NL:n 1970-luvun lopulla huonontuneisiin suhteisiin, mutta historiallisesti taustalla oli ns. *Kuriilien kiista*, joka oli kytynyt maiden välillä jo vuosikymmeniä. Maiden väliset suhteet alkoivat kiristyä Japanin allekirjoitettua lokakuussa 1978 rauhansopimuksen Kiinan kanssa, mikä aiheutti epäluuloisuutta Moskovassa. Japanissa oltiin erityisen kiinnostuneita Jakobsonin puolueettomuus- ja idänpolitiikkaan liittyvistä näkemyksistä, joista Jakobson luennoi Japanin ulkopoliittisessa instituutissa. Jakobsonin esitelmät olivat ”Coexistence With the Soviet Union: the Finnish Experience” ja ”Diplomatic Policy of Finland”.

pyrkinyttä Korkeakoulu- ja tiedepoliittista tutkimussäätiötä.⁴⁵⁰ Lisäksi EVA tuki välillisesti porvarillisia puolueita kunta- ja eduskuntavaaleissa.

EVA:n toimintaa 1970-luvulla tutkinut Ville Okkonen esittää EVA:n toiminnan motiiveista lukuisia väitteitä, jotka asettuvat kyseenalaisiksi tämän tutkimuksen perusteella. Okkonen väittää EVA:n tehostaneen ei-sosialistista yhteistyötä ja haastaneen sosiaalidemokraattista konsensusajattelua.⁴⁵¹ Okkosen mielestä SDP ei Korpilammen jälkeenkään ollut muuttunut elinkeinoelämämyönteisemmäksi puolueeksi, tulkiten puolueen suunnanmuutoksen olleen ”keskiryhmien myötäilyä ja vaalitaktikointia”. Hän perustaa väitteensä SDP:n vuonna 1978 julkaiseman ”Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle” -yleisohjelmaan. Tämän lisäksi Okkonen väittää, että ”EVA operoi hyvin vähän ulkopoliittisten kysymysten parissa”.⁴⁵²

Okkosen argumentoinnin suurimmat ongelmat liittyvät hänen tendenssiinsä tehdä yleistäviä johtopäätöksiä yksittäisistä lähdedokumenteista sekä hänen mustavalkoiseen tulkintakehikkoonsa arvioitaessa esimerkiksi EVA:n ja SDP:n suhteita. Jakobsonin kirjeenvaihdon ja EVA:n lähdeaineiston perusteella EVA:n ja SDP:n välinen keskusteluyhteys oli säännöllinen, pitkäkestoinen ja hedelmällinen, kuten keskusteluihin osallistunut Paavo Lipponenkin on muistelmissaan todennut.⁴⁵³ Tämän tutkimuksen perusteella on myös täysin ilmeistä, ettei EVA haastanut konsensusta, vaan pyrki Jakobsonin johdolla nimenomaan edistämään sen syntymistä. SDP:n talouspoliittisen linjanmuutoksen syyt lienevät moninaiset, mutta monen vuoden prosessin seurauksena syntyneen merkittävän poliittisen linjanmuutoksen selittäminen ”keskiryhmien myötäilyllä ja vaalitaktikoinnilla” ei näyttäydä uskottavalta, etenkin kun väite perustuu pelkästään SDP:n vuonna 1978 julkaisemaan yleisohjelmaan.

Tätä taustaa vasten Okkonen näyttää täysin sivuuttavan 1970-luvun poliittiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluneen poliittisen retoriikan merkityksen. Kuten Lipponen ja Sorsa ovat todenneet, välillä ohjelmia kirjoitettiin sosialistisen aatteenpalon sokaisemina eikä poliittisten realiteettien ohjaamina, ja välillä niihin lipsahti turhankin painokkaita ideologisia lausumia.⁴⁵⁴ Lisäksi Okkosen väite siitä, ettei EVA operoinut ulkopoliitiikan parissa, näyttäytyy erikoisena, sillä arkistolähteiden perusteella EVA:n *primus motorina* toiminut Jakobson kulutti merkittävässä määrin työaikaansa ulkopoliittisten teemojen parissa. Okkosen johtopäätökset selittyvät hänen tarkastelemansa lähdeaineiston pintapuolisuudella tai sillä, että hän on tutkinut enimmäkseen EVAa 1970-luvun koulutuspolitiikan ja peruskoulu-uudistuksen näkökulmista. Hänen varsinaisen tutkimusongelmansa edellyttämä problematisointi on saattanut aiheuttaa tilanteen,

⁴⁵⁰ Tarkka 2002, 124–125.

⁴⁵¹ Okkonen 2013, 293.

⁴⁵² Okkonen 2012b.

⁴⁵³ Lipponen 2009, 384.

⁴⁵⁴ Sorsa 2003, 351; Lipponen 2009, 415–417, 426.

jossa EVA näyttäytyy jonkinlaisena yleisoikeistolaisena antagonistina, koska se tuki rahallisesti monia oikeistolaista ideologiaa kannattavaa järjestöä, kuten esimerkiksi Okkosen tutkimuksen keskiössä olevaa Vapaan koulutuksen tukisäätiötä.⁴⁵⁵

5.3 Kansainvälinen patriotti

”...moni...joutui silloisten olosuhteiden puristuksissa tekemään tilin itsensä kanssa siitä, minkä vuoksi todella taistellaan ja minkä vuoksi jokaisen on pakko riskeerata kaikki mikä hänellä on tai voi olla. Ja jollei puhu itsestään, niin varmasti jokainen pienessäkin johtaja-asemassa sodassa ollut joutui tämän tilinteon eteen, kun täytyi lähettää juuri pahimpaan paikkaan ja monesti myöskin varmaan kuolemaan juuri niitä tovereita, joiden tiesi olevan kaikista vastuuntuntoisempia, uskollisimpia ja parhaimpia aseveljiä.”⁴⁵⁶

Katkelma on Päiviö Hetemäen 1950-luvun lopussa kansanedustaja Felix Seppälälle kirjoittamasta kirjeestä, jossa hän kuvailee talvi- ja jatkosodan kokemusten vaikutusta maailmankatso- mukseensa ja poliittisen toimintansa motiiveihin. Venäjää vuodesta 1825 hallinnut tsaari Nikolai I julisti jo vuonna 1850, että ”siellä missä Venäjän lippu on kerran vedetty salkoon, ei voida sallia, että se jälleen vedetään alas”. Stalin vei ajatuksen astetta pidemmälle, todeten keväällä 1945 jokaisen ulottavan oman yhteiskuntajärjestelmänsä niin pitkälle kuin hänen armeijansa pääsee.⁴⁵⁷

Hetemäen kuvaus tiivistää hyvin sodankäyneen sukupolven kollektiivisen avainkokemuksen, joka määrittä merkittävästi ikäluokan ajattelua vielä 1970-luvulla. Vaikka Suomi säilytti sodassa itsenäisyytensä, monelle sodassa taistelleelle Neuvostoliiton uhka pysyi voimissaan läpi kylmän sodan. Hetemäen orkestroiman EVAn perustamisen voi tätä taustaa vasten nähdä luonnollisena jatkeena sodanjälkeisen kommunisminvastaisen aseveliliikkeen toiminnalle. Esimerkiksi Jyrki Smolanderin mukaan talvisodan hengen pohjalta syntynyt aseveliakseli näyttäytyi monen sodankäyneen porvaripoliitikon ja elinkeinoelämän johtajan henkisenä kotina, mikä selittää osaltaan kyseisen sukupolven toiminnan motiiveja.⁴⁵⁸

Smolanderin kuvaus tarjoaa hyvät lähtökohdat sekä Jakobsonin että Hetemäen motiivien poh- timiseen. Kummatkin olivat sodassa rintamalla palvelleita patriotteja ja poliittiselta ideologi- altaan länteen katsovia porvareita, jotka asettivat toiminnassaan Suomen kansalliset edut kaiken

⁴⁵⁵ Toinen mahdollinen, joskin epätodennäköisempi vaihtoehto on – kuten Jukka Tarkka Okkoselle kirjoittamas- saan vastineessa Historiallisessa aikakauskirjassa pohtii – että Okkosen tekemän analyysin tulokulma on lähtö- kohdiltaan ideologinen (Tarkka 2013, 494).

⁴⁵⁶ Koivisto 2006, 126.

⁴⁵⁷ Jakobson 1980, 15.

⁴⁵⁸ Smolander 2001, 10.

muun edelle. Hetemäki ja Jakobson kokivat yhteiskunnan vasemmistolaistumisen ja Moskovan painostuksen konkreettisiksi uhiksi Suomen puolueettomuudelle ja itsenäisyydelle, minkä vuoksi he ryhtyivät henkiseen puolustustaisteluun Suomen aseman turvaamiseksi. Kuten Jakobson jo vuonna 1952 kirjoittamassaan Englanti valinkauhassa -teoksessaan totesi: ”Ulkopuolinen uhka sai aikaan sisäisen eheyden, jonka seurauksena kansalliset edut osoittautuivat luokkaetuja ja isänmaallisuus ideologioita voimakkaammiksi”.⁴⁵⁹

Jarkko Vesikansan mukaan yhteiskunnan vasemmistolaistuminen 1970-luvun taitteessa muutti suhdanteita sellaisiksi, että kansallismieliseltä pohjalta ponnistaneen aseveliakselin merkitys alkoi jälleen korostua. Esimerkiksi työnantajien ja sosiaalidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien piirissä omaksuttiin salainen neuvottelukulttuuri, jonka avulla kommunistit pyrittiin syrjäyttämään ratkaisevista työmarkkinaneuvotteluista.⁴⁶⁰ Myös Anders Blomin mukaan tulopoliitiikan tärkein poliittinen motiivi oli kommunismin patoaminen sodanjälkeisen asevelihengen nimissä. Korporatiivinen sopimusyhteiskunta toimi kilpenä kommunismia vastaan, ajaen samalla sekä Suomen kansallista että taloudellista etua.⁴⁶¹ Jakobsonin toiminta EVAssa noudatteli samoja linjoja, sillä esimerkiksi eräs yhteiskuntasopimuksen tärkeimmistä tavoitteista oli eristää kommunistit päätöksenteosta tekemällä yhteistyötä SDP:n kanssa. Jakobsonin herätteli toiminnallaan aseveliaatetta talviunilta.

Jakobson oli ideologiselta vakaumukseltaan porvari, mutta luonteeltaan ennen kaikkea pragmatikko. Kuvaillessaan Suomen harjoittaman ulkopoliitiikan reunaehdoja vuonna 1983 ilmestyneessä kirjassaan 38. kerros Jakobson toteaa, että ”Meidän on nähtävä realistisesti vaikutusmahdollisuuksiemme rajat ja valittava oikeat, meille sopivat toimintamenetelmät. Moralisoiva ulkopoliittikka ei ole keino, jolla kyetään vaikuttamaan kansainvälisiin suhteisiin...Emme voi pyrkiä muuttamaan maailmaa omien etujemme mukaiseksi törmäämättä ennemmin tai myöhemmin idänpolitiikkamme perusedellytyksiin”.⁴⁶² Samanlainen käytännönläheisyys ohjasi hänen työtään myös EVAssa. Jakobson oli ollut työnsä puolesta koko 1960-luvun luomassa Suomen puolueettomuuspolitiikan suuntaviivoja yhdessä muun everstijuntan kanssa, joten yhteistyö hänen kannattamaansa ulkopoliittista linjaa haastaneiden Lipposen ja Sundqvistin kaltaisten

⁴⁵⁹ Jakobson 1952, 21–22.

⁴⁶⁰ Vesikansa 2005. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/vesikansa.htm>>. STK:ssa puhuttiin ”demariovesta”, jonka kautta sosiaalidemokraatit astelivat salaisiin neuvotteluihin, joissa sovittiin työmarkkinaratkaisujen perusteista.

⁴⁶¹ Blom 2018, 300–301.

⁴⁶² Jakobson 1983, 60.

nuorten sosiaalidemokraattien kanssa ei ole voinut olla herättämättä hänessä ristiriitaisia tunteita.⁴⁶³ Samalla kun Jakobson piti neuvotteluyhteyttä yllä SDP:n kanssa, hän tapasi säännöllisesti everstijunttaa ja pyrki esimerkiksi auttamaan Bonnin jupakan myötä kiirastuleen kesällä 1975 joutunutta suurlähettiläs Björn-Olof Alholmia.⁴⁶⁴ Myös tätä taustaa vasten Jakobsonin luoma keskusteluyhteys SDP:n suuntaan oli luonteeltaan ensisijaisesti pragmaattista.

Historiantutkimuksen näkökulmasta Jakobsonin toimintaa Suomen integroimiseksi pois Neuvostoliiton etupiiristä kohti läntistä kulttuuripiiriä olisi melko hedelmätöntä tutkia pyrkimättä ymmärtämään hänen henkilökohtaisia motiivejaan. Jakobsonin kommunisminvastainen maailmankuva selittyy osaltaan tarkastelemalla hänen elämänsä avainkokemuksia. Helsingissä sijainneen kotitalon pommitukset talvisodassa, nuoren juutalaisen rintamakokemukset jatkosodassa, lehtimiehen tehtävät sodanjälkeisessä Lontoossa sekä pitkäaikainen ura kansainvälisen politiikan tehtävissä Washingtonissa, New Yorkissa ja Tukholmassa piirtävät kuvaa henkilöstä, joka kosmopoliittisesta taustastaan huolimatta pyrki määrätietoisesti tarkastelemaan maailmaa ennen kaikkea Suomen ja suomalaisten näkökulmasta.

Tavoitteiden puolesta Jakobsonin toiminta EVAssa reflektoi hänen uraansa ulkoasiainhallinnossa, sillä kummassakin toimessa Jakobson pyrki integroimaan Suomea länteen. Tämän lisäksi Jakobson pyrki läpi uransa sinnikkäästi murtamaan sekä Suomessa että ulkomailla vallinneita käsityksiä Suomen roolista Neuvostoliiton politiikan tahdottomana objektina, oli keskustelukumppanina sitten Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedy tai tuiki tavallinen televisio-toimittaja.⁴⁶⁵ Tästä syystä Jakobsonin Suomen itsenäisen päätöksenteon edellytysten vahvistamiseksi tekemän yhteiskuntapoliittisen vaikuttamistyön voi perustellusti sijoittaa osaksi pidempää historiallista jatkumoa, aikahorisontin ulottuessa aina toisen maailmansodan taistelutanteilta suomalaisen yhteiskunnan selviytymiseen yli 1970-luvun kiivaimpien sosialisointiyritysten.

⁴⁶³ 1970-luvun alussa UM:n kulisissa kyti riita Suomen ulkopoliittisesta linjasta. SDP:n nuorista koostuva ryhmä edusti ns. uutta ideologisempaa ulkopoliittikkaa, kun puolestaan UM:n everstijuntta kannatti vallitsevaa reaalipoliittista linjaa. Kekkonen siunauksella toimineet uutta ulkopoliittikkaa puoltaneet nuoret sosiaalidemokraatit olivat vanhaa virkamieskaartia huomattavasti myöntyväisempiä NL:a kohtaan, haluten lisätä ja kehittää yhteistyötä Moskovan suuntaan YYA-sopimuksen puitteissa (Soikkanen 2008, 49–54; Pesu 2020, 34–35).

⁴⁶⁴ Bonnin jupakka oli osa suurempaa UM:n eri sukupolvien välistä kärhämää, joka sai alkuvuodesta 1975 verrattain paljon julkisuutta. Kyse oli nuorten edustustotyöntekijöiden kapinasta edustuston johtoa vastaan, mutta taustalla kyti vasemmiston hallussa olleen Ulkomaanasiainhallinnon virkailijajyhdistyksen (UHVY) ja vanhemman virkamieskaartin välinen vastakkainasettelu. Myös Pariisin-suurlähetystöissä oli samoihin aikoihin oma jupakansa, minkä seurauksena suurlähettiläs Ralph Enckell siirrettiin Varsovaan. Alholm ja Enckell kokivat joutuneensa SDP:n ajojahdin kohteeksi (Soikkanen 2008, 112–123).

⁴⁶⁵ Pesu 2020, 33; Tarkka 2010, 97, 294. Vuonna 1961, ollessaan Washingtonissa valmistelemassa presidentti Kekkonen Yhdysvaltain vierailua, Jakobson matkusti presidentti Kennedyn lentokoneessa lyhyen matkan, ajautuen hänen kanssaan kahdenkeskiseen keskusteluun Suomen historiasta, itsenäisyydestä ja idänsuhteista (Jakobson 1968, 7–10).

Reaalipoliittista koulukuntaa edustaneen Jakobsonin mukaan kansainvälisen poliittisen ilmapiiirin kehittyessä epävarmemmaksi Suomen oli pystyttävä huolehtimaan turvallisuudestaan ja kansallisista eduistaan, sillä siten myös muut kansainväliseen järjestelmään kuuluvat kansakunnat toimivat.⁴⁶⁶ Kansainvälisen yhteistyön varsinainen käyttövoima oli yhä edelleen kansallisen edun tavoittelu, jonka vuoksi myös Suomen tekemien päätösten tuli tapahtua ”terveen kansallisen itsekkyyden hengessä”.⁴⁶⁷

Jakobsonille Suomen kansallisen edun vaaliminen ei kuitenkaan tarkoittanut eristäytymistä, vaan lisääntyvää kansainvälistä yhteistoimintaa ja integraatiota. EVAssa hän korosti erityisesti Suomen puolueettomuuspolitiikan kauppapoliittisia ulottuvuuksia, sillä puolueettomuuden säilyttämisessä ei ollut kyse pelkästään ulkoisesta turvallisuudesta, vaan myös elinkeinoelämän elinvoimaisuudesta, joilla suomalaisten elintaso voitiin turvata alati kansainvälistyvässä maailmassa.⁴⁶⁸ Puolueettomuus oli Jakobsonille siten sekä keino että määränpää. Ymmärtäen puolueettomuuden ulkopoliittisen välinearvon, hän kykeni valjastamaan puolueettomuusretoriikan perustellessaan suomalaisille länsi-integraation välttämättömyyttä. Toisaalta puolueettomuus oli Jakobsonille aina myös tavoiteltava, joka mahdollisti Suomen pysymisen suurvaltojen kiistojen ulkopuolella ja pahimmassa tapauksessa sodan ulkopuolella. Jakobson ajoi siten EVAssa ikään kuin kaksilla rattailta, pyrkien samanaikaisesti turvaamaan elinkeinoelämän etuja sekä vahvistamaan Suomen itsenäisyyden perusteita. EVA oli siten paljon muutakin kuin ”kapitalismin esitaistelija”.⁴⁶⁹

Maiju Wuokko esittää tutkimuksensa yhtenä tärkeimmistä löydöksistä EVAn perustamisen ja elinkeinoelämän yhteiskuntapoliittisen aktivoitumisen sijoittuvan ensisijaisesti osaksi kansainvälistä uusliberalistista aaltoa.⁴⁷⁰ Vaikka kansainvälisen uusliberalismin siemenet voi nähdä kylvettäneen 1970-luvun talouskriisin seurauksena, EVAn perustamisen ja uusliberalismin yhteensovittaminen ei ole yksiselitteistä: EVAn ja Jakobsonin 1970-luvun toimintaa käsittelevästä

⁴⁶⁶ Jakobsonin haastattelu TV1:n Tasavallassa tapahtuu -ohjelmassa tammikuussa 1977. EVA, kansio 44, KA.

⁴⁶⁷ Jakobsonin esitelmä ”Kansainvälisen politiikan muutosnäkömät ja niiden vaikutukset suomeen” Maanpuolustuskorkeakoulun syyskokouksessa 20.11.1978. MJ, kansio 23, KA.

⁴⁶⁸ Jakobsonin esitelmä ”Pienen kansan itsenäisyys supervaltojen aikakautena” maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen vuosikokouksessa 1.4.1974. EVA, kansio 31, KA.

⁴⁶⁹ Lipponen 2014, 368.

⁴⁷⁰ Wuokko 2016, 156–157. Uusliberalismi on talouspoliittinen suuntaus, jonka mukaan vapaa yksityisomistisuus, vapaat markkinat ja vapaakauppa ohjaavat tehokkaimmin ihmisten hyvinvoinnin kasvuun. Se on kuitenkin käsitteenä monitahoinen (”Uusliberalismi”, *Tieteen termipankki*. <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:uusliberalismi>> [luettu 15.8.2021]).

arkistomateriaalista ei löydy yhtäkään viittausta uusliberalismiin.⁴⁷¹ Myös Wuokko tunnustaa tämän, mutta sivuuttaa seikan johtopäätöksistään.⁴⁷² Tämän tutkimuksen perusteella EVAn perustamisen ja toiminnan juurisyyt näyttäisivät olevan paljon moninaisemmat.

Wuokon väitteissä on kyse lopulta kansainvälisen uusliberalismin ja metodologisen nationalismin välisestä ristiriidasta.⁴⁷³ Wuokon mukaan kylmän sodan Suomea tarkasteltaessa tavataan herkästi painottaa maan erityislaatuista asemaa Neuvostoliiton naapurina, jolloin erot Suomen ja muiden länsimaiden välillä tapaavat korostua yhtäläisyyksien kustannuksella. Wuokon mielestä Suomen kauppasuhde Neuvostoliittoon antoi liike-elämän poliittiselle toiminnalle ”omat mausteensa”, muttei tehnyt siitä oleellisesti poikkeavaa verrattuna muihin länsimaihin.⁴⁷⁴ Analyysissään Wuokko kuitenkin aliarvostaa suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttaneita pitkän aikavälin rakenteellisia murroksia, voimakkaiden šokkien vaikutusta Suomen kansantalouteen, Neuvostoliiton kasvanutta painostusta Suomea kohtaan sekä Jakobsonin henkilökohtaisia, Suomen kansalliseen etuun kytkeytyviä motiiveja.

EVAn käytännön toimintaa peilattaessa edellä mainitut, suomalaisen yhteiskunnan murroksesta nousevat tekijät tarjoavat enemmän selitysvoimaa EVAn perustamiselle kuin uusliberalistiset motiivit.⁴⁷⁵ Tästä syystä EVAn toiminta selittyy pikemminkin kansallisen agendan määrittämänä kommunismin vastavoimana kuin kansainvälisen uusliberalistisen liikkeen myötävoimana. Kuten Jakobson jo vuonna 1976 totesi, EVAn tavoitteena ei ollut paluu uusliberalistien

⁴⁷¹ Elokuussa 1974 Hetemäki totesi, että EVAlla ei ollut muualla maailmassa esikuvaa, vaan sen toiminta tulisi kehittymään eteen tulevien tehtävien mukaan, ikään kuin *ad hoc* (VS 22.8.1974). Hyviä käytänteitä haettiin kuitenkin mm. Ruotsista, sillä EVAn johtajat Nars ja Piepponen kävivät opintomatalla Ruotsin teollisuusliitossa kesäkuussa 1975 (Jakobson Ruotsin teollisuusliiton toimitusjohtaja Axel Iverothille 26.5.1975. EVA, kansio 14, KA). Jakobson oli myös kirjeenvaihdossa Länsi-Saksan pääkonsuli Kai Heleniuksen kanssa, joka toimitti tietoa vuonna 1951 perustetun Institut der Deutschen Wirtschaft -organisaation (IW) toiminnasta. Sen agenda oli hyvin samankaltainen kuin EVAn, sillä IW harjoitti teollisuudelle ja yritystoiminnalle myönteistä koordinoitua tiedotus- ja tutkimustoimintaa, pyrkien ylläpitämään vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää ja vastustamaan valtion liiallista markkinainterventiota Saksan Liittotasavallassa (Helenius Jakobsonille 20.5.1975. EVA, kansio 14, KA). Näiden aihetodisteiden valossa EVAn perustamisen motiiveja voi kuitenkin tuskin kategorisoida uusliberalistisiksi.

⁴⁷² Wuokko 2016, 114. EVAn ja Jakobsonin arkistojen alkuperäislähteitä ei tietenkään voi pitää kategorisina todisteina uusliberalismin vaikutuksesta suuntaan tai toiseen, mutta koko laajuudessaan niillä on kuitenkin painoarvoa EVAn toiminnasta tehtäviin tulkintoihin.

⁴⁷³ Tutkimuksen kiinnittymistä kansallisvaltion viitekehykseen kutsutaan metodologiseksi nationalismiksi ks. esim. Wimmer & Glick Schiller: *Methodological Nationalism and Beyond: Nation–State Building, Migration and the Social Sciences*. *Global Networks* 2:4 (2002), 301–334.

⁴⁷⁴ Wuokko 2016, 285, 296.

⁴⁷⁵ Lisäksi, pohtiessaan uusliberalismin ilmenemismuotoja eri maissa, Wuokko vertailee Yhdysvaltain yhteiskuntaa ja poliittista kulttuuria Suomen vastaaviin, mikä osoittautuu melko hedelmättömäksi näkökulmaksi. McCarthyismin haamujen pelossa tehdyt von Hayekin väittämät uusliberalistisen talousjärjestelmän kaikkivoipaisuudesta eivät sellaisenaan ole siirrettävissä suomalaisen kansallisen historian ja sodanjälkeisen kehityskulun narratiiviin, sillä Suomi oli viimeistään 1960-luvulta lähtien vahvasti sosiaalidemokratian ja hyvinvointivaltion rakentamisen tiellä. Huomattavasti hedelmällisempää olisikin ollut peilata Suomen kehitystä jonkin länsieurooppalaisen maan, kuten Ruotsin, Saksan tai Tanskan kehitystä vasten. Wuokko perustelee ratkaisuaan toteamalla, että ”relevantti kansainvälinen kirjallisuus liike-elämän poliittisesta toiminnasta painottuu Yhdysvaltoihin” ja että ”juuri Suomen ja Yhdysvaltojen erilaisuus tekee vertailusta mielenkiintoista ja mahdollisesti löytyvistä yhtäläisyyksistä erityisen jännittäviä” (Wuokko 2016, 48–49).

suosimaan klassiseen markkinatalouteen, vaan työnjaon selkiinnyttäminen julkisen vallan ja elinkeinoelämän välillä.⁴⁷⁶ Vasta-argumenttina Wuokko esittää, että Suomessa uusliberalistien tavoitteena ei ollut purkaa hyvinvointivaltiota, vaan muuttaa sitä omiin tarkoituksiinsa sopivaksi. Hän luonnehtii sitä upotetuksi tai sulautetuksi uusliberalismiksi.⁴⁷⁷

Wuokon mukaan tätä taustaa vasten EVAn ajamaa konsensusta tulisi tulkita uusliberalismin suomalaisena sovellutuksena. Perusteluiksi Wuokko esittää, että uusliberalismin tutkijat ovat korostaneet ajatussuuntauksen muuntautumiskykyistä luonnetta, jolla on eri paikoissa ollut hyvin erilaisia käytännön ilmenemismuotoja ja toimeenpanijoita poliittisen kentän laidalta toiselle.⁴⁷⁸ Suomalaisen yhteiskuntapoliittisen kehityksen ja elinkeinoelämän järjestäytymisen selittäminen uusliberalismilla sillä perusteella, että uusliberalismilla on tapana ilmetä erilaisissa muodoissa eri tilanteissa, ei ole kuitenkaan erityisen vakuuttava argumentti.⁴⁷⁹ Uusliberalismin voi nähdä alkaa vaikuttaneen EVAn toiminnassa vasta 1980-luvun puolella, jolloin se alkoi keskittää tarmoaan yhteiskunnassa 1970-luvulla vallinneen vasemmistolaisuneen asenneilma-
piirin muuttamisen sijaan hyvinvointivaltion paisuneiden ylläpitokustannusten kritisoimiseen. Suomalainen konsensuspolitiikka sen sijaan näyttää pikemmin tulopoliittisen neuvottelume-
kanismin jalanjäljissä ja aseveliyhteistyön hengessä jalostetuksi puolustustoimenpiteeksi suur-
vasemmistoa vastaan kuin uusliberalismin suomalaiselta sovellutukselta.

Esimerkiksi Heikki Patomäen mukaan uusliberalismin voi nähdä rantautuneen Suomeen vasta 1980-luvulla erilaisten kansainvälisten talousjärjestöjen, kuten OECD:n ja Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) kautta, minkä seurauksena rahoitusmarkkinoita ryhdyttiin Suomessa asteittain vapauttamaan.⁴⁸⁰ Jyrki Smolanderin mukaan Suomesta puuttui vielä 1980-luvullakin kokonaan uusliberalistiset voimat, vaikka Margaret Thatcherin ja Ronald Reaganin vanavedessä aate elikin tuolloin anglosaksisessa maailmassa voimakkaana. Sekä Smolanderin että Ilkka Ruostetsaaren mukaan Suomessa omaksuttiin uusliberalistisen talousopin mukaisia käytänteitä oikeastaan vasta 1990-luvulla.⁴⁸¹ Etenkin Smolander pitää tulkintaa EVAsta uusliberalismin sanansaattajana turhan yksioikoisena. Hänen mukaansa EVA edusti 1970–1980-lukujen

⁴⁷⁶ Jakobsonin esitelmä ”Elinkeinoelämä ja julkinen valta” Porin yrittäjäjuhliissa 5.10.1976. EVA, kansio 31, KA.

⁴⁷⁷ Wuokko 2019, 675–679.

⁴⁷⁸ Wuokko 2016, 156–157.

⁴⁷⁹ Wuokon mukaan yhtäläisyyksistä huolimatta eri puolilla länttä tapahtuneessa talouselämän ryhmittäytymisessä vasemmistolaisia tuulia vastaan ”kyse vaikuttaa olleen pikemmin toisilleen rinnakkaisista kansallisista projekteista kuin suunnitelmallisesta, yli rajojen ulottuneesta liike-elämän rintamasta” (Wuokko 2016, 113).

⁴⁸⁰ Patomäki 2007, 11–12, 55, 62, 68.

⁴⁸¹ Smolander 2010, 376–378; Ruostetsaari 2014, 25.

Suomessa kansallista linjaa, joka pyrki yhteiskunnallisten ristiriitojen lievittämiseen eikä aggressiiviseen uusliberalistiseen vyörytykseen.⁴⁸² Tästä huolimatta Wuokko tulkitsee EVAn alkaneen muodostaa jo 1970-luvulla sellaisia uusliberalistisia käytänteitä, jotka löivät Suomessa läpi lopulta 1990-luvulla.⁴⁸³ Wuokon esittämää tulkintaa ei voi tämän tutkimuksen perusteella täysin poissulkea, muttei myöskään aukottomasti hyväksyä.⁴⁸⁴

Lokakuussa 1979 Suomalaisille yrittäjille pitämässään esitelmässä Jakobson totesi isänmaallisuuden olleen mielipidetutkimusten mukaan vahvistumassa. Kun vielä vuonna 1970 niukka enemmistö suomalaisista oli sitä mieltä, että Suomeen hyökättäessä aseellinen puolustautuminen ei olisi tarpeen eikä järkevää, tultaessa 1980-luvulle puolustusnihilismin suosio oli painunut noin viidennekseen. Suomen kansa näytti olevan peruskysymysten osalta eheämpi kuin aikoihin.⁴⁸⁵ Kekkonen johdolla Suomi oli hoitanut puolueettomuuspolitiikkaansa Neuvostoliiton painostuksesta huolimatta hyvin, onnistunut edelleen integroimaan talouttaan länteen sekä selvinnyt öljykriisin aiheuttamasta talouskurimuksesta kunnialla. Syvissä vesissä köli oli kulkenut oikeaan suuntaan, vaikka kannella saatettiin välillä puhua omituisesti.⁴⁸⁶

SDP:n linjamuutoksen myötä yhteiskunnan vasemmistolaiset aallot näyttivät tyyntyneen, eikä kommunistinen aate resonoinut enää työväenluokassakaan yhtä väkevästi kuin vuosikymmenen alussa. Jälkikäteen katsottuna kommunistien kamelin selän katkaisi jo vuonna 1975 kaksi merkittävää äärivasemmiston kärsimää vaalitappiota, joiden seurauksena aate menetti ratkaisevasti kannatusta sille perinteisesti vahvoissa viiteryhmissä. Maaliskuussa 1975 kommunistit menettivät hallinnassaan olleen Teiniliiton Mikkelin liittokokouksessa TT:n tukeman operaatio Tanelin seurauksena, ja marraskuussa 1975 SKDL hävisi niukasti Metallityöväenliiton liittokokousvaalit SDP:lle. Asian merkittävyyttä kuvaa se, että Sorsan mukaan Metallin vaalit olivat SDP:lle vähintään yhtä tärkeitä kuin saman vuoden syyskuussa järjestetyt eduskuntavaalit.⁴⁸⁷

⁴⁸² Wuokko 2016, 156; Smolander 2010, 376–378; Ruostetsaari 2014, 25. Ruotsin kokoomus julkaisi vuonna 1984 vahvasti hyvinvointivaltiota kritisoineen ohjelman, jolla laajaa julkista sektoria pyrittiin suitsimaan. Esimerkiksi tässä Smolander näkee selvän eron uusliberalismia voimalla ajaneen ruotsalaisen ja kansallista yhtenäisyyttä rakentaneen suomalaisen elinkeinoelämän välillä.

⁴⁸³ Wuokko 2019, 679–680. ”The role of EVA was to formulate policy ideas and leave them... “laying around” until they were accepted as politically inevitable... during and after the 1990s economic depression” (Wuokko 2019, 680).

⁴⁸⁴ Historiantutkimusta luonnehtii näkökulmien moninaisuus ja empiirisen aineiston laaja tulkinnanvaraisuus (Apajalahti ja Hannula 2020, 89). Tästä syystä Wuokon esittämät väittämät uusliberalismin vaikutuksesta EVAn ja Jakobsonin 1970-luvun toimintaan ansaitsevat lisätutkimusta, sillä aihe on Suomen yhteiskuntakehityksen ja poliittisen historian kannalta hyvin mielenkiintoinen.

⁴⁸⁵ Tarkka 2002, 226; Jakobsonin esitelmä ”Haasteita ja mahdollisuuksia” Turun yrittäjäpäivillä 26.10.1979. EVA, kansio 31, KA.

⁴⁸⁶ Vares 2010, 347.

⁴⁸⁷ Blom 2018, 106; Fast 2002, 79–80; Karjalainen Kekkoselle 8.8.1975. UKK, VK, UKA.

Kansallistunteen noustessa suomalaisten suhtautuminen suomalaisuuteen oli 1970-luvun edessä merkittävästi kohentunut, minkä lisäksi poliittinen kenttä näytti yhtenäisemmältä kuin aikoihin. Tärkeintä ei Jakobsonin mukaan ollut ennustaa tulevaisuutta, vaan tehdä muutokselle tietä. Laman kourissa ryvettyneet suomalaiset tarvitsivat reilun annoksen kansallistuntoa palauttaakseen vaikeiden vuosien jälkeen uskon itseensä. Jakobson kiteytti ajatuksensa siteeraamalla A. I. Arwidssonin: ”Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla, olkaamme siis suomalaisia”.

Jakobsonille kansallismielisyys ei kuitenkaan tarkoittanut vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla Euroopassa koettuja nationalismin nimissä tehtyjä hirmutekoja, vaan pyrkimystä varjella suomalaista kansallisidentiteettiä jatkuvasti voimistuneiden taloudellisten, sivistyksellisten ja poliittisten integraatiopaineiden vaikutuksilta. Jakobsonin mielestä oli vain ja ainoastaan suomalaisista itsestään kiinni, että he pääsisivät vaikuttamaan itsestään tehtäviin päätöksiin ja omaan kohtaloonsa alati kansainvälistyvässä maailmassa. Jakobsonin mukaan Suomen itsenäisen päätöksenteon vaalimiseksi tarvittiin aimo ripaus tervettä kansallista itsekkyyttä ja yhteistyötä.⁴⁸⁸ Tätä ideaa hän pyrki omalla toiminnallaan edistämään koko elämänsä niin lehtimiehenä, diplomaattina kuin EVAn toimitusjohtajana sekä Suomessa että ulkomailla.⁴⁸⁹

Jakobson luotsasi EVAa lopulta lokakuuhun 1984 saakka, jonka jälkeen hän jäi valtuuskunnasta eläkkeelle keskittyen kirjoittamistyöhön, esitelmöintiin ja konsultointiin. EVAsta poistuttuaan hän jatkoi edelleen aktiivisena yhteiskunnallisena keskustelijana ja mielipidevaikuttajana, kirjoittaen muun muassa Helsingin Sanomiin kolumneja ja kirja-arvosteluja. Lisäksi hän toimi presidenttien Mauno Koiviston ja Martti Ahtisaaren ulkopoliittisena taustavaikuttajana sekä johti vuosituuhannen vaihteessa Viron presidentti Lennart Meren vuonna 1998 perustamaa kansainvälistä komissiota, joka tutki toisen maailmansodan eri vaiheissa Viroa miehittäneiden neuvosto- ja natsisotilaiden tekemiä rikoksia ihmisyyttä vastaan. Viipurin poikana maailmalle lähtenyt Jakobson eli pitkän ja merkityksellisen elämän, menehtyen keuhkokuumeella 2013 kunnioitettavassa 91 vuoden iässä.

⁴⁸⁸ Jakobsonin artikkeli ”Terve kansallinen itsekkyyys” Kanava-lehdessä syyskuussa 1977.

⁴⁸⁹ Tarkka 2010, 265–266; Pesu: ”100 tekijää: Max Jakobson”. <<https://100tekijaa.fi/max-jakobsson>> [luettu 22.4.2021].

6 TILINPÄÄTÖS

Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteeseen kuuluu olennaisena osana tutkijan kohtaamat lukuisat valinnat sen suhteen, mitä hän nostaa esille, mitä hän jättää pois, miten hän tulkitsee tutkimuskohteensa toimintaa, motiiveja ja vaikutusta sekä millä tavalla hän asemoi tutkimuskohteensa osaksi historiallista jatkumoa ja aikakautensa ympäristöä. Tavoitteena on luoda pätevä ja oikeudenmukainen kuvaus tutkimuksen kohteena olevasta henkilöstä arvioimalla hänen toimintaansa oman aikansa kulttuurissa ja yhteiskunnassa.⁴⁹⁰

Suomalainen yhteiskunta oli 1970-luvulle tultaessa suuressa murroksessa. Kaupungistumisen ja ammatillisen rakennemuutoksen lisäksi Euroopasta opiskelijaliikkeen myötä Suomeen rantautuneet aatteenaallot muokkasivat yhteiskunnan asenneilmapiiriä vasemmistolaisemmaksi. Laajamittaisten sosiaalipoliittisten reformien seurauksena valtion ja julkisyhteisöjen vaikutuspiiri laajeni sosiaali- ja terveystalouden lisäksi elinkeino- ja talouspolitiikkaan, mikä aiheutti elinkeinoelämän piirissä suurta huolta. Kalevi Sorsan johdolla valtapuolueeksi nousua tehnyt SDP käänsi poliittista linjaansa piirun tai kaksi vasemmalle, minkä lisäksi kommunistit pääsivät vaikuttamaan suomalaiseen politiikkaan lukumääräänsä suuremmalla painoarvolla. Moskovan kasvanut painostus näytti heikentävän Suomen itsenäisen päätöksenteon perusteita, minkä lisäksi itesesensuurin kourissa rykeneet suomalaiset puhuivat itänaapurista koskevista asioista kiertoilmauksin ja nimimerkein. Poliitikassa korporatismi kukki parlamentarismen kustannuksella, minkä lisäksi korvaamattomaksi idänsuhteiden avulla itsensä asemoinut presidentti Kekkonen oli valtakautensa huipulla.

Vallitsevasta yhteiskuntakehityksestä huolissaan olleet elinkeinoelämän edustajat alkoivat 1970-luvun alussa kokoamaan rivejään päinvastaisen käänteiden aikaansaamiseksi. Päiviö Hetemäen ideoima EVA perustettiin vuonna 1974, ja sen ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi päätettiin kutsua Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan parissa tehdystä urastaan tunnettu Jakobson. Vaikka jälkikäteen tarkasteltuna käsityksiä vasemmistoradikalismista aiheuttamista uhista suomalaiselle yhteiskunnalle voidaan pitää liioiteltuna, tämän tutkimuksen perusteella elinkeinoelämän järjestäytyminen ja aikalaisten vastareaktiot näyttävät täysin perusteltuina, etenkin kun Moskovasta virtasi jatkuvaa rahallista ja poliittista tukea kommunisteille.

Jakobsonin määrätietoisella otteella EVAsta tuli nopeasti merkittävä yhteiskuntapoliittinen toimija, jonka vaikutus ulottui monelle yhteiskunnan sektorille kauppa-, talous-, ja ulkopoliitikasta aina sosiaali-, koulutus-, ja työllisyyspolitiikkaan. Jakobson onnistui luomaan lyhyessä ajassa useita tuloksellisia poliittisen vaikuttamisen kanavia, mikä aiheutti myös elinkeinoelämän omissa riveissä paheksuntaa, sillä kaikki eivät pitäneet hänen itsenäisistä toimintatavoistaan.

⁴⁹⁰ Mylly 2006, 158.

Etenkin teollisuuden piirissä Jakobsonin koettiin astuneen TKL:n ja STK:n reviiirille, minkä seurauksena elinkeinoelämän yhteisrintama säröili taistelussa vasemmistoa vastaan. Tämän lisäksi sosiaalidemokraatteihin epäluuloisesti suhtautuneiden teollisuusjohtajien näkemykset yhteistyöstä vasemmiston kanssa erosivat merkittävästi Jakobsonin tekemästä analyysistä, jonka mukaan ainoa tehokas tie vaikuttaa vallitsevaan yhteiskuntapolitiikkaan kävi SDP:n kautta.

Jakobsonin EVAssa kehittämä yhteiskuntapoliittisen vaikuttamisen toimintastrategia perustui tutkimus- ja tiedonvälitystoimintaan, vaikuttamisprojektien toimeenpanoa ohjanneeseen viestintäpoliittiseen ohjelmaan sekä neuvotteluyhteyksien luomiseen hallitusvallan ja valtapuolueeksi nousseen SDP:n kanssa. Poliittisiin päättäjiin suuntautuneen puunlatvavaikuttamisen lisäksi EVA harjoitti laajalla keinovalikoimalla konkreettista ruohonjuuritason vaikuttamista 1970-luvun informaatioodankäynnin etulinjassa tehdessään tietä porvarilliselle aatteelle. Laajasta vaikutuksestaan huolimatta EVA henkilöityi etenkin julkisuudessa vahvasti kansainvälisesti tunnettuun toimitusjohtajaansa. EVAssa tuli nopeasti toimitusjohtajansa luomus ja eräänlainen alusta, jota kautta Jakobson ajoi hänelle itselleen, sekä EVAn taustalla vaikuttaneille Päiviö Hetemäelle ja Mika Tiivolalle tärkeitä Suomen kansallisiin etuihin liittyviä tavoitteita.

Laajojen henkilökohtaisten verkostojensa kautta Jakobson sai tietoa kaikkialta, minkä vuoksi hän kykeni laatimaan jälkikäteenkin tarkasteltuna hyvin tarkkanäköisiä analyysejä. Lisäksi hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, taitojensa ja karismanensa voi nähdä olleen merkittävä osatekijä hänen kyvyssään vaikuttaa 1970-luvun yhteiskuntakehitykseen ja poliittiseen päätöksentekoon. Jakobsonin lukuisten EVAssa alulle panemien hankkeiden joukosta selvinä kokonaisuuksina erottuvat hänen toimintansa yhteistyön fasilitoimiseksi toisiaan kohtaan epäluuloisesti suhtautuneiden elinkeinoelämän ja SDP:n välille, hänen vaikutuksensa Korpilammen seminaarissa siunatun konsensuspolitiikan edistämiseksi, hänen pyrkimyksensä perustella markkinatalouden välttämättömyyttä suomalaisille sekä hänen tavoitteensa vahvistaa Suomen itsenäisyyden perusteita integroimalla Suomea kohti läntistä kulttuuripiiriä niin henkisesti, poliittisesti kuin aatteellisesti.

Jakobsonia voi perustellusti pitää eräänä suomalaisen konsensuspolitiikan harmaana eminenssinä, sillä hän pyrki läpi 1970-luvun edistämään yhteiskuntasopimukseksi nimittämäänsä laaja-alaista yhteistyötä yhteiskunnan eri toimijoiden kesken ja luomaan dialogia konsensuspolitiikalle myötämielisen SDP:n kanssa. Jakobsonin vaikutusta SDP:n talouspoliittisessa ajattelussa tapahtuneeseen merkittävään linjamuutokseen on mahdotonta aukottomasti todistaa, mutta EVAn ja SDP:n monivuotisen neuvotteluyhteyden voi nähdä eräänä prosessiin merkittävästi vaikuttaneena taustatekijänä. Toisin kuin Maiju Wuokko tutkimuksessaan esittää, tämän tutkimuksen perusteella konsensuspolitiikka ei näyttäydy uusliberalismin suomalaisena sovellutuk-

sena, vaan pikemmin kansallisista lähtökohdista nousseella, aseveliyhteistyön hengessä jalostettuna puolustustoimenpiteenä suurvastustusta vastaan. Konsensusta edistäessään Jakobson ajoi kaksilla rattailla, pyrkien toisaalta vahvistamaan suomalaisten yritysten kilpailukykyä ja toisaalta luomaan ideologista puskuria eristääkseen Neuvostoliiton tukemat kommunistit Suomen poliittisesta päätöksenteosta.

Jakobsonin analyysissä markkinatalousjärjestelmän itseohjautuvuuden säilyttämisessä oli kyse yrittämisen vapaudesta, kansalaisten vapaudesta ja viime kädessä kansakunnan vapaudesta. Jakobson pyrki osoittamaan, ettei markkinatalous ollut itsetarkoituksellista, vaan sen säilymisestä riippui koko suomalaisen demokraattisen järjestelmän elinvoimaisuus. Tulokulma oli retorisesti näkökulmasta taitavasti rakennettu, sillä 1970-luvun yhteiskunnallisessa ilmapiirissä yksilönvapautta oli helpompi puolustaa kuin kapitalismia. Jakobsonille markkinatalouden puolustamisessa oli siten kyse elinkeinoelämän toimintaedellytysten turvaamisesta, mutta toisaalta myös suomalaisen yhteiskunnan ja identiteetin kiinnittämisestä länsimaiseen arvomaailmaan. Jakobson möi suomalaisille markkinataloutta länsimaisen demokratian nimissä.

Jakobsonin johdolla EVAn toimintaan sisältyi alusta lähtien vahva kansallisen edun pohjavire, jonka myötä myös EVAn toimistossa omaksuttiin jakobsonilainen linja Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Hän osallistui aktiivisesti Suomen puolueettomuuspolitiikasta ja suomettumisesta käytyyn keskusteluun kirjoittamalla ja esitelmöimällä, pyrkien valjastamaan puolueettomuusretoriikan perustellessaan suomalaisille kilpailukykyisen elinkeinoelämän merkitystä Suomen itsenäisyydelle. Jakobsonin mukaan vahva talous loi parhaimmat edellytykset Suomen puolueettomuuspolitiikan harjoittamiselle, minkä vuoksi elinkeinoelämän toimintaedellytyksistä oli pidettävä hyvää huolta. Jakobsonille Suomen puolueettomuus oli sekä keino, että määränpää, jonka puolesta argumentoidessaan hän pyrki vahvistamaan Suomen itsenäisen päätöksenteon edellytyksiä aikakaudella, jota leimasi poliittisideologinen valtakamppailu idän ja lännen välillä.

Machiavellin mukaan isänmaata tuli puolustaa kaikin keinoin, kunnialla tai häpeällä – *o con gloria o con ignominia* – kunhan sitä puolustettiin hyvin: ”Myöskin *con ignominia*”, kuten pääministeri Paasikivi totesi elokuussa 1945 hallitukselleen Neuvostoliiton painostaessa Suomea tuomitsemaan Mannerheimia lukuun ottamatta koko sodanaikaisen johtonsa syyllisiksi hyökkäyssotaan ja liittoon Saksan kanssa.⁴⁹¹ Jakobsonille isänmaallisuus ei katsonut keinoja, sillä kuten hän Henry Kissingeriä lainaten on todennut, ”kansallisen kriisin aikana lurjuksen ja san-

⁴⁹¹ Rentola 2010, 287.

karin, petturin ja valtiomiehen erottavat toisistaan ainoastaan heidän toimintansa motiivit, eivätkä teot”.⁴⁹² Mutta voiko 1970-luvun yhteiskunnan vasemmistolaistumista luonnehtia kriisiksi, ja pyhittivätkö Jakobsonin tarkoituserät hänen käyttämänsä keinot. Oliko hän 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa lurjus vai sankari?

Henkilöhistoriallista tutkimusta tehdessään tutkija joutuu ainakin jossain määrin aina matkamaan tutkimuskohteensa mieleen ymmärtääkseen hänen toimintansa motiiveja ja moraalialia. Historiantutkimuksessa kohteena olevan yksilön motiivien selvittäminen on jo ajallisen etäisyyden ja kulttuurisen vierauden vuoksi haastavaa, minkä lisäksi emme osaa aina itsekään suoralta kädeltä arvioida mitkä tekijät meitä motivoivat elämässämme. Läpikäymällä tutkimuskohteena olevan henkilön päiväkirjoja, kirjeenvaihtoa ja muuta jäämistöä tutkijalle muodostuu parhaassa tapauksessa kuitenkin eräänlainen intuitio siitä, miten tutkimuksen kohteena oleva henkilö on saattanut jäsentää maailmaa. Side historioitsijan ja tutkimuskohteen välille muodostuukin elämäkerrallisessa tutkimuksessa usein syvemmäksi, kuin muissa historiantutkimuksen lajeissa. Inhimillinen näkökulma tuo toisaalta herkemmin esiin tutkijan inhimilliset puolet, jolloin tutkijalla on vaarana asettua joko tutkimuskohteen puolustusasianajajaksi tai syyttäjäksi.

Tämän tutkimuksen perusteella Jakobsonin toiminnan juurisyyt näyttäisivät selittyvän parhaiten isänmaallisten motiivien kautta. Braudelin esittämän aikajaottelun puitteissa Jakobsonin elämänsäkaaresta näyttää nousevan esille ennen kaikkea yksi kantava teema: Suomen kansallisten etujen puolustaminen niistä lähtökohdista, jotka määrittivät häntä ihmisenä, poliittisena toimijana ja oman sukupolvensa edustajana. On myös ilmeistä, että Jakobsonin elämän avainkokeemukset ovat muovanneet hänen maailmankatsomustaan antikommunistiseksi, kapitalistiseksi ja länsimieliseksi. Kyseiset aatesuunnat eivät kuitenkaan itsessään vaikuta riittävän vahvoilta selittämään Jakobsonin toimintaa suuressa kuvassa. Jakobsonin elämänvaiheita peilattaessa anti-kommunismia paljon tärkeämpänä näyttäytyy patriotismi, elinkeinoelämän lobbausta olennaisempina Suomen puolueettomuuden uskottavuus ja Suomen länsi-integraatiota välttämättömämpänä Suomen riippumattomuus Neuvostoliitosta.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Jakobson olisi välillä itsekkäistäkin syistä pyrkinyt urallaan ja elämässään eteenpäin. Jakobson oli luonteeltaan hyvin kunnianhimoinen, kuten esimerkiksi hänen oman ehdokkuutensa puolesta masinoima maailmanlaajuinen vaalikampanjointi vuoden 1971 YK:n pääsihteerivaalissa osoitti. Vaikka Jakobsonin toimintatavat olivatkin välillä suoraviivaisia, hänen laajat verkostonsa, henkilökohtaiset ominaisuutensa ja kykynsä katsoa ideologioiden ohi yhteisten ratkaisujen löytämiseksi tekevät hänestä Suomen kylmän sodan aikakauden poliittisen historian näkökulmasta merkittävän toimijan, jonka vaikutus 1970-luvun yhteiskuntakehitykseen on ollut täysin ilmeinen.

⁴⁹² Kissinger 164, 20.

Jakobson on kuvaillut ystäväänsä Päiviö Hetemäkeä ”historian vaihdemieheksi”, koska sovinnontekijänä ja patrioottina tunnetulla Hetemäellä oli kyky löytää hankaliinkin kiistoihin yhteisiä ratkaisuja. Tämän tutkimuksen perusteella Jakobsonia itseäänkin voi luonnehtia eräänlaiseksi historian vaihdemieheksi, tai pikemminkin historian jarrumieheksi. Hän lievensi omalla toiminnallaan merkittävästi vasemmistolaistuneen yhteiskunnan poliittista polarisoitumista muuttamalla elinkeinoelämän asenneilmapiiriä sisältä päin ja luomalla hedelmällisen dialogin elinkeinoelämän ja SDP:n välille, pyrki toiminnallaan jarruttamaan Suomen luisumista liian lähellä Neuvostoliiton etupiiriä sekä loi omalta osaltaan intellektuaalisen puskurin sille, ettei suomalaisesta hyvinvointivaltiosta tullut sosialistista kokeilua.⁴⁹³

Suomen ulkopoliitikasta käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa hän toi esille Suomen puolueettomuuspolitiikan läntistä näkökulmaa ja pyrki murtamaan sekä kotimaassa että ulkomailla vallinneita käsityksiä Suomen roolista Neuvostoliiton politiikan tahdottomana objektina. Hän peräänkuulutti yleisradikalismia ja neuvostomyötäilyn vastavoimaksi tervettä kansallista itsetuntoa ja itsekkyyttä, rohkaisten suomalaisia ajattelemaan itsenäisesti ja rohkeasti. Jakobsonin vaikutus länsimielisen asenneilmaston ja yhteiskuntajärjestelmän puolesta voidaan sijoittaa osaksi pidempää historiallista jatkumoa, aikahorisontin ulottuessa aina toisen maailmansodan taistelutantereilta suomalaisen yhteiskunnan selviytymiseen yli kiivaimpien sosialisointiyritysten. Hän oli maailmankansalaiseksi verhoutunut patriootti, joka pyrki koko elämänsä tarkastelemaan maailmaa ennen kaikkea Suomen ja suomalaisten etujen näkökulmasta. Tolstoin historianfilosofiaa tutkineen Sir Isaiah Berlinin jaottelussa häntä voisi kuvata luonteeltaan maailman monimerkityksellisyyttä korostavaksi ketuksi, mutta poliittiselta vakaumukseltaan vankkumattomasti länteen päin katsovaksi siiliksi.

⁴⁹³ Rusi: ”Ministeri Max Jakobson”, 12.3.2013. <https://blogit.ulkoministerio.fi/bern/max_jakobson/> [luettu 10.8.2020]; Lipponen 2009, 384.

LÄHTEET

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Max Jakobson (MJ).

MJ 2	Kirjeenvaihto 1975–1983
MJ 22	Muut artikkelit ja esitelmät 1976
MJ 23	Muut artikkelit ja esitelmät 1977–1978
MJ 24	Muut artikkelit ja esitelmät 1979–1980
MJ 33	Muut artikkelit ja esitelmät 1965–2010
MJ 39	Suurlähettiläs Tukholmassa 1972–1974
MJ 40	EVA:n johtaja 1975–1984
MJ 46	Teollisuuden Keskusliitto 1986–1991
MJ 51	Kekkosta koskeva aineisto 1950–1980

Kansallisarkisto, Helsinki. Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).

EVA 1	Työvaliokunnan ja syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976
EVA 2	Työvaliokunnan ja syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1977–1978
EVA 3	Työvaliokunnan ja syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1979–1982
EVA 14	Kirjeenvaihto 1974–1975 A–N
EVA 15	Kirjeenvaihto 1974–1975 O–Ö
EVA 16	Kirjeenvaihto 1976
EVA 17	Kirjeenvaihto 1977
EVA 18	Kirjeenvaihto 1978
EVA 19	Kirjeenvaihto 1979
EVA 29	Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979
EVA 31	Max Jakobsonin käsikirjoitukset 1975–1980
EVA 41	Muistiot 1973–1976
EVA 42	Muistiot 1977–1979 sekä esitykset ja esitelmät 1973–1984
EVA 44	Otteet radio- ja TV-ohjelmista 1973–1984

Urho Kekkosen arkisto (UKA), Orimattila. Urho Kaleva Kekkonen (UKK).

UKK VK	Vuosikirjat 1974–1975
UKK SA	Salaiset asiakirjat 1976–1979
UKK KIR	Urho Kekkosen kirjeenvaihto 1975–1980

II EVAN JULKAISUT

EVA-raportti syyskuu 1976, *Yrityksen yhteiskunnalliset vaikutukset*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1976.

EVA-raportti syyskuu 1976, *Viestinnän kysymyksiä*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1976.

EVA-raportti syyskuu 1976, *Talouden tosiasiat*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1976.

EVA-raportti joulukuu 1976, *Minne menet markkinatalous?* Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1976.

EVA-raportti kesäkuu 1977, *Suomalaisten mielipiteet markkinataloudesta*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1977.

EVA-raportti elokuu 1977, *Valtiovalta ja elinkeinoelämä*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1977.

EVA-raportti syyskuu 1977, *Markkinatalouden kehitysnäkymät*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1977.

EVA-raportti elokuu 1978, *Päätöksenteko suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1978.

III LÄHDEJULKAISUT

Salaisuuksien vartija: lehtiä valtiosihteeri Matti Tuovisen päiväkirjasta 1972–1985. Toim. Juhani Suomi. Turku: Turun Yliopisto, 2012.

Urho Kekkosen päiväkirjat. 3. 1969–1974. Toim. Juhani Suomi. Helsinki: Otava, 2003.

Urho Kekkosen päiväkirjat. 4. 1975–1981. Toim. Juhani Suomi. Helsinki: Otava, 2004.

IV SANOMALEHTIJULKAISUT

Aamulehti (AL), 1977

Etelä-Suomen Sanomat (ESS), 1975

Helsingin Sanomat (HS), 1975–1979

Kaleva, 1975

Keskisuomalainen (KS), 1974

Soihtu, julkaisija sosialistinen opiskelijaliitto, 1977

Suomen Kuvalehti (SK), 1978

Tiedonantaja (TA), 1976

Turun Sanomat (TS), 1975

Uusi Suomi (US), 1974–1979

Viikkosanomat (VS), 1974

V TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Apajalahti, Ahto ja Henri Hannula. Historiantutkimuksen tieteellisyydestä. *Historiallinen aika-kauskirja* 118:1 (2020), 84–93.

Apunen, Osmo. *Paasikiven-Kekkonen linja*. Helsinki: Tammi, 1977.

Apunen, Osmo. *Linjamiehet: Paasikivi-seuran historia*. Helsinki: Tammi, 2005.

Autio, Sari ja Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto. *Ongelma, oivallus ja onnistumisen ilo*, toim. Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto. Historiantutkimuksen arki & tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 2001.

Bernhagen, Patrick. *The Political Power of Business: Structure and Information in Public Policymaking*. Dublin: Trinity College, 2005.

Bloch, Mark. *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia, 2003.

Blom, Anders. *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä – tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011*. Turku: Väitöskirjatutkimus, Turun yliopisto, 2018.

Braudel, Fernand. *Sivilisaatio ja kulttuuri – Euroopan loisto*, toim. ja suom. Tuomas M. S. Lehtonen. Eurooppa. Tampere: Vastapaino, 1992.

Gaddis, John L. *The Landscape of History: How Historians Map the Past*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

- Heikkilä, Elli. *Siirtolaisuus Suomesta Ruotsiin 1960-luvulla ja tämän päivän maastamuuton kuva - mitä olemme oppineet, mitä opittavaa vielä olisi?* Siirtolaisinstituutti 2014. <https://www.researchgate.net/publication/328496611_Siirtolaisuus_Suomesta_Ruotsiin_1960-luvulla_ja_taman_paivan_maastamuuton_kuva_-_mita_olemme_oppineet_mita_opittavaa_yhla_olisi>.
- Hillman, Amy ja Michael Hitt. "Corporate Political Strategy Formulation: A Model of Approach, Participation, and Strategy Decisions". *The Academy of Management Review* 24:4 (1999), 825–842.
- Jakobson, Max. "Substance and Appearance: Finland". *Foreign Affairs* 58:5 (1980), 1034–1044.
- Jussila, Osmo ja Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY, 2009.
- Kalela, Jaakko. "Kekkonen viimeinen päiväkirjamerkintä". *Historiallinen aikakauskirja* 116:1 (2018), 83–85.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Kalela, Jorma. *Hyvinvointivaltion rakentaminen*, toim. Ville Pernaa ja Mari K. Niemi. Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Helsinki: Edita, 2005.
- Kalela, Jorma. *Muistitiedon näkökulma historiaan*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Kallenautio Jorma. *Suomi kylmän rauhan maailmassa – Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2005.
- Kantola, Anu. *Muuttuuko maan tapa? Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa*. Muistio Sitralle 10.11.2015. Helsinki: Sitra, 2015.
- Kissinger, Henry A. *A World Restored*. New York: Grosset & Dunlap, 1964.
- Koivisto, Jukka. *Päiviö Hetemäki – sovinnontekijä*. Helsinki: Edita, 2006.
- Kostiainen, Auvo. *Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Lehtonen, Tuomas M. S. *Suomentajan esipuhe*, toim. ja suom. Tuomas M. S. Lehtonen. Eurooppa. Tampere: Vastapaino, 1992.
- Majander, Mikko. "Jakobsonin jäljillä". *Historiallinen aikakauskirja* 108:4 (2010), 511–512.
- Mansner, Markku. *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa – Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy, 1990.

- Meinander, Henrik. *Kansallisen katseen lumo*. Teoksessa Blåfield, Antti (toim.): *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Helsinki: Siltala 2016.
- Mylly, Juhani. *Henkilöhistorian tutkimus ja Kekkonen. Metodisia pohdintoja*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): *Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Okkonen, Ville. ”Vapaan koulutuksen tukisäätiön perustaminen ja yhteiskunnallinen muutos”. *Kasvatus & Aika* 6:3 (2012a), 25–39.
- Okkonen, Ville. ”Elinkeinoelämä yhteiskunnallisena vallankäyttäjänä 1970-luvulla”. *Alusta! Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden verkkolehti* (2012b).
- Okkonen, Ville. ”Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle”. *Historiallinen Aikakauskirja* 111:3 (2013), 293–306.
- Okkonen, Ville. ”EVA patosi sosiaalireformismia”. *Historiallinen Aikakauskirja* 112:1 (2014), 92–93.
- Paavonen, Tapani. *Reunalta keskiöön: Suomi ja Länsi-Euroopan integraatio toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella*, toim. Ville Pernaa ja Mari K. Niemi. Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Helsinki: Edita, 2005.
- Paavonen, Tapani. *Eristäytyneestä rajamaasta eurooppalaisen yhteisön ytimeen*, toim. Erkka Railo ja Ville Laamanen. Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010.
- Patomäki, Heikki. *Uusliberalismi Suomessa: lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY, 2007.
- Pesu, Jukka. *Suomi, rauhanturvaaminen ja kylmä sota 1956–1990 – Rauhanturvaaminen osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa*. Turku: Väitöskirjatutkimus, Turun yliopisto, 2020.
- Railo, Erkka. *Pienen valtion kansallinen selviytymisstrategia*, toim. Erkka Railo ja Ville Laamanen. Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010.
- Rentola Kimmo. *Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Helsinki: Otava, 2005.
- Rentola, Kimmo. *Suomi kylmässä sodassa*, toim. Erkka Railo ja Ville Laamanen. Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010.
- Rich, Andrew. *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

- Roiko-Jokela, Heikki. *Elämäkerta – aikakauden kuvaus. Mistä elämäkerta kertoo, kuinka kohdetta voidaan lähestyä, millaisia lähteitä on käytettävissä?* Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Ruostetsaari, Ilkka. *Vallan sisäpiirissä*. Tampere: Vastapaino, 2014.
- Rusi, Alpo. *Etupiirin ote: Suomen valtapeli Euroopan rajalla 1700–2014*. Helsinki: Gummerus, 2014.
- Rusi, Alpo. *Vasemmalta ohi: kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990*. Jyväskylä: Gummerus, 2007.
- Saari, Juh. ”Suomalainen konsensus: Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana”. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75:5 (2010), 469–487.
- Saarikoski, Vesa. ”Irrationalismin” ja näkökulman valinnan haasteet elämäkertatutkimuksessa. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Savtschenko, Ritva. *Kompuroiden korporatismissa: eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978*. Helsinki: Väitöskirjatutkimus, Helsingin Yliopisto 2015.
- Smolander, Jyrki. ”Integratiivinen nationalismi: porvarillisen Suomen hyvinvointi-ideologia toisen maailmansodan jälkeen?” *Ennen ja nyt* 1:4 (2001).
- Smolander, Jyrki. *Suomalaisen hyvinvointivaltion poliittinen historia* toim. Erkkä Railo ja Ville Laamanen. Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010.
- Soikkanen, Timo. *Biografinen tutkimus*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Soikkanen, Timo. *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella, II osa. Uudistumisen, konfliktien ja suurten saavutusten vuosikymmen 1970–81*. Helsinki: Otava, 2008.
- Soikkanen, Timo ja Vesa Vares. ”Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa”. *Historiallinen Aikakauskirja* 96:1 (1998), 37–54.
- Suomi, Juhani. *Urho Kekkonen. 1956–1962, Kriisien aika*. Helsinki: Otava, 1992.
- Suomi, Juhani. *Urho Kekkonen. 1976–1981, Umpeutuva latu*. Helsinki: Otava, 2000.
- Suutarinen, Sakari. ”Vapaan koulutuksen tukisäätiö: koulukasvatuksen, opettajankoulutuksen ja tutkimuksen näkymätön vaikuttaja 1973–1991”. *Kasvatus & Aika* 2:2 (2008), 29–52.

- Tarkka, Jukka. *Isänmaan unilukkari: Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö*. Helsinki: WSOY, 2006.
- Tarkka, Jukka. ”EVA ja demarit”. *Historiallinen Aikakauskirja* 111:4 (2013), 494.
- Uino, Ari. *Biografisen tutkimuksen ääriiviivoja*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Vares, Vesa. *Historian henkilöt ja elämäkertatutkimus. Suomalaisia ja kansainvälisiä elämäkertoja: esittelyä, analyysiä ja metodisia ongelmia*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen tutkimus Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Turku: Turun yliopisto, 2006.
- Vares, Vesa. *Suomi lännen silmin*, toim. Erkki Railo ja Ville Laamanen. Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010.
- Vesikansa, Jarkko. *Salainen sisällissota: työnantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Helsinki: Otava, 2004.
- Vuolanto, Ville. ”Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu”. *Historiallinen aikakauskirja* 105: 3 (2007), 304–316.
- Wuokko, Maiju. ”Layers of Disunity: The Presidential Politics of Finnish Business 1981–1982”. *Scandinavian Journal of History* 38:5 (2013), 612–635.
- Wuokko, Maiju. *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden Keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Helsinki: Väitöskirjatutkimus, Helsingin yliopisto 2016.
- Wuokko, Maiju. “The Curious Compatibility of Consensus, Corporatism, and Neoliberalism: The Finnish Business Community and the Retasking of a Corporatist Welfare State. *Business history* 63:4 (2019) 668–685.

VI LÄHDEKIRJALLISUUS

- Andrew, Christopher ja Oleg Gordievski. *KGB*. Suomentaneet Liisa Paakkanen ja Risto Var-teva. Keuruu: Otava, 1991.
- Bärlund, Kai. ”Miten liikepankit ja vakuutuslaitokset saatetaan yhteiskunnan hallintaan” *Sosia-listinen politiikka* 1/1976.
- Blåfield, Antti ja Pekka Vuoristo. *Kalevi Sorsan suuri rooli*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1985.
- Fast, Leif. *Minnesbilder*. Helsinki: Leif Fast, 2002.
- Fjodorov, Vladimir. *NKP:n Suomen osastolla 1954–1989*. Keuruu: Otava, 2001.

- Hentilä, Seppo. *Max Jakobsonin kirjasto: kokoajansa näköinen*. Helsinki: Kansalliskirjasto, 2018.
- Hetemäki, Päiviö ja Eero Tuomainen. *Entä nyt, Suomi?* Helsinki: Tammi, 1979.
- Hästö, Stig. *Vuodet kertyvät ja pilvet haihtuvat: omaelämäkerrallista tarinaa ja mietteitä seitsemältä vuosikymmeneltä*. Porvoo: WSOY, 1987.
- Jakobson, Max. *Englanti valinkauhassa*. Porvoo: WSOY, 1952.
- Jakobson, Max. *Diplomaattien talvisota: Suomi maailmanpolitiikassa 1938–40*. Porvoo: WSOY, 1955.
- Jakobson, Max. *Kuumalla linjalla: Suomen ulkopoliittikan ydinkysymyksiä 1944–1968*. Porvoo: WSOY, 1968.
- Jakobson, Max. ”Terve kansallinen itsekkyyt”. *Kanava* 9/1977.
- Jakobson, Max. *Veteen piirretty viiva: havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953–1965*. Helsinki: Otava, 1980.
- Jakobson, Max. *38. kerros: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1965–1971*. Helsinki: Otava, 1983.
- Jakobson, Max. *Vallanvaihto: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Helsinki: Otava, 1992.
- Jakobson, Max. *20. vuosisadan tilinpäätös. 2: pelon ja toivon aika*. Helsinki: Otava, 2001.
- Jakobson, Max. *Tilinpäätös 3*. Helsinki: Otava, 2003.
- Kauppinen, Timo. *Maamme työtaistelut kansainvälisessä vertailussa*. Teoksessa Sadan vuoden työtaistelut: työtaistelutietoja vuosilta 1890–1989. Helsinki: Tilastokeskus, Haka-paino Oy, 1990.
- Karjalainen, Ahti ja Jukka Tarkka. *Presidentin ministeri: Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa*. Helsinki: Otava, 1989.
- Koivisto, Mauno. *Historian tekijät: Kaksi kautta II*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1995.
- Korhonen, Keijo. *Sattumakorpraali: Korhonen Kekkosen komennossa*. Helsinki: Otava, 1999.
- Koroma, Johannes. *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa: Teollisuuden Keskusliiton historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2015.
- Leskinen, Jari. *Kohti sosialismia! Pirkkalan peruskoulun marxilainen kokeilu 1973–1975*. Helsinki: Siltala, 2016.
- Lindblom, Seppo. *Manun matkassa*. Helsinki: Otava, 2009.
- Lipponen, Paavo. *Muistelmat 1*. Helsinki: WSOY, 2009.
- Lipponen, Paavo. *Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995*. Helsinki: WSOY, 2014.

- Nars, Kari. *Mahtimiesten matkassa*. Jyväskylä: Tammi, 2002.
- Pastinen, Ilkka. *Uusi maailmanjärjestys: kylmästä sodasta globalisaatioon*. Keuruu: Otava, 2007.
- Rautkallio, Hannu. *Laboratorio Suomi: Kekkonen ja KGB 1944-62*. Porvoo: WSOY, 1996.
- Siikala, Kalervo ja Keijo Immonen. *Suomi Kekkonen jälkeen*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1978.
- Sorsa, Kalevi. *Muistikuvia, mielikuvia*. Keuruu: Otava, 1995.
- Sorsa, Kalevi. *Kansankoti ja punamulta: politiikan kuvioita 1972–1976*. Helsinki: Otava, 2003.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto. *Kymmenen vuotta keskitettyjä 1968–1978*. Helsinki: Teollisuuden kustannus, 1979.
- Tarkka, Jukka. *Uhan alta unioniin: asennemurros ja sen unilukkari EVA*. Helsinki: Otava, 2002.
- Tarkka, Jukka. *Max Jakobson: kylmän sodan diplomaatti*. Helsinki: Otava, 2010.
- Tyrkkö, Maarit. *Presidentti ja toimittaja*. Helsinki: WSOY, 2016.
- Vihavainen, Timo. *Kansakunta rähmällään: suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava 1991.
- Vladimirov, Viktor. *Näin se oli...: muistelmia ja havaintoja kulussientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*. Helsinki: Otava, 1993.

VII INTERET-LÄHTEET

- ”100 tekijää: Max Jakobson”, Matti Pesu. <<https://100tekijaa.fi/max-jakobsson>> [luettu 22.4.2021].
- ”1970-luku: poliittisen tasapainoilun vuosikymmen”, *Yle* 17.8.2009. <<https://yle.fi/uutiset/3-5863767>> [luettu 6.2.2021].
- ”Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona”, Jyrki Vesikansa 2005. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/vesikansa.htm>> [luettu 19.12.2020].
- ”Energiakriisi vuonna 1973”, *Yle* 8.9.2006. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/energia-kriisi-vuonna-1973>> [luettu 4.12.2020].
- ”Esko Aho ja mustien joutsenten vuosi 1991”, Poliitikkaradio 8.1.2021. <<https://areena.yle.fi/audio/1-50640893>> [kuunneltu 11.1.2021].
- ”Hallitukset aikajärjestyksessä”, Valtioneuvosto. <<https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>> [luettu 28.10.2020].
- ”Kirkuvan harmaa vuosikymmen”, Pauli Kettunen 2006. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm> [luettu 20.1.2021].

- ”Max Jakobsonin haastattelu Ylen A-studiossa”, Yle Areena 30.9.2010. <<https://areena.yle.fi/1-1860375>> [katsottu 10.5.2021].
- ”Max Jakobson om EVA”, Yle Areena 6.8.1974. <<https://areena.yle.fi/1-50116524>> [katsottu 10.3.2021].
- ”Ministeri Max Jakobson”, Alpo Rusi, *Ulkopuolella Euroopan ytimessä -blogi* 12.3.2013. <https://blogit.ulkoministerio.fi/bern/max_jakobson/> [luettu 10.8.2020].
- ”OECD data: inflaatio 1973–1977”, OECD. <<https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>> [luettu 10.12.2020].
- ”OECD data: BKT:n vuosittainen kasvu”, OECD. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDB_GR> [luettu 10.12.2020].
- ”Pekka Kuusi 100 vuotta-seminaari”, Erkki Tuomioja, Ekosäätiö 5.10.2017. <<https://ekosaa-tio.fi/2017/10/05/erkki-tuomioja-pekka-kuusi-100-vuotta-juhlaesitelma>> [luettu 17.9.2020].
- ”Presidentti Kekkonen uudenvuodenpuhe 31.12.1971”. <https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/kekkonen/kekkonen_1972_rdf.xml> [luettu 15.5.2021].
- ”Professoriliitto 40v: yhden asian liikkeestä professorien ja tieteen edunvalvojaksi”, Risto Laitinen syyskuu 2009. <https://www.acatiimi.fi/9_2009/09_09_01.php> [luettu 11.12.2020].
- ”Puolueettomuutta puolustamassa” Matti Pesu, *The Ulkopolitist* 27.5.2013. <<https://ulkopolitist.fi/2013/05/27/puolueettomuutta-puolustamassa/>> [luettu 28.10.2020].
- ”Pöytäkirja SDP:n Jyväskylän puoluekokouksesta 5-8.6.1975”, Työväen arkisto. <http://www.tyark.fi/lists/sdp_ptk_1975_s1-100.pdf> [luettu 20.1.2021].
- ”Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle”. <<https://www.fsd.tuni.fi/poh-tiva/ohjelmalistat/SDP/462>> [luettu 26.1.2021].
- ”Sovinnontekijä pohjusti Suomen menestyksen – Päiviö Hetemäkeä kunnioitetaan kahdella elämäkerralla. Tärkeintä oli lopputulos - ei ideologia eikä se, kuka menettää kasvonsa”, Juhana Vartiainen, *HS* 14.2.2007. <<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004461231.html>> [luettu 10.9.2020].
- ”Suomen julkisen talouden tasapaino”, Suomen Pankki 24.5.2021. <https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aikasarjoja/reaalikehitys-ja-tasapaino/julkinen_tp/> [luettu 2.6.2021].
- ”Työvoimatilastoja 60 vuotta”, Tilastokeskus 3.12.2019. <https://tilastokeskus.fi/til/tyti/2018/16/tyti_2018_16_2019-12-03_tie_001_fi.html> [luettu 2.12.2020].
- ”Uusliberalismi”, Tieteen termipankki. <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:uusliberalismi>> [luettu 15.8.2021].

”Veroaste”, Tieteen termipankki. <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:veroaste>> [luettu 29.10.2020].

VIII MUUT LÄHTEET

Tekijän puhelinkeskustelu Maarit Tyrkön kanssa 11.5.2021.

Tekijän sähköpostikeskustelu Pekka Lähteenkorvan kanssa 22.4.2021.

LIITE 1. EVAN SISÄPIIRI 1974–1979

	1974	1975	1976	1977	1978	1979
EVAN SISÄPIIRI						
EVAN JÄSENJÄRJESTÖT						
EVA						
LKT	Paj Päiviö Hetemäki (PJ) TJ Jaakko Lassila VN Tapio Koski TJ Jorma Järvi TJ Sampsa Mantere	Paj Päiviö Hetemäki (PJ) TJ Jaakko Lassila VN Tapio Koski TJ Jorma Järvi TJ Sampsa Mantere	VN Pentti Herkama VN Tapio Koski (VPJ) Paj Ake Virkola (VPJ) TJ Matti Latola VN Viljo Luukka Paj Mika Tiivola (PJ) VN Erkki Partanen VN Mikko Tähtinen VN Stig H. Hästö	VN Tapio Koski (VPJ) TJ Matti Latola VN Viljo Luukka Paj Mika Tiivola (PJ) VN Stig H. Hästö (VPJ) VN Mauri Melamies J Tor Stolpe	VN Pentti Herkama VN Tapio Koski (VPJ) Paj Erkki Ahola (VPJ) TJ Matti Latola VN Viljo Luukka Paj Mika Tiivola (PJ) VN Stig H. Hästö (VPJ) VN Mauri Melamies J Tor Stolpe	VN Pentti Herkama TJ Juhani Kivellä Paj Erkki Ahola (VPJ) TJ Matti Latola VN Viljo Luukka Paj Mika Tiivola (PJ) VN Stig H. Hästö (VPJ) VN Mauri Melamies J Tor Stolpe
PS						
SPY						
STK						
SMK						
STL						
THL						
SVK						
TKL						
EVAN YÖVALIOKUNTA						
Puhejohtaja	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Jaakko Lassila	TJ Jaakko Lassila	TJ Jaakko Lassila (VPJ)
LKT	TJ Kauko Marikkänen	TJ Kauko Marikkänen	TJ Kauko Marikkänen	TJ Fredrik Castrén	TJ Fredrik Castrén	TJ Pekka Herlin
PS	TJ Sampsa Mantere	TJ Sampsa Mantere	TJ Sampsa Mantere	TJ Casimir Ehrnrooth	TJ Casimir Ehrnrooth	TJ Casimir Ehrnrooth
SPY	Paj Veikko Makkonen	Paj Veikko Makkonen	Paj Veikko Makkonen	VN Erik Tuomas-Kettunen	VN Gay Ehrnrooth	VN Gay Ehrnrooth
STK	TJ Timo Laatuinen	TJ Timo Laatuinen	TJ Timo Laatuinen	VN Björn Westerlund	TJ Pentti Riikkala	TJ Pentti Riikkala
SMK	TJ Lauri Kirves	TJ Lauri Kirves	TJ Lauri Kirves	TJ Heikki Tavela	TJ Heikki Tavela	TJ Heikki Tavela
STL	Lat Olli Ikkala	Lat Olli Ikkala	Lat Olli Ikkala	VN Mikko Tähtinen	VN Mikko Tähtinen	VN Lars Mikander
SVK	TJ Pentti Cederberg	TJ Pentti Cederberg	TJ Pentti Cederberg	TJ Harri Hintikka	TJ Harri Hintikka	TJ Harri Hintikka
TKL				VN Kauko Rastas		
EVAN TOIMISTO						
Toimitusjohtaja	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson
Johtaja	J Risto Piepponen	J Risto Piepponen	J Risto Piepponen	TJ Jarmo Pellikka	TJ Jarmo Pellikka	TJ Jarmo Pellikka
Johtaja	J Juha Sipilä	J Juha Sipilä	J Juha Sipilä	VN Jorma Järvi	VN Jorma Järvi	VN Jorma Järvi
Johtaja	J Matti Sipilä	J Matti Sipilä	J Matti Sipilä	Paj Veikko Makkonen	Paj Veikko Makkonen	Paj Veikko Makkonen
Johtaja	J Kari Nars	J Kari Nars	J Kari Nars	TJ Pentti Somerto	TJ Pentti Somerto	TJ Pentti Somerto
HT						
Hallituksen PJ	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Max Jakobson	TJ Matti L. Aho	TJ Matti L. Aho	TJ Matti L. Aho
Toimitusjohtaja	TJ Leif Fast	TJ Leif Fast	TJ Leif Fast	TJ Timo Laatuinen	TJ Timo Laatuinen	TJ Timo Laatuinen
JÄRJESTÖJEN LYHENTEET				TJ Lauri Kirves	TJ Lauri Kirves	TJ Matti Pekkonen 1.6. ->
LKT	Liiketoimintajain keskusliitto	Liiketoimintajain keskusliitto	Liiketoimintajain keskusliitto			
PS	Pellervo-seura	Pellervo-seura	Pellervo-seura			
SPY	Suomen pankkiyhdistys	Suomen pankkiyhdistys	Suomen pankkiyhdistys			
STK	Suomen työnantajien keskusliitto	Suomen työnantajien keskusliitto	Suomen työnantajien keskusliitto			
SMK	Suomen metsäteollisuuden keskusliitto	Suomen metsäteollisuuden keskusliitto	Suomen metsäteollisuuden keskusliitto			
TITTEJEN LYHENTEET						
J=	Johtaja	Johtaja	Johtaja			
K=	Konsuli	Konsuli	Konsuli			
Lat=	Lakitieteiden tohtori	Lakitieteiden tohtori	Lakitieteiden tohtori			
M=	Ministeri	Ministeri	Ministeri			
Paj=	Pankinjohtaja	Pankinjohtaja	Pankinjohtaja			
PJ=	Puheenjohtaja	Puheenjohtaja	Puheenjohtaja			
Paj=	Pääjohtaja	Pääjohtaja	Pääjohtaja			
VPJ=	Varapuheenjohtaja	Varapuheenjohtaja	Varapuheenjohtaja			
VT=	Varatuomari	Varatuomari	Varatuomari			
VN=	Vuorineuvos	Vuorineuvos	Vuorineuvos			

LIITE 2. LYHENNELUETTELO

AL	Aamulehti
AY-liike	Ammattiyhdistysliike
BBC	<i>British Broadcasting Corporation</i> (suom. Brittiläinen lähetystoimintayhtiö)
BKT	Bruttokansantuote
CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> (suom. Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu)
CPA	<i>Corporate Political Activity</i> (suom. Yritysten poliittinen toiminta)
EEC	<i>European Economic Community</i> (suom. Euroopan yhteisö)
EFTA	<i>European Free Trade Association</i> (suom. Euroopan vapaakauppajärjestö)
ESS	Etelä-Suomen Sanomat
ETLA	Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos
ETYK	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi
EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta
HBL	Hufvudstadsbladet
HS	Helsingin Sanomat
IMF	<i>International Monetary Fund</i> (suom. Kansainvälinen valuuttarahasto)
IW	<i>Institut der Deutschen Wirtschaft</i> (suom. Saksan talousinstituutti)
KA	Kansallisarkisto
KARU	Kansantalouden runko-ohjelma
KIR	Kekkosen kirjeenvaihto
KOP	Kansallis-Osake-Pankki
KS	Keskisuomalainen
KTTS	Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö
LKT	Liiketyöntäjain Keskusliitto
MJ	Max Jakobsonin arkisto
NKL	Nuorten Keskustan Liitto
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue
NL	Neuvostoliitto
OECD	<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i> (suom. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö)
OPEC	<i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i> (suom. Öljynviejämäiden järjestö)
SA	Salaiset asiakirjat
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
SALT	<i>Strategic Arms Limitations Treaty</i> (Strategisten aseiden rajoittamisneuvottelut)
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SEV	Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto
SK	Suomen Kuvalehti
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SMK	Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto
SMP	Suomen Maaseudun Puolue
SOK	Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta
SPY	Suomen Pankkiyhdistys
STK	Suomen Työntäjain Keskusliitto
STKV	Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunta
STT	Suomen Tietotoimisto
SVK	Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto

SYP	Suomen Yhdyspankki
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö
TKL	Teollisuuden Keskusliitto
TS	Turun Sanomat
TT	Taloudellinen Tiedotustoimisto
TUPO	Tulopoliittinen kokonaisratkaisu
UHVY	Ulkomaanasiainhallinnon virkailijayhdistys
UKA	Urho Kekkosen arkisto
UKK	Urho Kaleva Kekkonen
UM	Ulkoasiainministeriö
US	Uusi Suomi
VK	Vuosikirjat
VKTS	Vapaan koulutuksen tukisäätiö
VK	Viikkosanomat
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
YLE	Yleisradio
YYA	Sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta